

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НИ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (21)

Ужгород 2018

*Видання здійснює публікації за спеціальностями:
055 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
056 Міжнародні економічні відносини
(Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії:

Черленяк Іван Іванович – доктор наук з державного управління, професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Заступник голови редакційної колегії:

Артьомов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Члени редакційної колегії:

Віднянський Степан Васильович – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, **Газуда Леся Михайлівна** – доктор економічних наук, професор кафедри економіки і підприємництва (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Гоблік Володимир Васильович** – доктор економічних наук, професор, перший проректор (Мукачівський державний університет), **Грицишен Димитрій Олександрович** – доктор економічних наук, професор (Житомирський державний технологічний університет), **Данилець Юрій Васильович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Кічера Віктор Вікторович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Прохненко Ігор Анатолійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Руденко Ольга Мстиславівна** – доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту (Черніпівський національний технологічний університет), **Тодоров Ігор Ярославович** – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор Інформаційного центру Європейського Союзу, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Устич Сергій Іванович** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, Надзвичайний та Повноважний Посол (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Шкода Мірослав** – доктор філософії, доцент факультету менеджменту Університету ім. Коменського в Братиславі (Словаччина), **Якубек Петер** – доктор філософії, доцент, квестор ВНЗ «Дубницький технологічний інститут» (Словаччина).

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол №10 від 30 жовтня 2018 р.)*

Електронна версія: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

**GEOPOLITICS OF UKRAINE:
HISTORY AND MODERN TIMES**

Collection of scientific papers

Issue 2 (21)

Uzhhorod 2018

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21)

UDK 327 (477)

H 36

*The Publication Publishes in Specialties:
055 International Relations, Public Communication and Regional Studies
056 International Economic Relations
(Branch of Knowledge - 05 Social and Behavioral Sciences)*

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Cherleniak – Doctor of Sciences (Public Administration),
Professor of the Department of Business-Administration, Marketing and Management
(SU “Uzhhorod National University”)

Deputy editor in chief:

Ivan Artiomov – Ph.D. (History), Associate Professor, Professor of the Department of International
Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies
(SU “Uzhhorod National University”)

Members of the Editorial Board:

Stepan Vidniansky – Doctor of Sciences (History), Professor, Corresponding Member of the National
Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of History of International Relations and
Foreign Policy of Ukraine at the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences
of Ukraine, **Lesia Hazuda** – Doctor of Sciences (Economy), Professor of the Department of Enterprise
Economics (SU “Uzhhorod National University”), **Volodymyr Hoblyk** – Doctor of Sciences (Econ-
omy), Professor, First vice-rector (Mukachevo State University), **Dymytrii Hrytsyshen** – Doctor of
Sciences (Economy), Professor (Zhytomyr State Technological University), **Yurii Danylets** – Ph.D.
(History), Associate Professor of the Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies
(SU “Uzhhorod National University”), **Victor Kichera** – Ph.D. (History), Associate Professor of the
Department of Modern Ukrainian History and Foreign Countries (SU “Uzhhorod National Univer-
sity”), **Ihor Prokhnenko** – Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of Archaeology,
Ethnology and Cultural Studies (SU “Uzhhorod National University”), **Olha Rudenko** – Doctor of
Sciences (Public Administration), Professor, Director of the Scientific Research Institute of Public Ad-
ministration and Management at Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine),
Ihor Todorov – Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies
and Public Communications, Director of the Information Centre of European Union, Director of the
Center for International Security and Euro-Atlantic integration (SU “Uzhhorod National Univer-
sity”), **Serhii Ustych** – Doctor of Sciences (Sociological Science), Professor, Head of the Department of
International Studies and Public Communications, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
(SU “Uzhhorod National University”), **Miroslav Skoda** - Ph.D., Faculty of management, department
of corporate finance, Comenius University (Slovak Republic), **Peter Jakubek** – Ph.D., Quaestor of DTI
University (Slovak Republic).

*Recommended for publication by the Academic Council of Uzhhorod National University
(Protocol No.10of 30.10.2018)*

Electronic version: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/>

© SU “UzhNU”
Educational and Research Institute
of European Integration Studies, 2018

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

Віднянський Степан, Вовканич Іван. Історіографічні аспекти транскордонного співробітництва України	7
Тодоров Ігор, Тодорова Наталія. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України	42
Артьомов Іван. Сучасні концепції міжнародних відносин та безпекові фактори зовнішньої політики України	56
Бевзюк Євгеній, Котляр Ольга. Молодь як ресурс геополітики	78
Андрейко Віталій. Чесько-словацькі відносини: сучасні гіпотези розвитку	91
Токар Петро. Європейська політика сусідства: моделі інтеграції (<i>публікується англійською мовою</i>)	123
Мателешко Юрій. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрями	154

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Приходько Володимир. Актуальні проблеми розвитку інституційного потенціалу глокалізації (у світлі діяльності єврорегіонів Центрально-Східної та Північної Європи)	169
П'ясецька-Устич Світлана. Теоретико-соціологічна рефлексія явища корупції у транскордонних процесах	210
Руденко Ольга, Ющенко Людмила. Подолання кризових протиріч у впровадженні державно-управлінських інновацій: новітні підходи до формування методології	230

CONTENT

GEOPOLITICAL PRIORITIES OF UKRAINE

Stepan Vidniansky, Ivan Vovkanych. Historiographic interpretations of Ukraine transboundary cooperation	7
Ihor Todorov, Nataliia Todorova. Annual National Programs as an instrument of Euro-Atlantic integration of Ukraine	42
Ivan Artiomov. Contemporary concepts of international relations and security factors of Ukraine's foreign policy	56
Yevhenii Bevziuk, Olha Kotliar. Youth as a resource of geopolitics	78
Vitaly Andreiko. Czech-Slovak relations: modern hypotheses of development.....	91
Petro Tokar. The European neighborhood policy: models of integration (<i>published in English</i>)	123
Yuri Mateleshko. Policies of Hungary "soft power" in Transcarpathia region: goals, subjects, directions	154

EUROINTEGRATION AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Volodymyr Prykhodko. Actual problems of the institutional capacity development of glocalization (in the light of the activities of Euroregions in Central and Eastern Europe)	169
Svitlana Piasetska-Ustych. Theoretical and Sociological Reflection of the Phenomenon of Corruption in Cross-Border Processes	210
Olha Rudenko, Liudmyla Yushchenko. Overcoming crisis contradictions in the implementation of government-management innovations: new approaches to the methodology formation	230

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

УДК 327-048.87(477):930.1

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).7-41

Степан Віднянський,
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу Інституту історії України НАН України

Іван Вовканич,
доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

У статті автори висвітлюють питання стратегічного співробітництва України та нових можливостей для нашої держави на міжнародній арені, історіографічного аналізу основних результатів дослідження участі України у транскордонному співробітництві, виявлення прогалин у вивченні проблеми та обґрунтування перспективних напрямів подальших наукових студій. При цьому головну увагу приділено історіографічним інтерпретаціям досвіду діяльності Карпатського єврорегіону. Зрозумілим є той факт, що особливе місце в системі міжнародних відносин України із сусідніми державами Центральної Європи посідає транскордонне співробітництво, яке є більш масовим, не заформалізованим і багатограним, ніж співпраця центральних державних структур.

Відзначено, що транскордонне співробітництво є не лише важливою складовою добросусідських відносин і стратегічного

партнерства України та центральноєвропейських держав, але й ефективним засобом прискорення європейської інтеграції України, практичним механізмом застосування європейських стандартів на рівні прикордонних регіонів сусідніх держав.

Аналіз численних публікацій українських та зарубіжних авторів свідчить, що початок європейських традицій транскордонної взаємодії науковці пов'язують з усвідомленням керівництвом держав необхідності ліквідувати кордонні бар'єри як лінії розподілу та поєднати зусилля для розвитку традиційно депресивних прикордонних територій із недостатньо розвинутою інфраструктурою, високим рівнем безробіття, складним екологічним становищем і датують їх серединою ХХ століття.

І все ж, якщо теперішній рівень такого роду взаємодії держав Центрально-Східної Європи оцінюється доволі неоднозначно, то на рахунок її перспективності наукова й громадська думка є винятково позитивно злагодженою. Різні аспекти транскордонної взаємодії держав регіону продовжують викликати стійкий науковий і практичний інтерес, незмінно перебуваючи у полі зору дедалі більшого числа дослідників, а також політиків і державних діячів.

Ключові слова: Україна, Європа, транскордонне співробітництво, європейська інтеграція, Карпатський єврорегіон.

In the article, the authors analyse the issues of Ukraine's strategic cooperation and new opportunities for this country in the international arena, of historiographical analysis of the main results of studying Ukraine's participation in cross-border cooperation, identifying gaps in the study of the issue and the substantiation of the perspective directions of further scientific research. At the same time, the attention is focused on the historiographical interpretations of the Carpathian Euroregions' experience. It is understandable that the special place in this system of Ukraine's international relations with the neighbouring Central European states is cross-border cooperation, which is of more mass, unformalized and multifaceted nature than the cooperation of central governmental structures.

It was noted that cross-border cooperation is not only an important component of good-neighbourly relations and strategic part-

nership of Ukraine and Central European states, but also an effective means of promoting Ukraine's aspirations as to its accession to the EU, a practical mechanism for applying European standards at the level of neighbouring countries' border regions.

First of all, it is noted that the analysis of numerous publications of Ukrainian and foreign authors shows that the beginning of the European traditions of cross-border cooperation is associated with the country leaders' awareness of the need to eliminate border barriers as a demarcation line and join efforts to develop traditionally depressed border areas with underdeveloped infrastructure, high unemployment, difficult environmental situation, and dates back to the middle of the XXth century.

And yet, while scientists, politicians and government officials evaluate the current level of this kind of interaction among the states of Central and Eastern Europe rather ambiguously, scientific and public opinion is exceptionally positively coherent as far as the prospects of this interaction are concerned. Different aspects of cross-border cooperation among the states of the region continue to cause steady scientific and practical interest, invariably being in the centre of attention of an increasing number of researchers, as well as politicians and statesmen.

Key words: Ukraine, Europe, transboundary cooperation, European integration, Carpathian Euroregion.

З виникненням спільного кордону України з Європейським Союзом після «великого» розширення ЄС у 2004-2007 рр. відкрилися нові можливості для України на міжнародній арені, що сприяло, зокрема, активізації її зусиль в реалізації євроінтеграційної стратегії. На цьому шляху одними з головних і найближчих стратегічних партнерів України є країни Центральної Європи – нові члени ЄС. Вони надають Україні предметну підтримку в реалізації її євроінтеграційних планів, часто виступають «адвокатами» українських інтересів у керівних загальноєвропейських структурах. Між країнами Центральної Європи і Україною склалася досить ефективно діюча цілісна система міждержавного співробітництва, що охоплює різноманітні напрями, сфери, види і

рівні співпраці. Особливе місце в цій системі міжнародних відносин України із сусідніми державами Центральної Європи посідає транскордонне співробітництво, яке є більш масовим, не заформалізованим і багатограним, ніж співпраця центральних державних структур.

Транскордонне співробітництво є не лише важливою складовою добросусідських відносин й стратегічного партнерства України та центральноєвропейських держав, але й ефективним засобом прискорення європейської інтеграції України, практичним механізмом застосування європейських стандартів на рівні прикордонних регіонів сусідніх держав. «Східне» розширення Європейського Союзу суттєво змінило систему міжрегіонального й транскордонного співробітництва в регіоні Центрально-Східної Європи: відбулися радикальні зміни його сутнісних характеристик, механізмів, принципів. А після підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, в якій транскордонному співробітництву присвячений окремий, 27 розділ, відкриваються нові можливості для поглиблення діалогу Україна – ЄС на регіональному рівні. Про це йшлося, зокрема, 13 травня 2015 р., на слуханнях у Комітеті з питань європейської інтеграції Верховної Ради України на тему «Посилення ролі євро регіонів у здійсненні транскордонної співпраці України». Цілком очевидно, що всебічне висвітлення сьогоденних взаємин України і країн Центральної Європи неможливе без належного осмислення цього вкрай важливого їх аспекту.

Концептуальний науковий аналіз теорії і практики участі регіонів у транскордонному співробітництві має вагоме значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі. Як зазначали одні з перших дослідників транскордонного співробітництва України ужгородські науковці Г. Динис, В. Дербак і І. Сюсько, «комплексне дослідження проблеми вельми актуальне, позаяк у динамічних транскордонних стосунках проявляються нові тенденції взаємозв'язків і взаємовпливів інтеграційних процесів різного рівня і значення – глобаль-

них, субрегіональних і міжрегіональних відносин, взаємин між центром і регіонами в окремих країнах, децентралізації влади та розширення компетенцій владних і самоврядних структур на регіональному і локальному рівнях» [1]. Тому цілком закономірно становлення і розвиток системи транскордонного співробітництва України і країн Центральної Європи, зокрема в Карпатському регіоні, досить інтенсивно вивчається вченими України, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та інших держав. Широка презентація проблеми у конкретно-історичних, теоретичних і практичних дослідженнях українських та зарубіжних науковців диктує необхідність історіографічного осмислення їхніх напрацювань, тим більше, що питома вага власне історіографічних студій залишається незначною. Метою дослідження є історіографічний аналіз основних результатів участі України у транскордонному співробітництві, виявлення прогалів у вивченні проблеми та обґрунтування перспективних напрямів подальших наукових студій. При цьому головна увага приділена історіографічним інтерпретаціям досвіду діяльності Карпатського євро регіону.

Насамперед слід зазначити, що аналіз численних публікацій українських та зарубіжних авторів свідчить, що початок європейських традицій транскордонної взаємодії науковці пов'язують з усвідомленням керівництвом держав необхідності ліквідувати кордонні бар'єри як лінії розподілу та поєднати зусилля для розвитку традиційно депресивних прикордонних територій із недостатньо розвинутою інфраструктурою, високим рівнем безробіття, складним екологічним становищем, і датують їх серединою ХХ ст. Відлік співробітництва такого формату зазвичай, починають з утворення у 1948 р. Бельгією, Нідерландами та Люксембургом економічного союзу «Бенілюкс». У 1958 р. на німецько-нідерландському кордоні було створено цілком сформалізовану євро регіональну структуру під назвою «Еурегіо», а у 1963 р. сусідні прикордонні райони Німеччини, Франції та Швейцарії були об'єднані у перший в історії євро регіон «Регіо Басі-

лієнсіс», який, окрім всього іншого, символізував кінець багатовікових франко-німецьких суперечок навколо «спірних територій». «Із того часу, – як цілком слушно зауважив відомий фахівець у галузі регіональної співпраці І. Студенніков, – транскордонне співробітництво перетворилося на один із найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи» [2].

З розпадом світової соціалістичної системи до традицій творення єврорегіонів почали долучатися країни Центрально-Східної Європи, а згодом і держави, що постали на теренах колишнього Радянського Союзу. На сьогодні дослідники нараховують від 120 до 183 єврорегіонів за участю понад 30 держав [3]. У функціонуванні 7 із них задіяною є Україна («Карпати», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Дністер», Слобожанщина»).

Історіографічний аналіз показав, що проблема транскордонного співробітництва України, зокрема із західними країнами-сусідами, не є новою для наукової думки: перші роботи були опубліковані в останній декаді ХХ ст., а з початком нового століття наукові пошуки набули особливо значних масштабів. Так, з друку вийшла чимала кількість ґрунтовних праць, присвячених політичним, економічним, географічним, екологічним та соціокультурним складовим транскордонної співпраці держав Центрально-Східної Європи. Безумовним підтвердженням актуальності проблеми є численні міжнародні наукові семінари, симпозиуми, конференції, круглі столи, організовані та проведені за участю представників держав-сусідів. Серед великої кількості заходів на особливу увагу заслуговують, наприклад, міжнародні науково-практичні конференції «Транскордонне співробітництво у контексті європейської інтеграції України» (Острогор, 2010 р.), «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів» (Ужгород, 2011 р.), «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому

Східному кордоні Європейського Союзу» (Словаччина, Високі Татри, 2012 р.), «Проблеми та перспективи транскордонного співробітництва: досвід Карпатського єврорегіону» (Берегово, 2015 р.) та ін. У рекомендаціях парламентських слухань на тему «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва» від 27 червня 2007 р., зокрема, зазначалося, що посилення ролі єврорегіонів у процесі транскордонного співробітництва полягає в тому, що вони можуть і повинні стати ключовою ланкою у підтриманні контактів між органами державної влади, виробленні стратегії спільних дій, ініціюванні проектів, реалізація яких відповідає інтересам прикордонних регіонів України.

На нашу думку, на сьогодні є всі підстави стверджувати про формування в Україні наукових шкіл з питань регіоналістики та транскордонної співпраці. У наукову розробку проблеми транскордонного співробітництва України особливо значним внеском, безперечно, відзначаються фахівці Львівського Інституту регіональних досліджень НАН України, Ужгородського відділу Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету, Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України. Окрім того, чимало ґрунтовних науково-практичних розвідок створено професорсько-викладацьким складом і науковцями Львівського, Чернівецького, Ужгородського, Волинського, Прикарпатського, Тернопільського національних університетів, а також у ході виконання різних міжнародних проектів неурядовими громадськими організаціями й науково-дослідницькими інституціями, серед яких на особливу увагу заслуговує діяльність створеного у 2005 р. в Ужгороді Інституту транскордонного співробітництва.

Насамперед слід зазначити, що європейська, в тому числі євроінтеграційна парадигма є провідною в історіографії незалежної України, про що свідчить величезний масив на-

укової продукції вітчизняних гуманітаріїв, яка включає колективні праці, монографічні дослідження, дисертаційні роботи, навчальні посібники та публікації статей у фахових виданнях і збірниках матеріалів різних конференцій. Сучасні здобутки в історіографії українсько-європейських взаємовідносин досить повно представлено в колективній монографії «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього», яка, на думку авторів, має прислужитися наступності дослідницьких кроків з тим, щоб підвищити ефективність напрацювань і щоб вони були витребувані та сприяли подальшому й більш успішному входженню України до європейської сім'ї держав і народів [4].

Щодо участі України в транскордонному співробітництві, то основні теоретико-методологічні та методичні засади проблеми у своїх працях обґрунтували українські дослідники І. Артёмов, А. Балян, І. Бураковський, С. Гакман, В. Гарагонич, І. Журба, Є. Кіш, Н. Мікула, С. Мітряєва, О. Передрій, В. Різник, Н. Ротар, Л. Стрільчук, І. Студенников, С. Устич, Ю. Шолох та деякі інші науковці. Зокрема, вони з'ясували сутність понять та методологію системного дослідження, крізь призму яких розкривається зміст аналізованої проблеми, вивчили загальні критерії, принципи і аспекти транскордонного співробітництва України та його нормативно-правове забезпечення, визначили його основні етапи розвитку, місце у розбудові нашою державою зв'язків із сусідніми державами Європи та роль у її долученні до процесів європейської інтеграції.

Більшість дослідників налагодження Україною транскордонних зв'язків пов'язує із здобуттям нею незалежності та відновленням політичної незалежності країнами Центрально-Східної Європи. Водночас існують й інші підходи, автори яких становлення такої форми співпраці датують 1970-80-ми роками, коли цей регіон Європи перебував під контролем Кремля, а самі так звані «прикордонні інтернаціональні зв'язки» соціалістичних країн мали політизований й здебільшого ідеологічний характер. Наприклад, В. Бор-

щевський в публікації «Українсько-польське транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції України» обґрунтовує доцільність розпочати відлік такого співробітництва з періоду «розвиненого соціалізму», стверджуючи, що перші елементи організованої співпраці між мешканцями західних регіонів України та східних теренів Польщі почали формуватися в умовах існуючої «залізної завіси», зауваживши, що визначальною ознакою співробітництва двох держав був його периферійний характер, що воно «радіше виконувало бутафорну роль «місцевого антуражу», аніж виступало самостійною ланкою міжнародної діяльності регіону» [5]. А Я. Ошуркевич, у дисертаційному дослідженні якої Україна та Польща були названі «піонерами транскордонного співробітництва», що зародилося у 70-ті роки ХХ ст. у рамках соціалістичної співпраці, основними формами взаємодії сторін вважає прикордонну торгівлю, будівництво в прикордонних зонах спільних промислових комплексів та об'єктів, прикордонну міграцію робочої сили [6].

До речі, мабуть не випадково саме транскордонному співробітництву України та Польщі присвячено найбільше публікацій як комплексного характеру (О. Бабак, Н. Буглай, С. Кулина, Н. Роїк, Т. Терешенко, Р. Федан, О. Харчинська, Н. Чорна та ін.), так і присвячених економічній складовій українсько-польської транскордонної взаємодії у різний час (В. Борщевський, О. Гребельник, К. Куцаб-Бонк), політико-правовому та інституційному аспектам проблеми (В. Волошко, В. Колодяжна, Л. Стрільчук, В. Сухенко), соціокультурним зв'язкам прикордонних територій двох сусідніх держав. Щодо останніх, то, наприклад, оригінальні судження про їх значення знаходимо в колективній праці «Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами», автори якої справедливо зазначають: «Для польсько-українського прикордоння транскордонне співробітництво є, насамперед, засобом подолання негативних стереотипів історичної пам'яті поляків та українців, ефекту примусового переселення народів ко-

муністичною владою після закінчення Другої світової війни, волюнтаристського проведення лінії державного кордону, а, отже, засобом формування нових взірців співпраці польського та українського суспільств» [7]. А подією, з якої дослідники розпочали відлік зближення регіонів двох держав, стала організована з ініціативи польської сторони регіональна нарада представників прикордонних областей України та воєводств Польщі, що відбулася 18 грудня 1991 р. у Замості. Обговоривши широке коло питань економічного та культурного співробітництва між прикордонними регіонами, сторони заявили про необхідність поєднати зусилля для його поглиблення та активізації і підписали Протокол намірів про співпрацю. Отже, дослідники проблеми практично одноставні в тому, що з початком трансформації постсоціалістичного простору, зумовленим крахом комуністичних режимів в країнах Центрально-Східної Європи і розпадом СРСР, співробітництво держав регіону зазнало активізації та набуло європейського контексту.

Водночас вони зазначають, що в самій Україні протягом перших років незалежності існували певні побоювання щодо посилення відцентрових тенденцій – регіоналізаціонізму, автономізму чи й сепаратизму. «За таких умов, – пишуть у вже згаданій праці Г. Динис, В. Дербак і І. Сюсько, – з початку 1990-х років новій суверенній країні було надзвичайно не просто знижувати бар'єрний характер кордонів і поступово усувати перешкоди для розширення співробітництва прикордонних українських регіонів із зарубіжними партнерами». І все ж, розвиток транскордонних стосунків України впродовж 1990-х років привів до формування цивілізованої системи добросусідських міждержавних відносин та зростання геополітичної ролі і авторитету нашої держави на міжнародній арені, а державний кордон із гальмівного чинника розвитку регіонів почав перетворюватися на фактор соціально-економічного зростання прикордонних територій держав регіону та налагодження транскордонної взаємодії між ними. Тому мабуть не випадково більшість

дослідників розглядають співпрацю прикордонних регіонів країн-сусідів як інструмент їхнього розвитку: зважаючи на те, що прикордонні райони, як правило, є дещо відсталими та за показниками розвитку поступаються районам, віддаленим від державних кордонів, поєднання зусиль держав-сусідів покликане виправити ситуацію. При цьому вони наголошують, що транскордонне співробітництво України з суміжними регіонами сусідніх держав на західному кордоні, окрім того, є вкрай важливим з огляду на набуття ними членства у Євросоюзі та прагнення України брати активну участь у процесах європейської інтеграції.

Ознакою більшості новітніх праць є розгляд транскордонного співробітництва у світлі європейських інтеграційних процесів. Для України, яка рухається шляхом європейської інтеграції, воно трактується як фактор прискорення її вступу до ЄС, складова частина євроінтеграційного курсу держави, починаючи з 1998 р., коли Україна заявила про своє прагнення бути асоційованого членства в Євросоюзі і президент затвердив Стратегію інтеграції України до ЄС.

Іншим важливим питанням для загальної оцінки перспектив транскордонного співробітництва України науковці вважають стан національного законодавства і міжнародної нормативно-правової бази цього процесу. До головних документів, які легалізували транскордонні відносини, а також сприяли децентралізації прийняття рішень на рівні регіонів та громад, дослідники відносять Європейську рамкову конвенцію транскордонного співробітництва між територіальними общинами або властями, прийняту Радою Європи 21 травня 1980 р. в Мадриді, а також два додаткових протоколи до неї (Протокол № 1 від 9 листопада 1995 р. і Протокол № 2 від 5 травня 1998 р.), що надавали більших прав і повноважень регіонам у розвитку співробітництва «через кордони». Зокрема, відповідно до Статті 2 Рамкової конвенції транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які

знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначених внутрішнім законодавством. Серед стратегічних завдань транскордонного співробітництва в Європі були визначені: сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій; спільна робота над вирішенням таких важливих проблем, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я і боротьба з організованою злочинністю; сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією; сприяння людським контактам. Науковці відзначають, що ці поняття, положення й завдання, що містяться в Мадридській конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, закладені і в рамкові правові акти країн Центрально-Східної Європи, в тому числі й України, яка приєдналася до Конвенції в 1993 р. Розвиток транскордонної співпраці України ґрунтується також на положеннях широкомасштабних базових договорів про дружбу, співробітництво і добросусідські відносини України з європейськими країнами і двосторонніх міжурядових угод зі всіма сусідніми державами про міжрегіональне й транскордонне співробітництво, підписаних у першій половині 90-х років ХХ ст. Дослідники відзначають важливе значення для розширення прав місцевих органів виконавчої влади України у розвитку транскордонного співробітництва і підвищення ефективності діяльності єврорегіонів (такими правами вони вперше були наділені у 1992 р. Законом України «Про місцеві органи влади») прийняття 24 червня 2004 р. Закону України «Про транскордонне співробітництво», хоча вважають, що його треба було прийняти значно раніше.

Основними інституційними формами транскордонної взаємодії України та країн Центральної Європи фахівці вважають транскордонні угоди, двосторонні угоди між областями та воєводствами, партнерські угоди між міськими та сільськими радами, урядові комісії, проблемні групи, а та-

кож прикордонну торгівлю. Втім, найбільш ефективним механізмом вироблення та реалізації транскордонних проєктів зазвичай називають залучення держав-сусідів до діяльності єврорегіонів. Прихильниками такої ідеї зокрема є Н. Буглай, Є. Кіш, В. Ковач, С. Кулина, Є. Рябінін, С. Устич, О. Філіповська, Г. Щерба, Г. Чубай. Наприклад, у виданому Інститутом історії України НАН України енциклопедичному словнику-довіднику «Україна в міжнародних відносинах» зазначається, що «єврорегіони – одна з вищих організаційних, юридично закріплених форм транскордонного співробітництва суміжних самоврядних територіальних спільнот та місцевих органів державної влади прикордонних регіонів європейських держав, що являють собою міжнародні об'єднання у складі декількох адміністративно-територіальних одиниць держав-сусідів. Метою створення єврорегіонів є активізація транскордонного діалогу держав-сусідів, зокрема розгортання діяльності, яка допомагала б зближенню локальних спільнот та органів влади прикордонних регіонів, поглибленню економічної й гуманітарної співпраці, розвитку комунікацій та інших інфраструктур, культурно-освітньої праці, туризму, захисту довкілля тощо. Єврорегіони відіграють роль своєрідних мостів європейської інтеграції і своєю діяльністю сприяють її політичному прискоренню» [8].

Як свідчить аналіз досліджень, ця складова транскордонного співробітництва країн Центрально-Східної Європи увагу дослідників привертає найбільше. У процес творення єврорегіонів Україна включилася у 1993 р. і на сьогодні є задіяною, як вже згадувалося вище, у розбудові семи об'єднань такого формату. Згідно з О. Харчинською, становлення співпраці країн регіону по розбудові єврорегіонів розпочалося у 1991 р. з підписанням у м. Томатів-Любельський першої угоди про співробітництво, яка дала поштовх утворенню Урядової комісії з питань українсько-польської транскордонної співпраці та заклала підвалини для формування єврорегіонів «Карпатський» і «Буг». Поєднавши зусилля з Угорщиною, Словаччиною та Румунією у форматі регіону

«Карпатський», а також із Білоруссю у розбудові об'єднання «Буг», Україна й Польща заявили про націленість на сприяння економічному, культурному, науковому та освітньому співробітництву між суміжними територіями, розвитку інфраструктури та муніципального туризму, економічній діяльності місцевих компаній, збереженню пам'яток культури та історії [9].

Питання організаційного та інституційного забезпечення діяльності єврорегіонів у своїх працях розглянули І. Артьомов, К. Васьківська, В. Волошко, І. Лько, О. Каплинський, Г. Кушнірук, О. Малиновська, С. Мітряєва, О. Передрій, І. Сюсько та ін.

Карпатський єврорегіон – перший єврорегіон, утворений 14 лютого 1993 р. на території України, і цілком закономірно історіографія досвіду його діяльності є найбільш багатю. У монографії львівських дослідників К. Кіндрата та С. Трохимчука, наприклад, його появу було названо «історичною віхою на шляху розбудови нової архітектури безпеки і співробітництва в Центральній і Східній Європі» [10]. Втім, вивчаючи інституційну та організаційну структуру єврорегіону, пріоритетні напрями діяльності, проблеми та перспективи його розвитку, дослідники рідко демонструють однозначність оцінок. Особлива роль єврорегіону у розвитку транскордонних зв'язків, на нашу думку, є очевидною і зайвих доказів не потребує. Разом з тим, одні дослідники, М. Лендзел зокрема, апелюючи до спільного історичного минулого його територій, які упродовж тривалого часу входили до складу монархії Габсбургів, вважають єврорегіон формою вираження традиційних взаємозв'язків та доводять доцільність його створення [11]. К. Васьківська та Г. Кушнірук у той же час обґрунтовують іншу точку зору: зважаючи на різний рівень економічного розвитку, різномірну етнічну, релігійну та культурну структуру п'яти постсоціалістичних держав, прикордонні території яких виявилися об'єднаними у рамках єврорегіону, вчені вказують на притаманну йому складність формування системи спільних інтересів та співробітництва [12].

Не на користь об'єднанню висловився також Г. Шманько. Порівнявши потенціал та успіхи, яких вдалося досягти у розбудові єврорегіону, вчений вказав на гальмування його розвитку. Причиною такої ситуації було названо неконструктивну діяльність економічних служб органів державного управління та місцевої влади українського прикордоння, які «дуже мало перейняли в реформі господарства у своїх польських колег» [13]. Більш слухними, на нашу думку, є зауваження, що містяться у статті Н. Роїк. У ній, зокрема, зазначається, що на момент утворення єврорегіону країни-учасниці об'єднання не належали до Євросоюзу, а тому не могли скористатися його фінансовою допомогою. Окрім того, давалася взнаки відсутність досвіду такого роду взаємодії [14]. Зі вступом у 2004 р. Польщі, Угорщини та Словаччини до ЄС проблему фінансування Карпатського єврорегіону певною мірою вдалося вирішити.

Підбиваючи підсумок першого десятиліття діяльності Карпатського єврорегіону, дослідники демонструють вже дещо більше оптимізму. Так, наприклад, В. Волошко, Г. Щерба вказують на те, що на середину першої декади ХХІ ст. країнам-учасникам об'єднання вдалося досягти успіхів у реалізації проектів спільного вирішення екологічних, соціальних та інфраструктурних проблем, налагодженні контактів між підприємствами та бізнес-колами регіону, а також розвитку туризму, охорони здоров'я, освіти та культури, наукової діяльності, проведення різноманітних міжрегіональних ярмарків. Разом з тим, у їхніх працях функціонування єврорегіону й надалі продовжує розглядатися обтяженим низкою проблем, спричинених недостатньою зацікавленістю сторін-учасників, насамперед України, у взаємодії [15].

Зі вступом країн-сусідів України до ЄС через територію єврорегіону пройшла межа, яка розділила його на дві складові. Одну з них склали регіони, що належать державам-членам Євросоюзу, іншу – області України, що має статус держави-сусіда ЄС. Геополітичні трансформації, як наслідок, спричинили до «переорієнтації» завдань, вирішувати які по-

кликаний євро регіон. «До питань економічної та гуманітарної взаємодії, які були ключовими десять років тому, додалися питання регіональної безпеки та стабільності», – зауважує Н. Роїк [16]. Комплексно проаналізувавши діяльність євро регіону, авторка з'ясувала, що, попри очікування, зі вступом держав-партнерів до Євроспільноти співробітництво у рамках євро регіону суттєво сповільнилося. З такими міркуваннями погоджуються О. Передрій та С. П'ясецька-Устич, які, зокрема, переконані, що «транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотично-випадковий характер» [17]. А пояснюючи зниження активності держав-сусідів по розбудові євро регіону, науковці апелюють до ущільнення кордону між ними, а також зміщення пріоритетів нових членів Європейського Союзу на користь співробітництва в її межах.

Значний інтерес у світлі проблеми, що досліджується, викликає дисертаційна робота Н. Буглай «Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999-2008 рр.)» та видана на її основі монографія. Зокрема, авторка ґрунтовно розглянула організаційну структуру, напрями діяльності та еволюцію розвитку євро регіонів «Карпатський» і «Буг». Проаналізувавши реальні успіхи взаємодії, серед яких – соціально-економічні зрушення, включення малих міст і селищ локального рівня у систему євро регіональної співпраці, а також оздоровлення сприйняття українським та польським народом один одного, подолання негативних історичних стереотипів, дослідниця, разом із тим, виявила, що досягти європейського рівня розвитку регіонам не вдалося і досі. Відсутність серйозних успіхів авторка пояснює, перш за все, українським чинником. «Українські регіони не є повністю рівноправними партнерами і самодостатніми суб'єктами міжнародних відносин: вони неспроможні, як, наприклад, польські партнери, здійснювати ефективну євро регіональну політику на місцевому, регіональному та міжрегіональному рівнях, не є достатньо підготовленими до нових можливостей і викликів

співпраці», – зауважила вона [18]. У окремому розділі роботи досліджено зміни у транскордонній взаємодії двох держав, спричинені вступом Польщі до ЄС. Важливим здобутком авторки, на нашу думку, є розгляд українсько-польської транскордонної взаємодії у контексті реалізації євроінтеграційних намірів України. На користь роботі є звернення до проблем, що існують у взаєминах між прикордонними регіонами, їх ґрунтовний аналіз. Найбільш актуальні з них дослідниця розглянула у статті «Республіка Польща і Україна: міждержавне співробітництво нового формату» [19]. У праці, зокрема, йдеться про проблеми нелегальної трудової міграції українців до Польщі, складності прикордонного менеджменту та візового режиму.

У дисертаційному дослідженні С. Кулини предметом наукового пізнання стала економічна складова транскордонного співробітництва України та Польщі. У поле дослідницького пошуку потрапили економіко-правові аспекти співпраці держав, їхня участь у розбудові євро регіонів «Карпатський» та «Буг». На виняткову увагу заслуговують авторські інтерпретації основних програм ЄС, спрямованих на підтримку українсько-польського транскордонного співробітництва. Констатуючи суперечливі наслідки вступу Польщі до ЄС у 2004 р. для продовження співпраці з Україною, автор запропонував ряд заходів, покликаних подолати існуючі труднощі [20].

Вагоме місце в історіографічному доробку посідає проблема нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва. Найбільш глибокого осмислення вона зазнала у працях В. Колодяжної, Л. Стрільчук, І. Студеннікова, В. Сухенка, Г. Чубай-Федоренко. Однією із характерних ознак публікацій є звернення до європейського правового підґрунтя регіональної інтеграції та транскордонної взаємодії. Так, розглядаючи нормативно-правову основу співпраці, дослідники апелюють до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (травень 1980 р.) та Декларації про

транскордонне співробітництво в Європі (листопад 1989 р.) [21]. Належним чином у працях охарактеризовані документи, схвалені європейськими інституціями впродовж наступних років. Вони, у поєднанні з уже згаданими, становлять підвалини національного законодавства щодо регулювання сьогоденних транскордонних взаємин.

Грунтовним аналізом означеного аспекту проблеми відзначаються, наприклад, праці В. Колодяжної. Авторка зокрема переконана, що правові підстави, необхідні для транскордонного співробітництва, керівництво України й Польщі заклало у 1990 р., підписавши Декларацію про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин. Упродовж 1991-1993 рр. сторони схвалили ще близько 50 міждержавних документів, що регламентують різні аспекти регіональної, транскордонної та галузевої співпраці. Винятково важливими серед них виявилися Угода про співробітництво прикордонних воєводств – областей Польщі і України (грудень 1992 р.) та Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво (травень 1993 р.). Положеннями останньої, зокрема, було визначено орієнтири майбутнього співробітництва прикордонних областей двох держав у рамках Карпатського та Бузького євро регіонів [22].

В іншій своїй роботі В. Колодяжна охарактеризувала правове регулювання торговельно-економічної складової транскордонної співпраці між двома державами. Розглядаючи взаємодію на рівні прикордонних регіонів як шлях долучення України до європейської інтеграції та відображення її євроінтеграційних намірів, авторка наголосила на необхідності уніфікувати нормативно-правову базу співробітництва, а також створити цілісну систему управління транскордонним розвитком, яка б функціонувала у рамках єдиного правового поля. Обґрунтовуючи доцільність формування у порубіжних регіонах вільних економічних зон, покликаних стимулювати торговельні зв'язки між державами, дослідниця наполягає на необхідності регулювання їхньої

діяльності правовими нормами, що відповідають стандартам ЄС. Окрім того, – переконана В. Колодяжна, – Україна й Польща мають забезпечити вдосконалення правових засад інвестиційної взаємодії. Контрабанда, нелегальна міграція та нелегальне працевлаштування – далеко не повний перелік проблем, до появи яких спричиняють недоліки у правовому регулюванні. З огляду на те, що транскордонні взаємини регулюються не лише загальнодержавними та міжнародними нормативно-правовими актами, а й нормотворчою ініціативою органів місцевого самоврядування, останні не повинні залишатися осторонь від їх розв'язання [23].

Слушні зауваження стосовно правового регулювання транскордонного співробітництва містяться у публікації В. Сухенка. У ній, зокрема, наголошується, що для більшості держав Європи та СНД по сьогодні притаманна відсутність законодавчих актів, безпосередньо спрямованих на регулювання транскордонної взаємодії. У центральноєвропейських державах такий формат співробітництва розглядається як складова політики регіонального розвитку, зазначив дослідник. В Україні у той же час поняття регіонального та транскордонного співробітництва є законодавчо розмежованими. Окрім схваленого у червні 2004 р. ВРУ Закону України «Про транскордонне співробітництво», співпраця прикордонних регіонів України з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав регулюється низкою міжнародних угод, конвенцій та хартій, ратифікованих Україною, а також дво- та багатосторонніми угодами. Проаналізувавши їх, дослідник, разом з тим, дійшов висновку про їхню недосконалість. Непослідовність та суперечливість законодавства, його невідповідність європейським правовим нормам він назвав чинником, що гальмує розбудову прикордонних регіонів [24].

Його думку розділяє В. Борщевський. Так, відмінності у законодавчих та нормативно-правових актах вчений називає проблемою, що суттєво сповільнює транскордонну взаємодію України та сусідніх із нею держав Європи. Окрім

того, одним із знакових недоліків співробітництва він назвав достатньо високий, а подекуди навіть визначальний рівень централізованого впливу на всі його параметри та елементи. Зважаючи на те, що більшість проектів транскордонного розвитку реалізуються за ініціативи та фінансової підтримки європейських структур і фондів, кожен з яких по-своєму бачить проблеми регіону та шляхи їх вирішення, не завжди вдається досягти відповідного рівня їх кореляції. Одночасно програми розвитку майже не враховують реальні інтереси місцевих громад, – наголосив вчений. Вартим уваги, на нашу думку, є також обґрунтування обумовленості ефективності функціонування єврорегіону його розмірами. Пояснюючи малоефективну діяльність «Карпатського» та «Бугу», В. Борщевський вказує на їхню масштабність та доводить, як наслідок, доцільність їх перетворення у своєрідний транскордонний холдинг, «до якого входитимуть дрібніші міжрегіональні об'єднання, що виконуватимуть конкретні завдання» [25].

Великими розмірами єврорегіонів неефективність їх функціонування пояснюють також інші фахівці. Л. Поліщук, зокрема, зосередившись на аналізі діяльності «Карпатського», зауважила: «Велика територія створює проблеми в керуванні й призводить до постійної реорганізації структури єврорегіону». Масштаб території, окрім того, зумовлює значні труднощі у фінансуванні: отримані суми здебільшого йдуть на «підтримку загальної ідеї» [26]. Надто великий розмір єврорегіонів, а також відсутність необхідних повноважень у місцевої влади – чинники, впливом яких труднощі транскордонної взаємодії пояснює О. Каплинський. Серед нових викликів, що постали перед партнерством країн регіону, дослідник називає нелегальну міграцію, торгівлю людьми, контрабанду наркотиків та зброї [27].

С. Кулина, своєю чергою, недосконалість функціонування єврорегіонів «Карпатський» та «Буг» пояснює самим порядком їх створення. Так, на відміну від польсько-німецьких, які були сформовані «знизу» відповідно до економічних інтересів кожної гміни чи громади, українсько-польські євроре-

гіони, на думку автора, були створені «згори», ґрунтуючись на домовленостях місцевого керівництва. Вказуючи на великі розміри єврорегіону «Карпатський», запорукою підвищення ефективності його функціонування дослідник вважає роздроблення єврорегіону на низку під'єврорегіонів [28].

У розвідці О. Обухової та Л. Стрільчук чинники, що гальмують розвиток транскордонного співробітництва, чітко згруповано у три групи: економічні, політичні й суспільні. До першої групи дослідниці віднесли відмінні темпи, напрями та характер трансформації суспільства, брак фінансових можливостей, оборотних капіталів та банківської інфраструктури, недостатнє інвестиційне забезпечення проєктів. Другу групу чинників утворили неузгодженість правничо-юридичних систем держав регіону, нестабільність економічного законодавства та правничого поля для транскордонної співпраці. До третьої групи було віднесено негативні стереотипи громадської свідомості, психологічну неготовність громадян до співпраці, низький рівень зацікавленості широкого загалу в результатах прикордонного та міждержавного співробітництва [29].

Зауважимо, що зі вступом країн Центральної Європи до Євросоюзу у 2004 р. вчені констатують суттєві зміни у транскордонній співпраці в регіоні. З перетворенням державного кордону України і країн Центральної Європи на складову частину нового східного кордону ЄС взаємини між ними почали зазнавати безпосереднього впливу Євроспільноти. Одним із вкрай важливих наслідків розширення Євросоюзу стали зміни у фінансовому забезпеченні транскордонної взаємодії. О. Філіповська, зокрема, у своїй розвідці проаналізувала інструменти фінансування взаємодії прикордонних регіонів у трикутнику Польща – Білорусь – Україна, визначила етапи її надання. Розглянувши співробітництво між Україною та Польщею у 1993-2007 рр., дослідниця виокремила три етапи його фінансування. У праці зазначається, що з моменту створення першого за участю України й Польщі єврорегіону «Карпатський» та до вступу Польщі у ЄС на розбудову тран-

скордонних зв'язків зі східними сусідами офіційна Варшава отримувала допомогу у рамках програми PHARE «Східний кордон Польщі». Фінансування України, будучи розпочатим у 1996 р., здійснювалося у рамках програми TACIS CBS[30]. Відлік нового етапу фінансування дослідники датують 2004 р. та пов'язують його зі схваленням Єврокомісією Програми сусідства «Польща – Білорусь – Україна у рамках реалізації програм INTERREG III A / TACIS CBS на 2004-2006 рр.». Програма, метою реалізації якої, згідно з О. Філіповською, було покращення координації між програмами INTERREG та TACIS CBS, стала свого роду підготовкою до реалізації Програм сусідства на зовнішніх кордонах ЄС. Пріоритетами програми було визначено зростання конкурентоспроможності прикордонних регіонів через модернізацію і розбудову транскордонної інфраструктури, розвиток людського потенціалу та інституційних форм співпраці, а також зміцнення безпеки на кордоні ЄС. За підрахунками, що мають місце у публікації Н. Буглай, на забезпечення участі Польщі у розбудові взаємин з прикордонними Львівською, Закарпатською та Волинською областями України ЄС виділив близько 9 млн євро [31]. Погоджуючись із очевидною своєчасністю програми, авторка вказала на притаманні їй недоліки, насамперед недостатню продуманість організації та механізму фінансування.

На бюджетний період 2007-2013 рр. Євросоюзом було розроблено 13 нових Програм сусідства. Відповідно до затверджених Європейською Комісією Стратегії прикордонного співробітництва на 2007-2013 роки та Індикативної програми з прикордонного співробітництва на 2007-2010 роки Європейського інструменту сусідства та партнерства Україна брала участь у чотирьох програмах, а саме: «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» (індикативний бюджет програми – 68,638 млн. євро); «Польща-Білорусь-Україна» (індикативний бюджет програми – 202,9 млн. євро); «Румунія-Республіка Молдова-Україна» (індикативний бюджет програми – 126,718 млн. євро); «Басейн Чорного моря» (індикативний

бюджет програми – 25,697 млн. євро). Процес реалізації цих програм теж став предметом дослідження науковців. Наприклад, після детального ознайомлення із програмою «Польща – Білорусь – Україна» Н. Буглай дійшла до неоднозначних висновків. Так, на користь проекту позначається є змісту основних пріоритетів та збільшення фінансування. Разом з тим, з огляду на неготовність українських регіонів абсорбувати адресовані їм великі фінансові вливання, відсутність цілісної багаторівневої системи управління співробітництвом та належного досвіду розробки і просування Україною у структури ЄС конкретних проектів транскордонного співробітництва, очікувані успіхи авторка назвала сумнівними [32].

Варто зазначити, що загальною ознакою багатьох праць, у яких автори звертаються до розгляду реальних здобутків транскордонного співробітництва, є констатація неповного використання потенціалу єврорегіонів. Так, ознайомившись із діяльністю єврорегіонів, К. Васьківська та Г. Кушнірук, зокрема, дійшли висновку, що «на сьогодні згадані транскордонні утворення є більшою мірою паперовими угодами, а не реальним знаряддям транскордонної співпраці» [33]. Схожі міркування знаходимо у роботах Н. Роїк. Аналізуючи реальні надбання України й Польщі по розбудові єврорегіонів «Карпатський» та «Буг», найбільш переконливими з них авторка вважає тривалі культурні та звичайні товариські контакти. Названі здобутки, можливо і є серйозними кроками на шляху подолання «шрамів історії», проте, зважаючи на потенціал українсько-польського прикордоння, їх є очевидно замало [34].

Обґрунтування невідповідності транскордонного співробітництва України з державами-сусідами із регіону ЦЄЄ наявному потенціалу «червоною ниткою» проходить крізь роботу відомої ужгородської дослідниці Є. Кіш. У ситуації, що склалася, науковець відзначає нагальну потребу швидкого та ефективного включення України у систему транскордонного співробітництва. Цілком очевидно, що зв'язки між

прикордонними регіонами України та державами-членами Євроспільноти є важливими, з огляду на євроінтеграційні наміри офіційного Києва. Окрім того, дослідниця наголошує на необхідності створення передумов для залучення фінансових ресурсів ЄС для розв'язання проблем українсько-єсівського прикордоння [35]. Є. Рябінін, у свою чергу, дослідивши усі напрями співробітництва держав-сусідів по розбудові єврорегіонів, виявив, що останні, попри щедрі проектні субсидії, у досягненні своїх амбітних цілей залишаються далекими від успіху. «Існує припущення, – підвів підсумок дослідник, – що реальна цінність єврорегіонів може полягати швидше в стимулюванні діалогу й інституційних інновацій і у меншій мірі в досягненні амбітних цілей регіонального розвитку» [36].

Одним із вкрай важливих аспектів транскордонних взаємин України та центральноєвропейських держав, що по сьогодні продовжує зберігати свою актуальність та потребує врегулювання, є режим та порядок перетину державного кордону. Як зазначається у публікації Л. Стрільчук, вперше про необхідність вирішення проблеми повноважні представники почали говорити наприкінці 1991 р. Одним із головних завдань було визначено формування нормативно-правової бази регулювання процедури перетину кордону. Першим здобутком на означеному шляху дослідниця назвала Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон, підписану у Варшаві 18 травня 1992 р. Упродовж 1992-1996 рр. вчена констатувала наявність позитивних зрушень у врегулюванні питання. Так, сторонами було підписано низку договорів та угод, відбулося відкриття нових міждержавних переходів. Значним здобутком, на думку авторки, виявилось підписання у травні 1996 р. Угоди про безвізовий туризм. У жовтні 2003 р., готуючись до вступу у Євросоюз, Польща в односторонньому порядку запровадила для громадян України візовий режим [37].

Нормотворча діяльність сторін супроводжувалася реальними практичними зрушеннями. Найбільш показовими

в цьому плані виявилися досягнення по розбудові прикордонної інфраструктури. Так, якщо на початку 1990-х рр. дослідники констатували наявність лише двох пунктів перетину кордону – залізничний «Мостиська – Медика» та автомобільний «Шегині – Медика», то вже у другій половині 1990-х рр. їх існувало п'ять (три залізничні та два автомобільні), а у 2004 р. – дванадцять. Окрім того, що розширення пропускних можливостей кордону безпосереднім своїм наслідком має активізацію загальнодержавної взаємодії, воно позначається на користь прикордонним регіонам. Ця думка знайшла відображення у роботі К. Кондратюка, який, зокрема, зазначив, що «відкриття нових пунктів перетину кордону привело до значної активізації життєдіяльності населення у прикордонних територіях, підвищення його життєвого рівня» [38].

Однак, попри очевидні успіхи, ряд проблем кордону між Україною та країнами Центральної Європи збереглися й після вступу останніх до ЄС. Так, наприкінці 2008 р. О. Моцик вказував на проблему величезних черг на кордоні двох держав. Шляхом до їхнього подолання дипломат назвав створення нових та реконструкцію вже діючих пунктів пропуску, а також спрощення процедури перетину кордону шляхом запровадження механізму спільного контролю. Проблемою, що потребує свого нагального вирішення, О. Моцик назвав візовий режим для українських громадян [39].

Візову проблему детально висвітлено також у публікаціях І. Артџомова, О. Вайнарух, С. Мітряєвої, Н. Роїк. Наприклад, розглянувши статистичні дані щодо видачі українським громадянам шенгенських віз та дозволів на місцевий прикордонний рух, С. Мітряєва дійшла висновку про їхню обумовленість специфікою існуючих домовленостей. Зважаючи на те, що з моменту започаткування видачі дозволів на місцевий прикордонний рух і до 1 липня 2010 р. консульствами Угорщини в Закарпатській області було видано 62 029 таких дозволів, а консульствами Польщі у Львівській та Волинській областях – 39 316, дослідниця вказує на лібераль-

ність українсько-угорської домовленості, її прогресивність та дієвість, і обґрунтовує, як наслідок, доцільність поширення практики її використання на інші суміжні з Україною країни ЄС [40].

На завершення слід зазначити, що інтерес до проблеми транскордонного співробітництва демонструють представники російської наукової думки. Теоретичні аспекти співпраці між прикордонними регіонами європейських держав, її основні форми та напрями взаємодії ґрунтового аналізу зазнали у роботах І. Бусигіної, І. Іванова, О. Плотнікової, Г. Ярового. Автори зосередилися на розгляді регіональної інтеграції у світлі процесів європейської інтеграції, дали оцінку співпраці держав Європи на рівні регіонів, обґрунтували її обумовленість специфікою форми взаємодії, а також характером взаємин між державами у цілому крізь призму участі у них Російської Федерації.

І, звичайно, вагому лепту у дослідження проблеми внесли науковці країн Центральної Європи. Серед польських дослідників назвемо С. Ребіца, П. Гелігські, Г. Громадзкі. Словацька транскордонна школа представлена іменами А. Дулеби, В. Бенча, М. Гайдоша, А. Клайзнер, С. Конечні, П. Вагнера, В. Пулішової, М. Самсона. Помітний внесок у дослідження згаданої тематики зробили угорські вчені І. Шулі-Закар, М. Томорі, О. Мілован, А. Папп, Ч. Фединець. Румунську історіографію проблеми представляють праці Л. Горват, К. Град, К. Василе Цока, І. Хорґа, О. Лієш та багато інших [41].

Таким чином, навіть не повний історіографічний огляд засвідчив існування значного наукового інтересу до проблеми транскордонної взаємодії України і держав Центральної Європи. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, а також труднощі, що виникають на цьому шляху, в активізації транскордонного співробітництва дослідники вбачають передумову «наближення» нашої держави до Європи. Але для реалізації амбітних євроінтеграційних намірів України потрібна якісніша регіональна політика транскордонного співробітництва. «Бо, – як наголошує голова підкомітету з

питань регіонального і транскордонного співробітництва Комітету з питань європейської інтеграції Верховної Ради України О. Юринець, – на сьогодні є низка проблем: відсутність центрального органу виконавчої влади, відповідального за координацію процесів транскордонного співробітництва, недосконалість законодавства, відсутність фінансової підтримки єврорегіонів з боку місцевих органів влади. Ми втрачаємо можливості використовувати той потенційний ресурс, який готовий нам надати Європейський Союз» [42].

І все ж, якщо теперішній рівень такого роду взаємодії держав Центрально-Східної Європи вчені, політики та державні мужі оцінюють доволі неоднозначно, то на рахунок її перспективності наукова й громадська думка є винятково позитивно злагодженою. Різні аспекти транскордонної взаємодії держав регіону продовжують викликати стійкий науковий і практичний інтерес, незмінно перебуваючи в полі зору дедалі більшого числа дослідників, а також політиків і державних діячів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Динис Г.Г., Дербак В.І, Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 10. – К., 2001. – С. 110.
2. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15. – К., 2006. – С. 309.
3. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.). – Вінниця, 2014. – С. 219.
4. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / за редакцією доктора історичних наук, професора А.І. Кудряченка. – К., 2009. – С. 23-81.
5. Борщевський В. В. Українсько-польське транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції України // Економічні науки: зб. наук. пр. Серія: Економічна теорія та економіч-

- на історія / за ред. З.В. Герасимчук. – Луцьк, 2009. – Вип. 6 (23). – Ч. 1. – С. 68.
6. Ощуркевич Я.М. Українсько-польські економічні відносини в процесі загальноєвропейської інтеграції: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – К., 2002. – С. 15.
 7. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. – К., 2004. – С. 100.
 8. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й / відп. ред. М.М. Варварцев. – К., 2010. – С. 124.
 9. Харчинська О. Транскордонна співпраця України та Польщі в європейському контексті (на прикладі євро регіону «Буг») // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Ужгород, 2009. – Вип. 11. – С. 243.
 10. Кіндрат К. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть: монографія. – Львів, 2002. – С. 88.
 11. Лендбел М. Досвід Карпатського євро регіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва // На шляху до Європи: Український досвід євро регіонів / за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К., 2000. – С. 51-52.
 12. Васківська К.В., Кушнірук Г.В. Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції // Вісник Львівської державної фінансової академії / за ред. П.Ю. Буряка. – Львів, 2010. – № 18. – С. 35-36.
 13. Шманько Г. ...І кордони не в заваді. Міжнародне співробітництво органів державного управління та місцевого самоврядування в Карпатському євро регіоні // Політика і час. – 1995. – № 11. – С. 52.
 14. Роїк Н.Г. Інституційна транскордонна співпраця в контексті розширення ЄС: проблеми та перспективи Карпатського євро регіону // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 43. – С. 688-689.
 15. Див.: Волошко В. Реалії та перспективи транскордонного співробітництва України // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 123-131; Щерба Г.І. Шляхи активізації транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – № 4. – С. 39-43.

16. Роїк Н.Г. Українсько-польське міжрегіональне й транскордонне співробітництво // Вісник Прикарпатського університету. Науковий журнал. Серія: Політологія. – 2011. – № 4-5. – С. 189.
17. Передрій О.С., П'ясецька-Устич С.В. Економічна сфера – базова у транскордонному співробітництві // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8-9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 79-92.
18. Буглай Н.М. Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999-2008 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія». – К., 2009. – С. 15.
19. Буглай Н.М. Республіка Польща і Україна: міждержавне співробітництво нового формату // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: зб. наук. пр.. – К., 2012. – Вип. 58. – С. 188-194.
20. Кулина С.Я. Державне регулювання транскордонного економічного співробітництва: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка і управління національним господарством». – Львів, 2008. – 24 с.
21. Чубай-Федоренко Г. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.21: Міжвід. зб. наук. пр. – К., 2012. – С. 229-243.
22. Колодяжна В. Правові аспекти українсько-польського транскордонного співробітництва // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 6-10.
23. Колодяжна В. Українсько-польське транскордонне співробітництво: правова регламентація торговельно-економічних проєктів співпраці // Юридична Україна. – 2008. – № 5. – С. 13-17.
24. Сухенко В.В. Правове регулювання транскордонного співробітництва // Економіка та держава. – 2008. – № 12. – С. 102-105.
25. Борщевський В.В. Українсько-польське транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції України // Економічні науки: зб. наук. пр. Серія: Економічна теорія та економічна історія. – Луцьк, 2009. – Вип. 6 (23). – Ч. I. – С. 66-80.
26. Поліщук Л. Основні пріоритети співпраці українських і польських регіонів: реалії та перспективи // Економічний часопис – XXI. – 2008. – № 3-4. – С. 30-37.

27. Каплинський О.В. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 47-54.
28. Кулина С.Я. Вказ. пр. – С. 14.
29. Обухова О.Ю., Стрільчук Л.В. Українсько-польське транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних намірів України // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. – 2007. – № 1. – С. 128.
30. Філіповська О. Транскордонне співробітництво: Україна – Польща – Білорусь (інструменти фінансового забезпечення) // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 45-46.
31. Буглай Н.М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства ЄС // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: зб. наук. пр.. – К., 2010. – Вип. 42. – С. 114.
32. Там само. – С. 117.
33. Васьківська К.В. Вказ. пр. – С. 38.
34. Роїк Н. Вказ пр. – С. 189.
35. Кіш Є. За програмою сусідства. Транскордонне співробітництво України після східного розширення ЄС // Політика і час. – 2004. – № 12. – С. 27-34.
36. Рябінін Є.В. Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України (політологічний аналіз): монографія. – Маріуполь, 2011. – С. 77.
37. Стрільчук Л.В. Правове забезпечення транскордонного співробітництва України та Республіки Польща // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. – 2008. – № 11. – С. 163-165.
38. Кондратюк К. Українсько-польське транскордонне співробітництво (1992-2010) // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 244.
39. Моцик О. Україна і Польща – стратегічні партнери // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 3-8.
40. Мітряєва С.І. Транскордонне співробітництво: візовий аспект // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8-9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 98.

41. Див.: Чорна Н. Назв. пр. – С. 240; Гарагонич В.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України 1991-2011 рр.: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук. – К., 2012. – С. 10.
42. Комітет ВРУ з питань європейської інтеграції провів комітетські слухання // Голос України. – 2015. – 15 травня.

REFERENCES

1. Dynys H.H., Derbak V.I, Syus'ko I.M. (2001). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny [*Cross-border cooperation of Ukraine*] // Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovі poshuky i znakhidky. – Vyp. 10. – К. – S. 110.
2. Studennikov I. (2006). Transkordonne spivrobitnytstvo ta yoho rol' v protsesi yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny [*Cross-border cooperation and its role in the process of European integration of Ukraine*] // Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovі poshuky i znakhidky. – Vyp. 15. – К. – S. 309.
3. Chorna N. (2014). Ukrayina i Pol'shcha: istoriohrafiya vidnosyn (kin. KHKH – poch. KHKH st.) [*Ukraine and Poland: historiography of relations (late XX – early XXI century)*]. – Vinnytsya. – S. 219.
4. Ukrayina v Yevropi: poshuky spil'noho maybutn'oho (2009) [*Ukraine in Europe: Searching for a Common Future*] / za redaktsiyeyu doktora istorychnykh nauk, profesora A.I. Kudryachenka. – К., – S. 23-81.
5. Borshchevs'ky V. V. (2009). Ukrayins'ko-pol's'ke transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny [*Ukrainian-Polish Cross-Border Cooperation in the Context of European Integration of Ukraine*] // Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. Seriya: Ekonomichna teoriya ta ekonomichna istoriya / za red. Z.V. Herasymchuk. – Luts'k, – Vyp. 6 (23). – CH. 1. – S. 68.
6. Oshurkevych YA.M. (2002). Ukrayins'ko-pol's'ki ekonomichni vidnosyny v protsesi zahal'noyevropeys'koyi intehratsiyi [*Ukrainian-Polish Economic Relations in the Process of Pan-European Integration*]: avtoref. dys.. na zdobuttya nauk. stupenya kand.. ek. nauk. – К. – S. 15.
7. Rozshyrennya Yevropeys'koho Soyuzu: vplyv na vidnosyny Ukrayiny z tsentral'noyevropeys'kymy susidamy (2004) [*Enlarge-*

- ment of the European Union: influence on Ukraine's relations with the Central European neighbors]. – К. – S. 100.
8. Ukrayina v mizhnarodnykh vidnosynakh. Entsyklopedychnyy slovnyk-dovidnyk (2010) [Ukraine in international relations. Encyclopedic Dictionary-Directory]. Vypusk 2. Predmetno-tematychna chastyna: D-Y / Vidp. red. M.M. Varvartsev. – К. – S. 124.
 9. Kharchyns'ka O. (2009). Transkordonna spivpratsya Ukrayiny ta Pol'shchi v yevropeys'komu konteksti (na prykladi yevrorehionu «Buh») [Cross-border cooperation of Ukraine and Poland in the European context (on the example of Euroregion «Buh»)] // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Politolohiya, sotsiolohiya, filosofiya. – Uzhhorod, – Vyp. 11. – S. 243.
 10. Kindrat K. (2002). Ukrayins'ko-pol's'ki stosunky na zlami tysyacholit': monohrafiya [Ukrainian-Polish relations at the turn of the millennium: a monograph]. – L'viv, – S. 88.
 11. Lend'el M. (2000). Dosvid Karpats'koho yevrorehionu: poshtovkh do pereosmyslennya modeli transkordonnoho spivrobitnytstva [Experience of the Carpathian Euroregion: an impetus for rethinking the model of cross-border cooperation] // Na shlyakhu do Yevropy: Ukrayins'kyi dosvid yevrorehioniv / za red. S. Maksymenka, I. Studenikova. – К. – S. 51-52.
 12. Vas'kivs'ka K.V., Kushniruk H.V. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi [Cross-border cooperation of Ukraine in the conditions of European integration] // Visnyk L'vivs'koyi derzhavnoyi finansovoyi akademiyi / za red. P.YU. Buryaka. – L'viv. – № 18. – S. 35-36.
 13. Shman'ko H. (1995) ...I kordony ne v zavadi. Mizhnarodne spivrobitnytstvo orhaniv derzhavnogo upravlinnya ta mistsevoho samovryaduvannya v Karpats'komu yevrorehioni [... And the borders are not in the way. International cooperation of public administration and local government bodies in the Carpathian Euroregion] // Polityka i chas. – № 11. – S. 52.
 14. Royik N.H. (2011). Instytutsiyna transkordonna spivpratsya v konteksti rozshyrennya YES: problemy ta perspektyvy Karpats'koho yevrorehionu [Institutional Transboundary Cooperation in the Context of EU Enlargement: Problems and Perspectives of the Carpathian Euroregion] // Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: zb. nauk. pr. – К., – Vyp. 43. – S. 688-689.
 15. Dyv.: Voloshko V. (2005). Realiyi ta perspektyvy transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny [Realities and Prospects for Cross-border

- der Cooperation of Ukraine]* // Rehional'na ekonomika. – № 4. – S. 123-131; Shcherba H.I. Shlyakhy aktyvizatsiyi transkordonnoho spivrobitnytstva v umovakh yevropeys'koyi intehtratsiyi // Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Naukovyy zhurnal. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. – 2009. – № 4. – S. 39-43.
16. Royik N.H. (2011). Ukrayins'ko-pol's'ke mizhrehional'ne y transkordonne spivrobitnytstvo [*Ukrainian-Polish Interregional and Cross-Border Cooperation*] // Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Naukovyy zhurnal. Seriya: Politolohiya. – № 4-5. – S. 189.
 17. Peredriy O.S., P'yasets'ka-Ustych S.V. (2011). Ekonomichna sfera – bazova u transkordonnomu spivrobitnytstvi [*Economic sphere – the base in cross-border cooperation*] // Efektyvnist' transkordonnoho spivrobitnytstva cherez mizhnarodnyy monitorynh ta koordynatsiyu diyal'nosti natsional'nykh sub'yektiv: zb. mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Uzhhorod, 8-9 kvitnya 2011 r.). – Uzhhorod. S. 79-92.
 18. Buhlay N.M. (2009). Pol'shcha v realizatsiyi yevrointehtratsiynoho kursu Ukrayiny: mizhrehional'ne spivrobitnytstvo (1999-2008 rr.) [*Poland in implementing the eurointegration course of Ukraine: interregional cooperation (1999-2008)*]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk: spets. 07.00.02 «Vsesvitnya istoriya». – K., – S. 15.
 19. Buhlay N.M. (2012). Respublika Pol'shcha i Ukrayina: mizhderzhavne spivrobitnytstvo novoho format [*Republic of Poland and Ukraine: intergovernmental cooperation for a new format*] // Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: zb. nauk. pr. – K. – Vyp. 58. – S. 188-194.
 20. Kulyna S.YA. (2008). Derzhavne rehulyuvannya transkordonnoho ekonomichnoho spivrobitnytstva [*State regulation of cross-border economic cooperation*]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ek. nauk: spets. 08.00.03 «Ekonomika i upravlinnya natsional'nym hospodarstvom». – L'viv, – 24 s.
 21. Chubay-Fedorenko H. (2012). Problemy transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny v umovakh rozshyrenoho Yevropeys'koho Soyuzu [*Problems of Cross-Border Cooperation of Ukraine in the Conditions of the Enlarged European Union*] // Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovi poshuky i znakhidky. – Vyp.21: Mizhvid. zb. nauk. pr. – K. – S. 229-243.

22. Kolodyazhna V. (2007). Pravovi aspekty ukrayins'ko-pol's'koho transkordonnoho spivrobitnytstva [*Legal aspects of Ukrainian-Polish cross-border cooperation*] // *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. — № 10. — S. 6-10.
23. Kolodyazhna V. (2008). Ukrayins'ko-pol's'ke transkordonne spivrobitnytstvo: pravova rehlamentatsiya torhovel'no-ekonomichnykh proektiv spivpratsi [*Ukrainian-Polish cross-border cooperation: legal regulation of trade and economic cooperation projects*] // *Yurydychna Ukrayina*. — № 5. — S. 13-17.
24. Sukhenko V.V. (2008). Pravove rehulyuvannya transkordonnoho spivrobitnytstva [*Legal regulation of cross-border cooperation*] // *Ekonomika ta derzhava*. — № 12. — S. 102-105.
25. Borshchevs'ky V.V. (2009). Ukrayins'ko-pol's'ke transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti yevropeys'koyi intehtratsiyi Ukrayiny [*Ukrainian-Polish Cross-Border Cooperation in the Context of European Integration of Ukraine*] // *Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. Seriya: Ekonomichna teoriya ta ekonomichna istoriya*. — Luts'k. — Vyp. 6 (23). — CH. I. — S. 66-80.
26. Polishchuk L. (2008). Osnovni priorytety spivpratsi ukrayins'kykh i pol's'kykh rehioniv: realiyi ta perspektyvy [*The main priorities of cooperation between Ukrainian and Polish regions: realities and perspectives*] // *Ekonomichnyy chasopys – KHKHI*. — № 3-4. — S. 30-37.
27. Kaplyns'ky O.V. (2009). Rol' Vyshehrads'koyi chetvirky v konteksti natsional'noyi bezpeky Ukrayiny [*The Role of the Visegrad Four in the context of Ukraine's National Security*] // *Stratehichni priorytety*. — № 2 (11). — S. 47-54.
28. Kulyna S.YA. Vkazana pratsya [*Ibid.*]. — S. 14.
29. Obukhova O.YU., Stril'chuk L.V. (2007). Ukrayins'ko-pol's'ke transkordonne spivrobitnytstvo yak chynnyk yevrointehtratsiynykh namiriv Ukrayiny [*Ukrainian-Polish Cross-Border Cooperation as a Factor of Ukraine's Eurointegration Institutions*] // *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Naukovyy zhurnal. Seriya: Istorychni nauky*. — № 1. — S. 128.
30. Filipovs'ka O. (2007). Transkordonne spivrobitnytstvo: Ukrayina – Pol'shcha – Bilorus' (instrumenty finansovoho zabezpechennya) [*Cross-Border Cooperation: Ukraine-Poland-Belarus (Instruments of Financial Support)*] // *Rehional'na ekonomika*. — № 1. — S. 45-46.
31. Buhlay N.M. (2010). Pol'shcha ta Ukrayina v Yevropeys'kii politytsi susidstva YES [*Poland and Ukraine in the European Neighborhood*]

- Policy of the EU*] // Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: zb. nauk. pr. – K. – Vyp. 42. – S. 114.
32. Tam samo [*Ibid.*]. – S. 117.
 33. Vas'kivs'ka K.V. Vkaz. pr. [*Ibid.*]. – S. 38.
 34. Royik N. Vkaz pr. [*Ibid.*]. – S. 189
 35. Kish YE. (2004). Za prohramoyu susidstva. Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny pislya skhidnoho rozshyrennya YES [*According to the Neighborhood Program. Cross-border cooperation of Ukraine after the Eastern enlargement of the EU*] // Polityka i chas. — № 12. – S. 27-34.
 36. Ryabinin YE.V. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo v systemi protsesiv rehional'noyi intehratsiyi Ukrayiny (politolohichnyy analiz): monohrafiya [*Cross-border cooperation in the system of processes of regional integration of Ukraine (political analysis): monograph*]. – Mariupol'. – S. 77
 37. Stril'chuk L.V. (2008). Pravove zabezpechennya transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny ta Respubliki Pol'shcha [*Legal Provision of Cross-Border Cooperation between Ukraine and the Republic of Poland*] // Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Naukovyy zhurnal. Seriya: Istorychni nauky. – № 11. – S. 163-165.
 38. Kondratyuk K. (2012). Ukrayins'ko-pol's'ke transkordonne spivrobitnytstvo (1992-2010) [*Ukrainian-Polish Cross-Border Cooperation (1992-2010)*] // Ukrayina – Pol'shcha: istorychna spadshchyna i suspil'na svidomist'. – L'viv, – Vyp. 5. – S. 244.
 39. Motsyk O. (2006). Ukrayina i Pol'shcha – stratehichni partner [*Ukraine and Poland – strategic partners*] // Polityka i chas. – № 5. – S. 3-8.
 40. Mitryayeva S.I. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo: vizovyy aspekt [*Cross-border cooperation: visa aspect*] // Efektyvnist' transkordonnoho spivrobitnytstva cherez mizhnarodnyy monitorynh ta koordynatsiyu diyal'nosti natsional'nykh sub'yektiv: zb. mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Uzhhorod, 8-9 kvitnya 2011 r.). – Uzhhorod. – S. 98.
 41. Dyv.: Chorna N. Nazv. pr. [See: Chornaya N. – the above mentioned] – S. 240; Harahonych V.V. (2012). Transkordonne spivrobitnytstvo v yevrointehratsiyiniy stratehiyi Ukrayiny 1991-2011 rr. [*Cross-Border Cooperation in the European Integration Strategy of Ukraine 1991-2011*] – Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ist. nauk. – K. – S. 10.
 42. Komitet VRU z pytan' yevropeys'koyi intehratsiyi proviv komitet-s'ki slukhannya (2015) [*VRU Committee on European Integration held committee hearings*] // Holos Ukrayiny. – 15 travnya.

УДК 327.57(477+327.7 НАТО)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.2(21).42–55

Ігор Годоров,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій

Наталія Годорова,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РІЧНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто інституціональне закріплення та імплементацію євроатлантичної інтеграції України через Річні національні програми Україна-НАТО. Привернуто увагу до того, що виконання Україною Річних національних програм почалося з 2009 р. і є практикою у відносинах НАТО з іншими країнами. Окрему увагу приділено РНП-2018. Традиційно Річна національна програма структурно побудована за аналогією з типовим Планом дій щодо членства. Доведено об'єктивну залежність між реальним наповненням незалежності України та реалізацією її євроатлантичної інтеграції.

Ключові слова: НАТО, євроатлантичне покликання України, План дій щодо членства, російська агресія, стратегічні комунікації.

The purpose of the article is to demonstrate the institutional consolidation and implementation of Euro-Atlantic integration of Ukraine by means of the National Annual Programs.

Attention is drawn to the fact that the implementation of the Annual National Programs by Ukraine began in 2009 and it is a unique

practice in NATO's bilateral relations. The President of Ukraine annually approves the National Annual Program (ANP) and measures to implement it. All Annual NATO-Ukraine National Programs have been in full compliance with standards of NATO Membership Action Plan (MAP). However, there remains a fundamental difference, in particular with regard to the responsibility of an applicant and the Alliance for implementation.

Special attention is paid to the current ANP-2018, which not only determines the priorities for 2018, but also the medium-term goals to be achieved by 2020. Traditionally, the ANP is structurally similar to a typical MAP. Five sections are analysed: political and economic, defence/military, resource, security and legal issues.

It is proved that in order to switch to the MAP it is necessary not only to mention the corresponding points in the ANP, but also to implement them thoroughly. The Alliance should see and assess the real political aspiration of the Ukrainian authorities and society for complete Euro-Atlantic integration.

It is emphasized that the priority task in carrying out the ANP will remain to carry out the activities aimed at preserving international consensus in supporting Ukraine, to prolong sanctions pressure on the Russian Federation to end the armed aggression against Ukraine. It is especially worth noting that the ANP-2018 does not contain direct references to the need for the so-called "Minsk agreements". Cooperation between Ukraine and NATO in the area of strategic communications has become especially important.

Thus, there is an objective co-relation between the real content of Ukraine's independence and the realization of its Euro-Atlantic aspirations.

Key words: *NATO, the Euro-Atlantic vocation of Ukraine, Action Plan on membership, Russian aggression, strategic communications.*

Для України питання євроатлантичного вибору не є риторичним. Вітчизняна історія наводить чимало яскравих прикладів, які переконливо свідчать, що за своїми історико-культурними, ментальними джерелами Україна завжди

належала до трансатлантичного простору. Саме уроками історії та прагненням України повернути свою ідентичність як повноправної європейської держави насамперед керувалося політичне керівництво держави при визначенні стратегічної мети зовнішньої політики Української держави – інтеграції до євроатлантичних структур. Євроатлантичний вибір – це єдиний прийнятний шлях магістрального розвитку України, що відповідає її національним інтересам, волевиявленню народу, який прагне, врешті, повернутися до європейської спільноти, забезпечити своє надійне безпекове майбутнє у єдиній демократичній і процвітаючій Європі. Цей вибір є логічним і безальтернативним результатом процесу утвердження незалежності нашої держави, формування її зовнішньополітичного курсу. Склалася об'єктивна залежність між реальним наповненням незалежності України та реалізацією її євроатлантичного покликання. Інтеграція України до трансатлантичних структур, дедалі більш впевнено сформулювалася як суспільно-політична ідея. Висловлення підтримки євроатлантичним прагненням України, особливо в умовах російської агресії, свідчить про певний консенсус серед більшості населення та політичної еліти держави.

Євроатлантична інтеграція, в тому числі розробка та втілення річних національних програм, була предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних вчених. Зокрема можна назвати таких науковців, як І.Артюмов [16], Т.Брежнева [1], Л.Гайдуков [3], В.Горбулін [4], С.Джердж [5], О.Їжак [7], А.Каракуц [8], С.Мітряєва [9], О.Палій [10], Г.Перепелиця [11], О.Полторацький [12], О.Потехін [13], О.Соскін [2], С.Устич [6], С.Федуняк [17], В.Фурашев [18] та інші. Втім, рух України шляхом євроатлантичної інтеграції потребує подальших досліджень в цьому напрямі.

Метою статті є показ інституціонального закріплення та імплементації просування України до НАТО через Національні річні програми.

Одразу після Празького саміту НАТО було започатковано виконання Плану дій Україна–НАТО та щорічних

Цільових планів в рамках цього Плану дій. З 2005 р. між Україною та НАТО офіційно розпочався так званий інтенсифікований діалог щодо набуття членства. Були очікування, що цей формат відносин може природно завершитися під час Ризького саміту НАТО 2006 р. наданням Україні права виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ). Проте внутрішньополітичні чинники та тиск з боку Росії обумовили гальмування євроатлантичної інтеграції, ненадання ПДЧ і необхідність продовжувати відносини «шляхом практичної співпраці виконувати в країні далекосяжні реформи» [21]. Лист до Генерального секретаря НАТО, підписаний Президентом В.Ющенком, Прем'єр-міністром Ю.Тимошенко та Головою Верховної Ради України А.Яценюком щодо приєднання України до ПДЧ на початку 2008 р., здавалося, змінив ситуацію. Проте ані на Бухарестському саміті, ані під час засідання Комісії Україна – НАТО в рамках сесії ПАР на рівні міністрів закордонних справ в грудні 2008 р. рішення щодо приєднання України до виконання ПДЧ не було прийнято. Це було спричинено відсутністю консенсусу серед країн-членів НАТО, зокрема через російські впливи. Натомість під час Бухарестського саміту Україну запевнили: вона «стане членом НАТО» [19], а під час грудневого засідання – «з метою надання допомоги Україні у просуванні її реформ, у рамках Комісії Україна-НАТО буде розроблено Річну національну програму, перегляд якої здійснюватиметься союзниками щорічно» [20].

Рішення Бухарестського саміту були чітким сигналом з боку НАТО щодо членства України, незважаючи на невизначений термін. В цьому контексті розроблення й виконання Річних національних програм було значним кроком у практичному наповненні співробітництва. Не отримавши офіційного статусу країни-кандидата, який надає приєднання до виконання ПДЧ, Україна отримала можливість здійснювати необхідні практичні заходи з метою отримання членства.

Виконання Україною Річних національних програм є унікальною практикою у двосторонніх відносинах НАТО. Пре-

зидент України затверджує РНП та заходи щодо її виконання. Всі Річні національні програми Україна-НАТО змістовно відповідали стандартам Плану дій щодо членства в НАТО. Втім, залишається принципова відмінність, а саме стосовно відповідальності апліканта та Альянсу за виконання.

До реалізації РНП залучаються органи державної влади та неурядові організації. За підсумками виконання РНП Альянс готує оцінку та рекомендації, які враховуються при підготовці РНП на наступний рік. За президентства В.Януковича було змінено довготривалу політичну лінію, спрямовану на набуття членства в НАТО. Замість була запроваджена фейкова концепція «позаблоковості». Правда, змістовне наповнення РНП залишилося спрямованим на досягнення Україною євроатлантичних стандартів у цивільному і оборонному секторах. Проте в 2010–2013 рр. планування, виконання та звітування щодо РНП мало формальний характер. Революція Гідності дала надію на позитивні зміни. Проте лише в грудні 2016 року було затверджено Положення про розроблення Річних національних програм (РНП) під егідою Комісії Україна – НАТО та оцінювання результатів їх виконання.

Сенс існування РНП варто проілюструвати останньою програмою. Наприкінці березня 2018 р. Президент України П.Порошенко затвердив чергову Річну національну програму під егідою Комісії Україна - НАТО на 2018 рік (РНП-2018). РНП-2018 має забезпечити виконання пріоритетних завдань, спрямованих на євроатлантичну інтеграцію України. РНП-2018 є системним стратегічним документом, який визначає не лише пріоритети на 2018 рік, а й середньострокові цілі, які планується досягти до 2020 року. Традиційно Річна національна програма структурно побудована за аналогією з типовим Планом дій щодо членства. Вона складається з п'яти розділів: політичні та економічні, оборонні/військові, ресурсні, безпекові і правові питання [14].

Перший розділ є найбільшим за обсягом і включає в себе практично усі напрями реформування та модернізації

України. Зокрема йдеться про ключові соціально-політичні та правові реформи, а саме – децентралізацію, реформу виборчого законодавства, запобігання та протидію корупції, боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, реформування системи судоустрою, судочинства, прокуратури, пенітенціарної системи, системи пробації, розвиток системи надання правової допомоги, реформування системи державного управління та розвиток електронного урядування, свободу слова та інформаційну політику. Окрему увагу приділено питанням забезпечення національної єдності та підтримки національних меншин, прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Також йдеться про ключові економічні реформи (бюджетну реформу, реформу податкової системи, дерегуляцію та створення сприятливого бізнес-клімату, реформування енергетичного сектору та посилення енергетичної безпеки).

У другому розділі РНП-2018 «Оборонні/військові питання» передусім йдеться про реформування сектору безпеки і оборони України. Воно включає здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України, створення системи державного гарантування якості продукції оборонного призначення, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у секторі безпеки і оборони України, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. В умовах російської інвазії першочергове значення має реформування Збройних Сил України. Це надскладне завдання передбачає удосконалення системи військового управління та зв'язку, реформування систем матеріально-технічного та медичного забезпечення Збройних Сил України, досягнення технічної сумісності озброєння, військової та спеціальної техніки, підвищення ефективності кадрового менеджменту. Важливими складовими реформування сектору безпеки і оборони України є розвиток Національної гвардії, Національної поліції, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, єдиної державної системи цивільного захисту України. Принципове значен-

ня має реформування Служби безпеки України та розвідувальних органів, розвиток Державної служби спеціального зв'язку та захисту, розвиток Державної спеціальної служби транспорту, Апарату Ради національної безпеки і оборони України, оборонно-промислового комплексу та захист критичної інфраструктури.

Розділ «Ресурсні питання» передбачає реформування системи оборонного планування, системи бюджетного планування, системи логістики у секторі безпеки і оборони України та інтеграцію до логістичних систем НАТО.

Четвертий розділ, присвячений питанням безпеки, включає імплементацію адміністративних домовленостей щодо охорони інформації з обмеженим доступом між Урядом України та Організацією Північноатлантичного Договору. Також йдеться про розвиток національної системи захисту інформації НАТО з обмеженим доступом, удосконалення нормативно-правової бази щодо системи охорони інформації з обмеженим доступом, розвиток системи криптографічного та технічного захисту інформації, обмін розвідувальною інформацією, кібербезпеку, співробітництво в галузях організації повітряного руху та безпеки використання повітряного простору, організації судноплавства та безпеки і охорони суден та портової інфраструктури.

В останньому розділі про правові питання головним пріоритетом у процесі поглиблення співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства є гармонізація законодавства України із законодавством держав – членів НАТО у сфері безпеки та оборони, вироблення ефективних правових механізмів забезпечення галузевого співробітництва України з Північноатлантичним Альянсом.

Набуває особливого значення співробітництво України з НАТО у сфері стратегічних комунікацій. Основними цілями партнерства в цій сфері визначені розвиток спроможностей органів державної влади у зазначеній сфері та усіх її складових на стратегічному та операційному рівнях шляхом

надання консультативної і практичної підтримки; підтримка співпраці України з експертами, які мають відповідний досвід у сфері стратегічних комунікацій; сприяння розвитку в Україні культури стратегічних комунікацій на інституційному рівні, налагодження більш тісного співробітництва з неурядовими організаціями й сприяння розвитку їх спроможності здійснювати стратегічні комунікації в інтересах України; досягнення й підтримка найвищих стандартів точності та етики для забезпечення довіри до державної комунікативної політики.

Безсумнівно, пріоритетним завданням залишатиметься діяльність, спрямована на збереження міжнародного консенсусу у наданні підтримки Україні, продовження санкційного тиску на Російську Федерацію до припинення збройної агресії проти України та звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Особливо варто підкреслити, що РНП-2018 не містить прямих посилянь на необхідність виконання т.з. «Мінських домовленостей». Водночас йдеться про консолідацію політичної підтримки України міжнародними партнерами з питань відсічі збройній агресії Російської Федерації та відновлення територіальної цілісності України; зміцнення консенсусу Вільного світу щодо необхідності збереження спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до фізичних та юридичних осіб Російської Федерації, запроваджених у зв'язку з російською агресією, грубими порушеннями основоположних прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях України; забезпечення пріоритетності питання припинення збройної агресії Російської Федерації проти України у порядку денному ООН, ОБСЄ, Ради Європи та інших міжнародних організацій; відновлення територіальної цілісності України та реінтеграція тимчасово окупованих територій України після їх звільнення. Проте дещо утопічною виглядає мета забезпечення розгортання на території окремих районів Донецької та Луганської областей миротворчої місії ООН.

В рамках реалізації Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції на 2017 – 2020 роки, затвердженої Указом Президента України в лютому 2017 року, основна увага приділятиметься заходам зі створення умов для підвищення рівня розуміння і довіри громадян України до курсу щодо набуття Україною членства в НАТО, забезпечення стабільної підтримки громадянами державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції [15]. В РНП-2018 прямо вказано на необхідність виконання відповідного плану заходів. Основною метою плану є підвищення рівня підтримки громадянами України державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції та рівня довіри до НАТО як до інституції, що відіграє ключову роль у зміцненні міжнародної безпеки. Обласні та Київська міська держадміністрації мають забезпечити проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній «НАТО-Україна. Безпека. Захист. Стабільність», «Співробітництво Україна-НАТО як каталізатор реформ» та інших заходів. Втім, досвід перших місяців 2018 року свідчить про ігнорування відповідних рішень з боку окремих органів виконавчої влади. Це ставить на порядок денний необхідність посилення відповідальності за втілення державного курсу на євроатлантичну інтеграцію.

Таким чином, РНП-2018, як і попередні Річні національні програми, змістовно відповідає стандартам Плану дій щодо членства в НАТО. Втім, залишається принципова відмінність, а саме стосовно відповідальності. Політичне рішення щодо членства України в НАТО Альянс ухвалив ще у 2008 році. Надання Плану дій щодо членства (ПДЧ) не є винагородою, а обов'язковим черговим кроком для роботи над відповідністю України стандартам НАТО. Щоб перейти до нього, варто не лише вписати в РНП-2018 відповідні пункти, а й ретельно їх імплементувати. Тобто Альянс має побачити й оцінити реальну політичну волю з боку української влади і суспільства на повноцінну євроатлантичну інтеграцію. В цьому контексті Річна національна програма мала б називатися не «під егідою Комісії Україна – НАТО», а Річна

національна програма підготовки до вступу в НАТО (як це вже було в 2009-2010 рр.). Політична воля та відповідальність керівництва України, публічно проголошені у річній національній програмі та практичні дії щодо імплементації цієї програми перетворює названий документ на інструмент євроатлантичної інтеграції України, дієвість і ефективність якого має продемонструвати сучасне українське суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брежнева Т. Юридичні та політичні аспекти вимог проведення референдуму стосовно вступу України в НАТО// Економічний часопис - XXI. – 2006. – № 5-6.
2. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 192 с.
3. Гайдуков Л., Терешко С. Річ, на якій економити не можна: НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва // Політика і час. – 2005.–№ 7.
4. Горбулін В.П. Взаємовідносини України – НАТО в контексті євроатлантичних інтеграційних процесів // Нац. безпека і оборона. –2003. – № 7
5. Джердж С. Ф. Україна — НАТО: співробітництво заради безпеки. — К. : Товариство «Знання» України, 2007. — 96 с.
6. Історія, що об'єднує. Нариси новітнього транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні: монографія / за заг. ред. С.І.Устича. - Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017.
7. Їжак О. Європейська та євроатлантична інтеграція України в оборонно-промисловій сфері// Економічний часопис - XXI. – 2005. – № 7-8.
8. Каракуц А. Трансформація концепції партнерств НАТО: кооперативний підхід до безпеки // Вісник Центру міжнародної безпеки. – 2012. – №1-2 (25-26).
9. Мітряєва С. Територіальні питання та етнічні чинники в процесі другої хвилі розширення НАТО // Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. – К.: НІСД, 2004.

10. Палій О. Економічний аспект євроатлантичної інтеграції України// *Визвольний шлях*. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – № 9-10.
11. Перепелиця Г.М. Україна і НАТО: перспективи співробітництва // *Національна безпека та оборона*. – 2000. – № 8.
12. Полторацький О. С. Участь НАТО в боротьбі проти сучасного міжнародного тероризму: уроки та здобутки // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. - 2003. - Вип. 8.
13. Потехін О., Тодоров І. Європейський та євроатлантичний вектор зовнішньої політики України в «позаблоковому» вимірі // *Вісник Центру міжнародної безпеки*. – 2012. - № 1-2 (25-26).
14. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік: Указ Президента України №89/2018 // Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/892018-23882>
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 р. № 109-р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2018 рік» URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-realizaciyi-konceptiyi-vdoskonalennya-informuvannya-gromadskosti-z-pitan-yevroatlantichnoyi-integraciyi-ukrayini-na-2018-rik>
16. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. І.В.Артёмов. – Кн.1. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с.
17. Федуняк С.Г. Перспективи позаблоковості України у контексті сучасних тенденцій у сфері безпеки // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – 2012. – Випуск 111 (Частина I).
18. Фурашев В. М. Національна безпека України: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс. — К. : Синопис, 2009. — 176 с.
19. Bucharest Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: <http://www.nato.int/>
20. Chairman’s statement. Meeting of the NATO–Ukraine Commission at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters, Brussels [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://www.nato.int/cps/en/SID-01780C2417C1F1A4/natolive/officialtexts46249](http://www.nato.int/cps/en/SID-01780C2417C1F1A4/natolive/officialtexts46249)

21. Riga Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_37920.htm

REFERENCES

1. Brezhnyeva T. Yurydychni ta politychni aspekty vymoh proveden-nya referendumu stosovno vstupu Ukrainy v NATO [*Legal and political aspects of requirements to hold the referendum regarding Ukraine's accession to NATO*] // Ekonomichnyy chasopys - XXI. – K.: red.zh-lu, 2006. – № 5-6;
2. Vstup do NATO — stratehichnyy vybir Ukrainy [*Accession to NATO is a strategic choice of Ukraine*]/ za zah. red. O. I. Soskina. — K.: Vyd-vo «Instytut transformatsiyi suspil'stva», 2008. — 192 s.
3. Haydukov L. Rich, na yakiy ekonomyty ne mozhna: NATO: Vid obrazu voroha do porozuminnya ta spivrobitnytstva [*A thing that can not be saved on: NATO: From the enemy image to mutual understanding and cooperation*] / L.Haydukov, S.Tereshko// Polityka i chas. – 2005. № 7.
4. Horbulin V.P. Vzayemovidnosyny Ukrainy – NATO v konteksti yevroatlantychnykh intehratsiynykh protsesiv [*Ukraine-NATO Relations in the Context of Euro-Atlantic Integration Processes*] // Nats. bezpeka i oborona. 2003. № 7.
5. Dzherdzh S. F. Ukraina — NATO: spivrobitnytstvo zarady bezpeky. [*Ukraine-NATO: Cooperation for Security*] — K.: Tovarystvo «Znannya» Ukrainy, 2007. — 96 s.
6. Istoriya, shcho ob'yednuye. Narysy novitn'oho transkordonnoho spivrobitnytstva u Karpat-s'komu rehioni. [*Connecting history. Essays on the latest cross-border cooperation in the Carpathian region.*] / Monohrafiya. Za zah. red. S.I.Ustycha. - Uzhhorod: DVNZ «UzhNU», 2017.
7. Yizhak O. Yevropeyska ta yevroatlantychna intehratsiya Ukrainy v oboronno-promysloviy sferi [*European and Euro-Atlantic integration of Ukraine in the defense-industrial sphere*]// Ekonomichnyy chasopys - XXI. – 2005. – № 7-8.
8. Karakuts A. Transformatsiya kontseptsiyi partnerstv NATO: kooperatyvnyy pidkhid do bezpeky [*Transforming NATO's Partnerships Concept: A Cooperative Approach to Security*]// Visnyk tsentru mizhnarodnoyi bezpeky. – 2012. – №1–2 (25–26).

9. Mitryayeva S. Terytorial'ni pytannya ta etnichni chynnyky v protsesi druhoyi khvyli rozshyrennya NATO [*Territorial issues and ethnic factors during the second wave of NATO enlargement*] // Ukrayina na shlyakhu do NATO: cherez radykal'ni reformy do nabuttya chlenstva. K.: NISD, 2004.
10. Paliy O. Ekonomichnyy aspekt evroatlantlychnoyi intehratsiyi Ukrayiny [*The economic aspect of Ukraine's Euro-Atlantic integration*]// Vyzvol'nyy shlyakh. – K.: Ukrayins'ka Vydavnycha Spilka, 2005. – № 9-10.
11. Perepelytsya H.M. Ukrayina i NATO: perspektyvy spivrobitnytstva [*Ukraine and NATO: prospects for cooperation*]// Natsional'na bezpeka ta oborona. – 2000. – № 8
12. Poltorats'kyy O. S. Uchast' NATO v borot'bi proty suchasnoho mizhnarodnoho teroryzmu: uroky ta zdobutky [*NATO's contribution to fighting against contemporary international terrorism: lessons and achievements*]// Naukovyy visnyk Diplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny. - 2003. - Vyp. 8.
13. Potyekhin O., Todorov I. Yevropeys'kyy ta yevroatlantlychnyy vektor zovnishn'oyi polityky Ukrayiny v «pozablokovomu vymiri» [*The European and Euro-Atlantic vector of Ukraine's foreign policy in a "non-alignment" dimension*] // Visnyk Tsentru mizhnarodnoyi bezpeky. 2012. - № 1-2 (25-26).
14. Pro zatverdzhennya Richnoyi natsionalnoyi prohramy pid ehidoyu Komisiyi Ukrayina – NATO na 2018 rik. Ukaz Prezydenta Ukrayiny №89/2018. [*On the Approval of the Annual National Program under the auspices of the Ukraine-NATO Commission for 2018. Decree of the President of Ukraine # 89/2018.*] Ofitsiyne internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrayiny. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/892018-23882>
15. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14 lyutoho 2018 r. № 109-r Pro zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo realizatsiyi Kontseptsiyi vdoskonalennya informuvannya hromads'kosti z pytan' yevroatlantlychnoyi intehratsiyi Ukrayiny na 2018 rik. [*The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 14, 2018, No. 109-r On Approval of the Plan of Measures to Implement the Concept for Improving Public Information on Ukraine's Euro-Atlantic Integration for 2018*]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-realizatsiyi-koncepciyi-vdoskonalennya-informuvannya-gromadskosti-z-pitan-yevroatlantlychnoyi-integratsiyi-ukrayini-na-2018-rik>

16. Ukrainyans'kyu vymir yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi [*Ukrainian dimension of European and Euro-Atlantic integration*] Navchal'nyy posibnyk: U 2-kh kn. I.V.Art'omov. – Kn.1. – Uzhhorod: Lira, 2008. – 476 s.
17. Fedunyak S.H.Perspektyvy pozablokovosti Ukrainy u konteksti suchasnykh tendentsiy u sferi bezpeky [*Prospects of Ukraine's non-alignment in the context of current security trends*] //Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. 2012. - Vypusk 111 (Chastyna I).
18. Furashev V. M. Natsional'na bezpeka Ukrainy: shlyakhy zabezpechennya, rol' i mistse suspil'stva. Yevroatlantychnyy kurs [*National security of Ukraine: ways to secure, role and place of society. Euro-Atlantic course.*]. – K. : Synopsys, 2009. – 176 s.
19. Bucharest Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. Retrieved from: <http://www.nato.int/>
20. Chairman's statement. Meeting of the NATO–Ukraine Commission at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters, Brussels. Retrieved from <http://www.nato.int/cps/en/SID-01780C2417C1F1A4/natolive/officialtexts46249>
21. Riga Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006. Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_37920.htm

УДК 327-049.5(477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).56-77

Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКОВІ ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено концептуальним питанням міжнародних відносин та безпековим факторам зовнішньополітичних відносин України зі світом.

Визначено особливості моделей міжнародних відносин, окреслено базові фактори національної безпеки держави. Наведено основні нормативно-правові положення, що регулюють зовнішню політику України. Запропоновано теоретико-методологічні засади розбудови сучасних сфер національної безпеки.

Ключові слова: *моделі міжнародних відносин, національна безпека, зовнішня політика, держава.*

The article is devoted to the conceptual questions of international relations and security factors of foreign policy relations of Ukraine with the world.

The peculiarities of models of international relations are determined, the basic factors of national security of the state are outlined. The main normative and legal provisions regulating the foreign policy of Ukraine are presented. The theoretical and methodological principles of development of modern spheres of national security are offered. Solving the problems of the world's community will depend on the policy on the international scene as individual states and international organizations. That is why international relations largely determine the

state of the modern world. Their priorities are determined by the need to solve common problems facing humanity and the national interests of their subjects.

Key words: *models of international relations, national security, foreign policy, state.*

Міжнародні відносини як явище виникли тоді, коли на земній кулі з'явилися хоча б два внутрішньооформлених соціуми, які добровільно або вимушено почали вступати в постійні контакти, зв'язки, відносини, взаємодіючи один з одним [1].

Представники численних шкіл та наукових напрямів по-різному кваліфікують сутність міжнародних відносин як загальносуспільного феномену. Але, незважаючи на відсутність єдності з цього питання, можна визначити зміст поняття "міжнародні відносини" як [2, с. 89-92]:

- взаємні дії всіх учасників міжнародних відносин, що виходять за межі національних територій;
- сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і взаємовідносин між державами та системами держав, соціальними, економічними, політичними силами, організаціями і рухами, що діють на світовій арені;
- відносини, зв'язки, узагалі будь-які взаємодії внутрішньооформлених, організованих соціумів у зовнішньому для них, політично, владно і організаційно не оформленому, або слабо оформленому соціальному середовищі.

XXI століття внесло революційні якісні зміни в усі аспекти сутності міжнародних відносин та їх масштаби. Значний внесок в еволюцію поглядів дослідників на сутність міжнародних відносин як явища здійснюють процеси глобалізації, яка сприяє розвиткові суттєвих змін у сфері міжнародних відносин, що далеко вийшли за рамки традиційних взаємодій.

Сьогодні світ переживає глибокі якісні перетворення. Одна з визначальних тенденцій світового розвитку – зрушення у балансі сил на світовій арені.

Характер змін, які відбуваються нині, свідчить про те, що у світі формується новий міжнародний порядок. Головна особливість цього процесу — масштабна “перебудова” світової політичної та фінансово-економічної архітектури відповідно до нових реалій. У новій системі міжнародних відносин уже немає місця “зіткненню цивілізацій”, і тим більше – біполярному світоустрою, як це було за часів холодної війни. Сьогодні жодна держава не може самотужки протистояти глобальним загрозам і одноосібно управляти світовими процесами. Відповідати на виклики нинішнього світу можна лише колективними зусиллями.

Епоха багатопольярного світу передбачає колективне лідерство й солідарну відповідальність. Поворотні моменти в нинішній світовій політиці вказують на те, що в глобалізованому світі, який кардинально змінюється, на порядку денному постає питання переосмислення власної місії багатьма країнами, і насамперед провідними державами світу [3].

За своїм характером міжнародні відносини є багатограничними і різноманітними. В різні епохи та в різних регіонах світу вони формувались по-особливому, і в кожному конкретному випадку їх специфіка і суть були іншими. Констатація багатоманітності та різноманітності міжнародних відносин робить складним їх аналіз, типологізацію та концепції.

Класифікація міжнародних відносин завжди була і залишається актуальною та певною мірою складною проблемою. Це пояснюється, насамперед, великою кількістю та різноманітністю суб’єктів цих відносин. Але найбільш актуальною ця проблема стала в наш час – на початку XXI століття, коли надзвичайно високий динамізм розвитку міжнародних відносин обумовив необхідність переосмислення традиційних та розроблення нових підходів щодо їхньої класифікації. Зникнення біполярної системи і формування альтернативних їй однопольярної та багатопольярної систем міжнародних відносин викликають потребу в нових акцентах і нових підходах щодо класифікації системи цих відносин, зокрема дослідженні такого її різновиду, як симетричні та асиметричні відносини.

Дослідження міжнародних відносин дає можливість не тільки глибше висвітлити і зрозуміти політику провідних країн, а й окреслити перспективи середніх і малих держав у цьому складному і мінливому світі.

Типологізація концепцій міжнародних відносин є одним із найважливіших засобів і прийомів їх теоретичного аналізу. Типологічний аналіз дає можливість виявити найбільш загальні і найбільш істотні характеристики, ознаки, сторони міжнародних відносин. Мета численних класифікацій сучасних течій у науці про міжнародні відносини полягає в осмисленні стану і теоретичного рівня, досягнутого нею шляхом узагальнення наявних концептуальних підходів і зіставлення їх із зробленим раніше. Залежно від критеріїв можна навести низку основних класифікацій сучасних теорій міжнародних відносин.

Перша класифікація – *за географічним критерієм* – виділяє чотири види концепцій: англосаксонські, радянські, китайські та теоретичні побудови учених-представників країн “третього світу”.

Географічні параметри держави: її територія, кількість населення, обсяги природних ресурсів є найбільш простими і зрозумілими. Співробітники Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова стверджують, що географічна близькість та геополітична взаємозалежність держав і лежить в основі стратегічного партнерства [4]. Географічний критерій відіграє важливу роль у прагненні держави стати регіональним чи світовим лідером.

Друга класифікація, *на основі ступеня спільності сучасних теорій*, розрізняє глобальні концепції (політичний реалізм і філософію історії) та часткові теоретичні конструкції (біхевіоризм). Серед останніх також називають теорію міжнародних акторів, теорію інтеграції, теорію міжнародних організацій, а також теорію стратегії, конфліктів і дослідження миру.

Політичний реалізм передбачає об'єктивну оцінку тих реальних фактів і процесів, які відбувалися у світі. Об'єктом дослідження є реальний світ, а головним суб'єктом – держа-

ва. Згідно з цією концепцією, сутність міжнародних відносин полягає у балансі сил на міжнародній арені.

Філософія історії, як одна з концепцій міжнародних відносин, займається проблемами сенсу історії розвитку міждержавних відносин, її закономірностями, основними напрямками її розвитку та історичним пізнанням.

У теорії міжнародних відносин основні принципи біхевіоризму запозичуються в 40–50-х роках ХХ століття, коли здійснювалися перші спроби дослідження міжнародних відносин, що ґрунтувалися на емпіричності сприйняття реальності. Представники школи біхевіоризму пропонують вивчати теорію міжнародних відносин, досліджуючи поведінку всіх можливих їх учасників – від індивідів до глобальної спільноти – зовсім не турбуючись про встановлення пріоритету стосовно їх ролі на світовій арені.

Третя класифікація – *на основі методу дослідження міжнародної проблематики* – основну увагу приділяє традиційному та модерністському, або “науковому” напрямам в аналізі міжнародних відносин.

З другої половини ХХ століття формується модерністський напрям дослідження міжнародних відносин (представники: М.Каплан, Р.Роузкранс, Р.Снайдер, Х.Брук, Б.Сепін), який враховує не лише міждержавні відносини, а й неурядові громадські організації, приватні ініціативи та ін. “Модерністи” прагнуть використовувати формальні методи оцінювання та прогнозування, запозичивши їх з теорій ігор, систем ймовірності тощо.

Традиціоналістський напрям (представники: Т.Моргентау, К.Томсон, У.Фокс, А.Вольферс, Р.Арон, С.Хоффман) тлумачить сутність міжнародних відносин як взаємодію держав через головний засіб їх реалізації – дипломатію. У межах цієї концепції міжнародні відносини розглядаються в контексті неодмінного суперництва, зумовленого природною схильністю суб’єктів політики до насильства та жагою влади.

Четверта класифікація – *на основі ступеня важливості проблем теорії міжнародної політики* – виділяє сучасні полі-

тичні теорії природи міжнародних відносин і концепції змісту сучасної міжнародної політики. Ця типологія характерна насамперед для представників політологічної науки.

П'ята класифікація – на основі низки комплексних критеріїв – розрізняє ряд підходів. Зокрема Д.Коляр звертав увагу на класичну теорію “природного стану” (тобто політичний реалізм), теорію “міжнародного співтовариства” (або політичний ідеалізм), марксистську ідеологічну течію, англосаксонську теорію і французьку школу міжнародних відносин. Французький соціолог М. Мерль основними напрямками в сучасній теорії міжнародних відносин вважає традиціоналістський (Г.Моргентау, Г.Кісінджер), англо-саксонський на основі біхевіоризму та функціоналізму (Д.Сінгер, Д.Істон), марксистський і неомарксистський (П.Суїзі, І.Валлерстайн).

Виділяють також інші чотири варіанти концепцій міжнародних відносин, беручи за основу територію й економічний потенціал як основний параметр визначення величини суб'єктів.

Перший варіант характеризує ситуацію, коли дві держави симетричні за своєю територією, але асиметричні, тобто відрізняються, за економічним потенціалом. Прикладом таких міжнародних взаємовідносин є відносини між Сполученими Штатами Америки та Канадою. За своєю територією ці дві країни майже однакові (територія США становить приблизно 9,5 млн. км², а Канади – приблизно 9,9 млн. км²). Щодо їх економічних потенціалів, то валовий національний продукт (ВНП) США більш як у 10 разів перевищує ВНП Канади.

Другий варіант демонструє зворотну залежність, коли країни є симетричними за своїм економічним потенціалом, але незіставними за площею своєї території. Яскравим прикладом є порівняння Китаю та Італії. За своїм економічним потенціалом Італія близька до КНР, але при цьому її територія становить лише 3% від території Китаю.

Третій варіант – це тип симетричних відносин у чистому вигляді, коли дві країни зіставні і за своїм економічним

потенціалом, і за територією. Прикладом такої ситуації можуть бути Італія і Велика Британія (територія Італії становить приблизно 301,2 тис. км², Великобританії – 244 тис. км²; ВВП на душу населення в Італії 27 тис. дол., Великобританії – 32 тис. дол.).

Четвертий варіант є прикладом класичних асиметричних відносин. Він демонструє асиметричність відносин як за одним, так і за іншим параметром. При цьому слід зазначити, що, на відміну від симетричних, існують два різновиди асиметричних відносин:

- одна країна переважає іншу за розмірами своєї території, а та, в свою чергу, має значну перевагу над своїм партнером в економічному потенціалі. Прикладом цього є відносини між Російською Федерацією і Японією. ВВП Японії перевищує ВВП Росії в 6,5 раза (за даними на 1999 р. ВВП РФ становив 620 млрд.дол., Японії – 4,08 трлн. дол.), але при цьому територія Японії – лише 2% від території Росії [5, с. 132.];
- одна держава переважає іншу і за площею своєї території, і за економічним потенціалом, і за кількістю населення, і за всіма іншими параметрами. Прикладом таких класичних асиметричних відносин є відносини між Україною та Російською Федерацією. Росія переважає Україну за площею території майже в 30 разів (1075 : 604 тис. кв. км). За ВВП – у 6 разів (за даними на 1999 р. ВВП РФ – 620 млрд. дол., України – 109 млрд. дол.). За кількістю населення – перевага за Росією в 2,5 раза (137:50 млн. чол.).

У той же час у формуванні сучасної концепції міжнародних відносин названі країни відіграють неоднакову роль у геополітичному вимірі. Зокрема Україна, незважаючи на наявність як внутрішньополітичних та економічних проблем, залишається одним з “провідних гравців” при формуванні та становленні сучасних концепцій міжнародних відносин. Адже Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стра-

тегічного трикутника США – ЄС – Росія, відмічав А.Гальчинський. Контури цього трикутника ще не набули остаточних чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль Української держави в її остаточному визначенні. Україна є проміжним, санітарним кордоном, або буферною зоною, між західною і російсько-євроазійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД [6, с. 263].

Значення України в геополітичному вимірі сучасності при формуванні сучасних концепцій міжнародних відносин відмічав і З.Бжезинський, який стверджував, що “Захід і особливо Сполучені Штати запізнилися визнати важливе, з точки зору геополітики, значення самостійної Української держави” [7, с. 137]. Виходячи зі своєї унікальної ролі на Європейському континенті, Україна буде найбільш зацікавленою стороною в тому, щоб максимально усунути будь-які антагонізми по лінії Схід – Захід у Європі, зокрема й успадковані від холодної війни. Така роль – більш природна для України. Її місія – не розділяти, а об’єднувати.

Нинішню світову ситуацію не можливо пояснити краще і простіше за відомого американського оглядача Фаріда Закарія: “Процеси, які зараз відбуваються у світі, – це не занепад країн Заходу, це підйом решти країн світу». Себто у світовій політиці наявний подвійний драйв, причому і перший, і другий – по висхідній. Проводячи вдалу, розумну зовнішню політику, Україна може скористатися відразу з обох тенденцій – і з процвітання Заходу, і з “підйому решти”. Це не чергова наша спроба перехитрити історію, не змінюючись зсередини. Це, радше, перший випадок, коли поява нової філософії зовнішньої політики України збіглася у часі з появою нової філософії міжнародних відносин. І якщо ми скористаємося з цього, аби модернізувати як саму Україну, так і її зовнішню політику, то це можуть бути двері до її нового, успішного і – для деяких політиків – неочікуваного, з погляду наших глибинних сподівань, майбутнього [8].

Аналізуючи стан, проблеми та перспективи сучасних міжнародних відносин, можна виділити такі їх складові: глобалізація; інтернаціоналізація; поглиблення політичних і економічних зв'язків; підвищення значущості загальнолюдських цінностей.

Незважаючи на те, що світ сьогодні складний і суперечливий, повний несправедливості, військових зіткнень, у ньому посилюються позитивні тенденції міжнародних відносин. Серед них можна виділити чотири основних взаємозв'язаних процеси. Це такі, як:

1. *Деідеологізація міжнародних відносин*, тобто їх звільнення від ідеологічних забобонів, які десятиріччями розділяли народи і держави на два ворогуючі табори. Міждержавні відносини, згідно з ідеологічними установками колишніх КПРС і СРСР, представлялися як «арена непримиренної класової боротьби». У результаті між народами сяяли підозрілість і страх, злість і ненависть. На зміну подібним примітивним підходам приходять розуміння природності того, що життя людства багатогранне, і будь-яке суспільство має право вибирати собі тип життєвого устрою.

2. *Перехід від конфронтації до партнерства і співпраці*. Народи і держави, ще недавно розділені “залізною завісою”, дедалі глибше усвідомлюють, що протиборство стає життєво небезпечним. Для мешканців планети набагато доцільніше і вигідніше співробітничати: знаходити точки взаємних інтересів, доходити згоди, торгувати, обмінюватися науковим і господарським досвідом, здобутками своїх національних культур.

3. *Розосередження влади у світовій політиці*, тобто поступовий перехід цієї влади від однієї-двох “наддержав” до більш широкого кола країн.

4. *Демократизація і гуманізація світової політики*. Ці позитивні процеси розвиваються за чотирма напрямками:

- сучасні демократичні, правові держави прагнуть збільшити відкритість своїх кордонів, забезпечити людям свободу пересування і в той же час їх безпеку і захищеність у будь-якій точці планети;

- дедалі більша частина світової спільноти погоджується з необхідністю так званого “людського виміру” політичних процесів. При цьому визнаються самоцінність кожної окремої людини і пріоритетність її прав і свобод стосовно інтересів і прав держави;
- більш помітним стає значення етичних принципів у світовій політиці. Дедалі частіше світова спільнота колективно засуджує і вживає спільних заходів проти диктаторських режимів, тоталітаризму, націоналізму і неофашизму; проти бандитизму і терору, різного фанатизму і екстремізму, проти екологічної і військової загрози миру;
- розширення міжнародних відносин. Воно виявляється в поглибленні світової співпраці, збільшенні числа учасників міжнародних зв'язків. Сьогодні на світовій арені взаємодіють не тільки державні урядовці і ділові люди, але і політичні партії, суспільні рухи, релігійні, культурні, спортивні і багато інших організацій. Збільшується взаємопов'язаність, взаємозалежність і цілісність єдиного у своєму різноманітті сучасного світу.

У той же час сучасні міжнародні відносини характеризуються негативними тенденціями, які мають місце у світоустрої. Ці негативні тенденції проявляються в тому, що міжнародні відносини сповнені елементами: локальних міждержавних і етнополітичних конфліктів; агресії і силового тиску; міжнародного тероризму.

Розв'язання проблем світового співтовариства залежатиме від політики на міжнародній арені як окремих держав, так і міжнародних організацій. Саме тому міжнародні відносини значною мірою визначають стан сучасного світу. Їх пріоритети зумовлені необхідністю вирішення спільних проблем, які стоять перед людством, та національними інтересами їх суб'єктів.

Таким чином, сучасний світ перебуває в перехідному, досить суперечливому періоді, коли тенденція до утвердження нового порядку, безпеки і мирного розвитку країн

наштовхується на протидію тенденції до застосування силових засобів у політиці й відносинах з іншими державами. Прагнення людства до самозбереження повинно сприяти остаточній перемозі першої тенденції, гармонізувати політичне мислення світового співтовариства з новими реаліями.

Адже в умовах діалектичних змін міждержавного та світового порядку ці прагнення людства мають потужну мотивацію, яка генерується об'єктивними умовами, адже [9, с. 281]:

- *міжнародний порядок* – це спосіб самоорганізації міжнародного життя через взаємодію між державами, в основі якого лежить конкуренція національних інтересів та співвідношення національних сил. Він визначається через конфігурацію співвідношення сил, баланс інтересів, співвідношення цінностей та наявність каналів комунікацій між учасниками взаємодії;
- *світовий порядок* – це спосіб організації міжнародного життя шляхом формування глобального інституційного середовища, узгодження суперечливих інтересів міжнародних акторів усіх рівнів і типів. Світовий порядок, тим самим, передбачає наявність юридизованої та етичної систем норм і правил глобальної взаємодії (світове право і глобальна етика), системи глобальних політичних інститутів та процедур політичного узгодження, у тому числі засобів і методів переведення насильницьких способів розв'язання конфліктів у політичні форми їхнього врегулювання, а головне – об'єкта впорядковуючих впливів у особі глобального суспільства.

“Багатополярність, глобалізація та взаємозалежність визначають слабкість сучасного світу” [10, с. 476], тому слід пам'ятати, що будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів держави можуть мати вкрай негативні для неї наслідки [6, с. 263].

Відомо, що практична реалізація зовнішньої політики України забезпечується під керівництвом Президента України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством закордон-

них справ, іншими центральними органами державної виконавчої влади на основі Конституції України [11].

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [12].

Важливим програмним підґрунтям реалізації зовнішньополітичних пріоритетів держави є щорічні послання Президента України, в яких аналізується безпекова ситуація та основні виклики у світі та регіоні [13].

Безпекові фактори зовнішньої політики України чітко відображені у положеннях закону «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [14].

Зазначимо, що базові положення безпекових напрямів зовнішньої політики лежать в основі Закону «Про національну безпеку України» [12].

Об'єктивній оцінці стану реалізації основних положень внутрішньої та зовнішньої політики України на шляху євроінтеграційного поступу присвячений «Звіт із впровадження асоціації Україною» при Європейській Комісії. Відзначимо, що зазначений звіт викликав чимало дискусій серед фахівців у євроінтеграційній сфері [15].

Суттєвим доповненням нормативно-правових документів є вироблення механізмів їх впровадження. В цьому плані слід відзначити надзвичайно потужне дослідження одностумців Горбуліна В.П., а саме Власюка О.С. (у співавторстві з Кононенко С.В.) «Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України» [16]. Їх дослідження присвячено питанню формування нової моделі національної безпеки України. Визначено особливості нинішньої моделі й окреслено за-

гальну структуру майбутньої. Запропоновано й апробовано три-складову теоретико-методологічну схему розуміння й розбудови сфери національної безпеки: «базис – система – інструмент».

Науковці з форматування міжнародних відносин відзначають, що зовнішня політика сучасної держави, зокрема й української, розгортається на трьох базових рівнях: **глобальному, регіональному, національно-державному**. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України **на першому рівні** є уникнення периферизації у міжнародних відносинах. Для України загроза периферизації була завжди актуальною, однак нині вона як ніколи очевидна. Відзначається, що національно-державний рівень відіграє ключову роль у системі зовнішньої політики й національної безпеки. Саме на цьому рівні концентрується потенціал держави, який надалі «розподіляється» між усіма трьома рівнями зовнішньополітичної активності [16].

Роль зазначеного потенціалу в реалізації державних інтересів та пріоритетів зовнішньої політики й національної безпеки визначальна. **Національно-державний рівень** зовнішньої політики постає сферою розгорнення та відточування трьох основних інструментів зовнішньополітичної діяльності: дипломатії, збройних сил, пропаганди. Слабкість хоча б одного з них робить безсилою всю зовнішню політику.

Дипломатія. Вона була й залишається провідним засобом зовнішньої політики, дію якого спрямовано на захист національних інтересів, досягнення зовнішньополітичних цілей, реалізацію пріоритетів національної безпеки мирним шляхом – передусім шляхом переговорів.

Збройні сили. Війна була й залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, які перманентно й об'єктивно генерують її загрозу, перебуваючи в «тіні» війни. Відповідальна й миролюбна держава повинна зробити все, аби створити потужні збройні сили, а дипломатія цієї держави зобов'язана зробити все, аби не виникла потреба їх застосовувати.

Для зіставлення задекларованих положень з реальним станом справ можемо звернутися до інтерв'ю міністра оборони України Полторака С.Т., який відзначав, що агресія на

Донбасі після анексії Криму змусила Україну кардинально збільшити чисельність своїх Збройних сил.

Якщо на початок агресії вона становила 150 тис. осіб, то сьогодні службу несуть 255 тис. військовослужбовців, з яких лише 20 тис. осіб строкової служби. Підготовка сучасного військового – це великозатратні видатки. Для прикладу: Великобританія - 250 тис. фунтів; Німеччина - 220 тис. євро; Польща - приблизно 100 тис. євро; Росія - 83 тис. євро; Албанія - 20-25 тис. євро; Україна - торік 8 тис. євро, а в цьому році 12 тис. євро.

Бюджет Міністерства оборони також змінився за цей період: у 2014 р. бюджет Міноборони становив 27 млрд. грн.; 2015 р. - 42 млрд. грн.; 2016 р. - 57 млрд. грн.; 2017 р. - 64 млрд. грн.; цьогоріч - 86 млрд. грн. [17].

Важливість проблеми зміцнення обороноздатності країни знайшла розуміння у депутатів Верховної Ради України, які затверджують бюджетну програму на 2019 рік, передбачивши для обороноздатності країни 211,9 млрд. грн. [18].

Пропаганда. Зовнішньополітична пропаганда має на меті деморалізацію, перенавернення, здобуття прихильності, зміну настроїв громадськості держав – об'єктів пропагандистських зусиль. Роль цього зовнішньополітичного засобу особливо зростає за умов інформаційної війни, що передуює початку бойових дій та супроводжує їх надалі [16].

Як уже зазначалось, всебічний аналіз сучасного безпечового простору України, зокрема причини і наслідки тимчасової втрати контролю над окремими територіями Сходу, заходи України та проблеми з Росією досліджено в потужній монографії «Донбас і Крим: ціна повернення» за редакцією Горбуліна В.П. [19].

У дослідженні визначено та обґрунтовано умови реінтеграції та пріоритети відновлення Донбасу, повернення Криму, а також спрогнозовано сценарії майбутнього України в глобальному світі і забезпечення національної безпеки. Актуальність цього монографічного дослідження – надзвичайна. Свідченням цього є потужні напрацювання щодо проблем:

- збройної агресії з боку Росії як стрес-тест для глобальної та національної безпеки;
- наслідків російської агресії на Донбасі;
- втрат України від анексії Криму;
- умов реінтеграції тимчасово окупованих територій; стратегії для Донбасу;
- сценарію та прогнозування щодо майбутнього повернення Криму та інше [19, с. 3-5].

Вирішення цих проблем надзвичайно непросте, але є «матриця», відповідна «дорожня карта», що оптимізує практичну організаторську і нормативно-правову складову діяльності першочергових зовнішньополітичних засад стратегії і нових форм національної безпеки України.

Враховуючи реальну ситуацію в Україні, доцільно зосередитись на зміцненні й розвитку її регіональних позицій, що передбачає: повноцінну геостратегічну самореалізацію держави за трьома основними векторами – **євроатлантичним (західним), євразійським (пострадянським), чорноморським (південним)**. Комплексне геополітичне розташування Української держави повинне бути конвертоване в так само комплексну зовнішню політику.

Безперечно, євроатлантична сфера становить головний об'єкт спрямування і «зону концентрації» українських зовнішньополітичних зусиль [16].

Ці напрями зовнішньої політики є пріоритетними і висувають конкретні нові завдання перед керівництвом української держави, що є стратегічно важливими і не втрачають своєї актуальності [20, с. 7, 15, 21]:

- захист територіальної цілісності України;
- європейська інтеграція;
- належність до євроатлантичного цивілізаційного простору;
- боротьба з корупцією;
- створення міжнародної коаліції на підтримку України.

Слід зазначити, що, реалізуючи стратегію гарантування національної безпеки, Україна однозначно стала на позицію входження в майбутньому в європейський економічний і по-

літичний простір, а також у систему колективної безпеки та інтеграції в НАТО, що було зафіксовано в основних офіційних документах нашої держави. *Українське керівництво сьогодні цілком усвідомлює, що ЄС і НАТО є найбільш ефективною складовою системи, на основі якої формуватиметься нова архітектура безпеки Європи.*

Для забезпечення територіальної цілісності держави керівництво України в 2015-2018 рр. активно співпрацювало з США як з ключовим партнером та союзником України в політичній, безпековій, економічній та енергетичній сферах.

У жовтні минулого року створено новий урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, а також призначено главу місії України при НАТО. Було також проведено засідання комісії Україна-НАТО в Києві за участю генсека НАТО та Президента України [21; 22; 23].

У 2017 р. вдалося досягти остаточної ратифікації та набуття чинності Угоди про Асоціацію, запровадження безвізового режиму тощо [24].

Проте успіхи в реалізації окремих розділів Угоди про Асоціацію були повною мірою затьмарені фінансовим текстом декларації саміту Східного партнерства. *Відзначимо також посилення парламентської дипломатії.*

В той же час окремі законодавчі ініціативи спричинили погіршення двосторонніх відносин із рядом сусідніх країн, зокрема з Угорщиною, Польщею та Румунією. Про причини ускладнення та особливості двосторонніх відносин заявлено позицію МЗС України [25; 26].

Висновки. Дослідження актуальних аспектів зовнішньополітичної діяльності із забезпечення національної безпеки України в умовах анексії Криму і тимчасово окупованих територій на сході України засвідчує необхідність:

1. Оперативного впровадження в життя Закону України «Про національну безпеку України» [12], враховуючи, що це стратегічна «дорожня карта», де визначено основні напрями роботи, мету і завдання, окреслено ко-

ординуючу роль та механізми в структурі виконавчої і законодавчої влади України.

2. Вдосконалення моделі національної безпеки України відповідно до існуючих проблем і викликів та організації її впровадження в життя владою та суспільством (пропозиції О.С. Власюка і С.В. Кононенка).
3. Відновлення «експертної дипломатії» і формулювання загального бачення відносин України із сусідніми країнами; вирішення проблемних питань та викликів, що останнім часом виникають у стосунках із Польщею, Угорщиною, Румунією.
4. «Запуску» роботи з сусідніми державами на регіональному рівні в рамках Карпатського єврорегіону як дієвого комунікативного майданчика для вирішення існуючих проблем та відновлення ефективних форм транскордонного співробітництва в прикордонних регіонах України, Польщі, Угорщини, Румунії.
5. Використання майже не задіяного потенціалу співробітництва в рамках Східного партнерства.
6. «Перезапуску» роботи української дипломатії з урахуванням сучасних викликів, термінового доопрацювання та прийняття закону «Про дипломатичну службу».

Перспективою подальших наукових розробок проблематики зовнішньополітичних засад національної безпеки України є, на наш погляд, дослідження проблем безпекового виміру в умовах анексії Криму та війни на сході України.

У той же час, досліджуючи цю проблематику, потрібно враховувати об'єктивну реальність існуючого сусідства, що зазначалося вище. Будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Косолапов Н. Теория международных отношений: предмет анализа и предмет теории / *Мировая экономика и международные отношения*. – 1998. – № 11.
2. Цыганков П. Теория международных отношений. М.: Гардарики, 2003. – 590 с.
3. Зленко А. Україна у мінливому світі // *Дзеркало тижня*. – 2009. – № 31. URL: <http://dt.ua/articles/57683>
4. Перепелиця Г. Теоретичні аспекти міждержавних відносин // *Політика і час*. – 2002. – № 4. URL: http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema18.htm
5. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980 – 2000 роки): підруч. / Л. Гайдуков, В. Кремень, Л. Губерський та ін. – К.: Либідь, 2001. 621 с.
6. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. –К.: Либідь, 2005. – 368 с.
7. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2005. – 256 с.
8. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // *Дзеркало тижня*. – №27 (807). – 17 лип. – 6 серп. 2010 р. URL: <http://dt.ua/articles/60748>
9. Суліма Є., М. Шепелев. Глобалістика: підруч. – К.: Вища школа, 2010. 544 с.: табл. – Бібліогр. в кінці розд.
10. Табачник Д. Мир без України? – Харьков: Фолио, 2009. – С. 440.
11. Сіцінський Н.А. Концептуальні принципи зовнішньополітичної діяльності України та її нормативно-правове наповнення. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf
12. Про національну безпеку України: Закон України. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531
13. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726>
14. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

15. Сидоренко Сергій. Є асоціація, немає інтеграції: Єврокомісія оцінила прогрес України у виконанні угоди з ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/11/12/7089263/>
16. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf
17. Сохар О. Україна вже готує нові серйозні види озброєння – Полторак. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yakschoporivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznij-poltorak.htm>
18. Про державний бюджет України на 2019 р.: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598
19. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
20. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посіб. / В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 416 с.
21. Тороп О. Які основні перемоги і поразки України на міжнародному фронті в 2017 році. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>
22. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
23. Українська євроатлантична платформа – що це та навіщо. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>
24. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. URL: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html
25. Заступник глави МЗС України: Можу допустити, що вплив Москви на Будапешт зростає. І це є загрозою не лише для Києва, але і для Європи. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>
26. Магда Є. Західний фронт: як конфлікт України з сусідами стає тестом на суб'єктність. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>

REFERENCES

1. Kosolapov N. (1998). Teoriya mezhdunarodnykh otnosheniy: predmet analiza i predmet teorii [*Theory of International Relations: The Subject of Analysis and the Subject of Theory*]/ Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. – № 11.
2. Tsygankov P. (2003). Teoriya mezhdunarodnykh otnosheniy [*Theory of international relations*]. М.: Gardariki, – 590 s.
3. Zlenko A. (2009). Ukrayina u minlyvomu sviti [*Ukraine in a Changing World*] // Dzerkalo tyzhnya.– № 31. Retrieved from <http://dt.ua/articles/57683>
4. Perepelytsya H. (2002). Teoretychni aspekty mizhderzhavnykh vidnosyn [*Theoretical Aspects of Interstate Relations*] // Polityka i chas. – № 4. Retrieved from http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema18.htm
5. Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnya polityka (1980 – 2000 roky). (2001) [*International relations and foreign policy (1980-2000)*]: pidruch. / L. Haydukov, V. Kremen', L. Hubers'kyy ta in. – K.: Lybid'. 621 s.
6. Hal'chyns'kyy A. (2005). Pomarancheva revolyutsiya i nova vlada [*The Orange Revolution and New Power*]. –K.: Lybid'. – 368 s.
7. Bzhezinskiy Z. (2005). Velikaya shakhmatnaya doska [*The Grand Chessboard*]. – М.: Mezhdunarodnyye otnosheniya. – 256 s.
8. Hryshchenko K. (2010). Poza mezhamy shakhivnytsi: prahmatychnyy poryadok dennyy ukrayins'koyi zovnishn'oyi polityky [*Outside the chess board: the pragmatic agenda of Ukrainian foreign policy*] // Dzerkalo tyzhnya. – №27 (807). – 17 lyp. – 6 serp. Retrieved from <http://dt.ua/articles/60748>
9. Sulima YE., M. Shepylyev. (2010). Hlobalistyka: pidruch [*Globalization: study manual*]. – K.: Vyshcha shkola. 544 s.: tabl. – Bibliohr. v kintsi rozd.
10. Tabachnik D. (2009). Mir bez Ukrainy? [*World without Ukraine?*] – Khar'kov: Folio. – S. 440.
11. Sitsins'kyy N.A. Kontseptual'ni pryntsypy zovnishn'opolitychnoyi diyal'nosti Ukrainy ta yiyi normatyvno-pravove napovneni-nya [*Conceptual Principles of Ukraine's Foreign Policy and its Regulatory Content*]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf
12. Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [*On National Security of Ukraine: The Law of Ukraine*]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531

13. Shchorichne poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshche Ukrayiny v 2018 rotsi» [*The annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018"*]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726>
14. Pro osoblyvosti derzhavnoyi polityky iz zabezpechennya derzhavnoho suverenitetu Ukrayiny na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh u Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh: Zakon Ukrayiny [*On the peculiarities of the state policy on ensuring the state sovereignty of Ukraine in temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk oblasts: the Law of Ukraine*]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
15. Sydorenko Serhiy. YE asotsiatsiya, nemaye intehratsiyi: Yevrokomisiya otsynyla prohres Ukrayiny u vykonanni uhody z YES [*There is an association, no integration: the European Commission assessed the progress of Ukraine in implementing the agreement with the EU*]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/11/12/7089263/>
16. Vlasyuk O.S., Kononenko S.V. Aktual'ni aspekty vdoskonalennya modeli natsional'noyi bezpeky Ukrayiny [*Actual aspects of improving the national security model of Ukraine*]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf
17. Sokhar O. Ukrayina vzhe hotuye novi seryozni vydy ozbroyennya – Poltorak [*Ukraine is already preparing new serious weapons – Poltorak*]. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yak-scho-porivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznej-poltorak.htm>
18. Pro derzhavnyy byudzheth Ukrayiny na 2019 r.: proekt Zakonu Ukrayiny [*On the State Budget of Ukraine for 2019: Draft Law of Ukraine*]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598
19. Donbas i Krym: tsina povnennya: monohrafiya (2015). [*Donbass and Crimea: the price of return: monograph*] / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasyuka, E. M. Libanovoyi, O. M. Lyashenko. – K.: NISD, – 474 s.
20. Osnovy yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ukrayiny: navch. posib. (2006) [*Fundamentals of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine: study manual*] / V.V.Hovorukha, V.H.Bul'ba,

- YU.P.Surmin ta in.; za zah. red. akad. NAN Ukrayiny, d.t.n. V.P. Horbulina. – K.: DP “NVTС “Yevroatlankyinform”. – 416 s.
21. Torop O. Yaki osnovni peremohy i porazky Ukrayiny na mizhnarodnomu fronti v 2017 rotsi [*What are the main victories and defeats of Ukraine on the international front in 2017*]. Retrieved from <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>
 22. Novyy vymir viys'kovoyi spivpratsi: shcho zminyly 20 rokiv partnerstva Ukrayiny z NATO. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
 23. Ukrayins'ka yevroatlantlychna platforma – shcho tse ta navishcho [*The Ukrainian Euro-Atlantic Platform is what it is and why*]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>
 24. Ustymenko V. Uhoda pro asotsiatsiyu z YES: mozhlyvosti ta ryzyky [*Association Agreement with EU: opportunities and risks*]. Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html
 25. Zastupnyk hlavy MZS Ukrayiny: Mozhu dopustyty, shcho vplyv Moskvy na Budapesht zrostaye. I tse ye zahrozoyu ne lyshe dlya Kyyeva, ale i dlya Yevropy [*Deputy Head of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine: I can admit that the influence of Moscow on Budapest is increasing. And this is a threat not only for Kyiv but also for Europe*]. Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vplyv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevrope-242529.html>
 26. Mahda YE. Zakhidnyy front: yak konflikt Ukrayiny z susidamy staye testom na sub'yektnist' [*Western Front: As Ukraine's conflict with its neighbors becomes a test of subjectivity*]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>

УДК 327.8

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).78–90

Євгеній Бевзюк,

доктор історичних наук, доцент

Ольга Котляр,

кандидат юридичних наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МОЛОДЬ ЯК РЕСУРС ГЕОПОЛІТИКИ

У статті обґрунтовується думка про те, що об'єкт і предмет геополітичної науки – не статична сума традиційних знань, а достатньо динамічний гуманітарний науковий напрям, який постійно розширюється за рахунок економічних, демографічних, історичних, політичних та інших чинників. Визначення геополітики набуває сьогодні ширшого змісту. Відмовившись від спрощеного розгляду геополітики як науки про вплив на географічний простір, сучасні дослідники вважають за необхідне вести мову про взаємозв'язок географічного простору та політики, космосу та інформаційної сфери, демографії та міграції. Саме два останні аспекти, а, точніше, така соціальна група, як молодь у міграційному процесі, є предметом розгляду авторів.

Загалом міграція населення і молодіжна міграція зокрема відіграла і продовжує відігравати значну роль у динаміці сталого розвитку держав. Україна, яка зазнала всіх наслідків системної кризи, (а вони проявилися в різкому спаді темпів економічного зростання, соціальній дезадаптації населення, посиленні дезінтеграційних процесів), виявилася багато в чому не готовою до вироблення адекватної молодіжної міграційної політики. В Україні міграційний процес набув суперечливої, а інколи й ірраціональної практики.

Відповідно відтік української молоді за межі Батьківщини актуалізував не тільки демографічну проблему України. Зростаюча міграційна активність молодих спонукала нас звернути ува-

гу на такий аспект визначення поняття геополітика, як наука про контроль над простором.

Ключові слова: геополітика, національний інтерес, демографія, молодіжна політика, міграція, свобода, соціальна політика, економічна політика, соціальний ліфт, освіта, зайнятість.

The article substantiates the idea that geopolitics as a scientific discipline is not a static amount of knowledge, but a dynamic humanitarian scientific field, which is constantly expanding due to economic, demographic, historical, political and other factors. The definition of geopolitics as a scientific subject it has begun to fill up with a broader content. We believe it is necessary to abandon the simplified consideration of geopolitics as a science, which only studies the influence on geographic space. We should speak about the relationships between geographic space and politics, space and information sphere, demography and migration. The last two aspects, or, more precisely, a social group of young people in the migration process, are the subject of authors' consideration. Under the concept Youth Policy we will mean a system of measures to ensure and maintain a certain social status of young people (legal, political, economic, cultural etc.).

Owing to a number of socio-economic reasons, and in comparison with other social groups Ukrainian young people have got into a difficult situation. Accordingly, the task of the youth policy in the state is to overcome contradictions between youth and society, to harmonize interests by means of additional measures of state support for the youth's social group.

In general, migration and youth migration in particular played and continue to play a significant role in the dynamics of sustainable development of states. Ukraine, which suffered all the consequences of the systemic crisis (and they were manifested in a sharp decline in economic growth, social maladjustment of the population, increased disintegration processes), was largely not prepared to develop an adequate youth migration policy. In Ukraine, the migration process has become controversial, and sometimes irrational.

Accordingly, the outflow of Ukrainian youth beyond the borders of the Batkivshchyna actualized not only the demographic problem of Ukraine. The growing migration activity of young people encouraged

us to draw attention to this aspect of defining the concept of geopolitics as a science of space control.

Key words: *geopolitics, national interest, demography, youth, migration, freedom, social policy, economic policy, social lift, education, employment.*

Двадцять-тридцять тисяч років тому людство завершило свою найдовшу мандрівку Земною кулею, заселивши всі континенти. З цього моменту розпочався безкінечний процес переміщення, міграції груп людей і навіть цілих народів. Поступово змінювалася геополітична карта світу, технологічна основа світової економіки, політики, провідним актором міжнародних відносин та геополітичного простору стала національна держава. Вона не тільки забезпечувала захист національної території, але й почала піклуватися про збереження, еволюцію свого головного ресурсу і основного потенціалу могутності – про людину, громадянина. Іншими словами, на наше переконання, в центрі будь-якої державної політики знаходиться не просто територія, а й людина в геополітичному просторі.

При цьому кінець ХХ – початок ХХІ ст.ст. увійшов у світову історію як період глобальних геополітичних змін, змістом яких стала руйнація одного із стовпів біполярного світу, підвищення ролі регіональних об'єднань. До того ж низка країн або окремі регіони, які до цього знаходилися на периферії світової політики, відразу стали об'єктом геополітичних амбіцій та економічних інтересів провідних держав. Опинившись цілком несподівано для себе у вирі політичних подій, низка держав була змушена в найкоротші терміни адаптуватися до нових геополітичних умов та піддаштувати свої національні інтереси на догоду економічному егоїзму великих держав. Означена ситуація спонукала політичну еліту терміново визначити як пріоритетні напрями своєї зовнішньополітичної орієнтації, так і позначити основні орієнтири майбутньої політичної та економічної ролі в геополітичному просторі. Відповідно в цей перехідний історичний період на

вітчизняному, а втім і на пострадянському просторі набуло поширення і використання таке поняття, як «геополітика».

Протягом останніх двох десятиліть геополітика як наукова дисципліна досить швидко отримала визнання в сучасній українській історичній і політичній дійсності. Втім, необхідно визнати, що цей науковий напрям має гідну передісторію розвитку у вітчизняній інтелектуальній практиці. Достатньо згадати, що певні вектори геополітичних орієнтацій містяться в площині державної політики ще київських та галицьких князів, козацьких гетьманів, української шляхти, а також в інтелектуальній спадщині політичних діячів та науковців пізнішої доби – М.Костомарова, І.Виговського, М.Драгоманова, М.Грушевського, Ю.Липи, В.Липинського, С.Рудницького та багатьох інших. При цьому можна констатувати, що сьогодні вітчизняні дослідники чимало роблять для розвитку геополітичної науки. Відбувається утвердження національної школи геополітики не тільки в центрі, але формуються й периферійні осередки. З огляду на сказане, доречно згадати і про Ужгородський національний університет, у структурі якого вже не один рік успішно працює Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень. До наукових досягнень інституту варто віднести регулярне видання збірників наукових праць «Геополітика України: історія та сучасність».

Попри сказане вище, варто зауважити, що досі відсутнє єдине визначення терміну «геополітика». Нерідко вітчизняні політологи геополітику розуміють як науку, що вивчає стратегічний напрям політичних відносин в умовах глобальних світових політичних процесів. При цьому вчені спираються на інтелектуальні надбання низки світових попередників. Для початку наведемо кілька поширених визначень геополітики.

Для К.Хаусхофера, німецького інтелектуала, геополітика тісно пов'язана з політичною географією, відповідно держава розглядається ним через простір [3]. Думку німецького класика поділяє М.О.Нартов. Він визначає геополітику як

систему знань про контроль над простором [2]. О.Г.Дугін, розширюючи науково-теоретичні засади предмета геополітики, трактує її, насамперед, як складову ідеології, науки про владу і для влади [1]. У відомого американського політолога, радника з національної безпеки президента Д.Картера, а також радника Центру стратегічних і міжнародних студій З.Бжезінського сутність змісту геополітики лежить у площині поєднання географічних і політичних факторів, що відповідно визначає положення держави чи регіону з ухилом на вплив географії на політику.

Втім, незважаючи на певний інтелектуальний дефініційний тезаурус, що склався як у зарубіжній, так і у вітчизняній геополітичній думці, варто визнати, що об'єкт і предмет геополітичної науки – це не статична сума традиційних знань, а достатньо динамічний гуманітарний науковий напрям, який постійно розширюється за рахунок економічних, демографічних, історичних, політичних та інших чинників. Вже сьогодні у судженнях дослідників та у відповідних дефініціях визначення геополітики почало наповнюватися ширшим змістом. Відмовившись від спрощеного розгляду геополітики як науки про вплив на географічний простір, сучасні дослідники вважають за необхідне вести мову про взаємозв'язок географічного простору та політики, космосу та інформаційної сфери, демографії та міграції. Саме два останні аспекти, а, точніше, така соціальна група, як молодь у міграційному процесі, є предметом нашого розгляду.

Отже, загалом міграція населення і молодіжна міграція зокрема відіграла і продовжує відігравати значну роль у динаміці сталого розвитку держав. Україна, яка зазнала всіх наслідків системної кризи, (а вони проявилися в різкому спаді темпів економічного зростання, соціальній дезадаптації населення, посиленні дезінтеграційних процесів), виявилася багато в чому не готовою до вироблення адекватної молодіжної міграційної політики. Очевидною стає необхідність переосмислення державного регулювання в цій сфері, що передбачає, в першу чергу, розуміння міграційної політики

як частини соціальної політики щодо такої вразливої і перспективної соціальної групи, як молодь.

До того ж, як ніколи раніше, міграційні процеси стали суттєво впливати на геополітику низки країн. На наших очах розгортається масштабний рух нового переселення народів. Причина зростаючої міграційної динаміки криється в розширенні процесу всесвітньої економічної, політичної, культурної, релігійної інтеграції та уніфікації. Відповідно глобалізація економіки, розвиток транспортних та комунікаційних технологій сприяли підвищенню мобільності капіталу, товарів, технологій, інформації і, не в останню чергу, людей. Сьогодні в світі, за даними ООН, налічується близько 200 млн. трудових мігрантів, які залишили свої оселі заради заробітку.

Міграція починає активно впливати на темпи і характер розвитку країн і регіонів. На вагомість і неоднозначність міграційних процесів вказується в доповідях ООН та Ради Європи. Зокрема зазначається, що переважна більшість мігрантів робить істотний матеріальний внесок до економік приймаючих їх країн [4; 5; 6; 7]. У той же час сума, яку трудові мігранти з країн, що розвиваються, відправляють додому, майже вдвічі перевищує кошти, які виділялися Україні Міжнародним валютним фондом у 2018 р.

В Україні міграційний процес набув суперечливої, а інколи й ірраціональної практики. Фактично глобалізація стала однією з причин кризи національної держави та складовою погіршення геополітичного стану України. Величезного розмаху набрала нелегальна трудова та сезонна міграція, яка стала характерною рисою сучасного міграційного процесу. За різними даними, за межами України заробляють на життя від шести до восьми мільйонів наших громадян. При цьому тенденція виїхати, заробити та повернутися вже переростає в практику виїхати, влаштуватися та залишитися. Парадоксально, але навіть Державна служба зайнятості України відобразила наявний міграційний тренд - кількість зареєстрованих безробітних за 2017 рік скоротилася з 429

тис. осіб у січні аж до 354 тис. людей в грудні. В той самий час на українському ринку праці кількість вакансій, навпаки, за цей же період зростає з 47 до 50,5 тис. осіб.

Міграція стає причиною зміни демографічної структури українського населення. А оскільки найбільш соціально і політично активною частиною жителів України є населення в працездатному віці, перш за все молодь, у районах виїзду скорочуються темпи приросту населення і не тільки за рахунок відтоку, а й за рахунок «старіння» та скорочення природного приросту.

Наше твердження ми проілюструємо результатами опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології. За даними інституту мають намір покинути Україну 55 відсотків молодих людей у віці від 18 до 29 років; 44 відсотки – від 30 до 39 років і 33 відсотки – 40–50-річні. При цьому з тих, хто готовий шукати щастя на чужині, 40 відсотків – люди з вищою освітою. До того ж, Міжнародна організація з міграції констатує, що з досліджених країн південного сходу Європи українці становлять найбільшу частину трудових мігрантів з вищою освітою. 27,6 відсотка українців, що мають бажання виїхати за межі батьківщини, – люди з середньою спеціальною; 23,2 – із середньою і лише 17,8 відсотка українців – з неповною середньою освітою. Як бачимо, «інтелектуальне майбутнє» України переважно готові розширяти громадяни з неповною середньою освітою.

Починаючи з 1992 р. в Україні фактично йде процес швидкого скорочення чисельності населення – скорочення народжуваності. За деякими оцінками, подальший природний спад триватиме близько 50–100 років. З першого десятиліття XXI ст. почалося швидке скорочення чисельності активного трудового населення України. У трудовий вік вступає нечисленне покоління, яке вже не в змозі зупинити спад трудових ресурсів. Довгострокові прогнози відносно населення України розроблені експертами ООН у рамках світового прогнозу [8]. Згідно з прогнозами ООН, населення України до кінця середини століття може скоротитися до 37, 5 млн.

Варто додати, що, за даними ООН, в Україні проживає 44,2 млн. чоловік. З них 20,4 млн. – чоловіки, 23,7 млн. – жінки. 51 відсоток усіх мешканців – особи у віці 25–59 років, ще 23 відсотки – тих, кому за 60 років. Тому скорочення більше ніж на 15 відсотків – це, як мінімум, 6,6 млн. чоловік. Такі прогнози вкрай невтішні для України.

З огляду на зазначене вище, історико-політичні, соціально-демографічні та геополітичні дані розвитку нашої держави мають доповнюватися аксіологічним розумінням того, що практичний бік регіональної і державної безпеки невід’ємний від самодостатнього національно-інтелектуального потенціалу. У руслі означеного ми спробуємо привернути увагу спільноти до однієї із складових безпекової політики Центрально-Східної Європи – державної молодіжної політики (ДМП).

Під поняттям «молодіжна політика» будемо розуміти систему заходів із забезпечення і підтримки певного соціального статусу молоді (правового, політичного, економічного, культурологічного та ін.), яка через певні обставини опинилася або може опинитися в складному становищі порівняно з іншими соціальними групами. Відповідно завданням молодіжної політики в державі є подолання протиріч між молоддю і всім суспільством, зміцнення їх взаємодії та узгодження інтересів шляхом додаткових заходів підтримки державою означеної соціальної групи.

Як відомо, молодь справедливо розглядається як певна соціально-демографічна група. Втім, будемо розглядати молодь не як громадян України від 14 до 35 років, а як особливу складову суспільно-політичної системи України, що здатна забезпечити трансформаційні процеси в нашій країні. Молодь об’єктивно є найбільш зацікавленою в системних перетвореннях: у становленні громадянського суспільства, правової держави, соціально орієнтованої економіки. Більше того – молодь є потенційним гарантом розбудови та зміцнення української державності.

Але пишномовно називаючи молодь рушійною силою трансформаційних процесів і гарантом регіональної безпе-

ки, ми не наповнили змістом державну молодіжну політику. Для ілюстрації цього твердження звернімося до офіційної інтернет-сторінки Міністерства молоді та спорту України. Насамперед кидається в очі та безвідповідальність, з якою його керівництво поставилося до свого основного завдання – турботи про молодь. Проаналізуємо офіційну електронну сторінку міністерства. План його роботи на 2018 р. називає пріоритетним напрямом спорт. Так, з 345 пунктів заходів, що були заплановані у минулому році, лише 38 віднесено до компетенції департаменту молодіжної політики. При цьому цей незначний перелік заходів у царині проведення молодіжної політики містить переважно тематичний перелік конкурсів та форм преміювання. Ця практика, хоч і демонструє турботу уряду про молодь, але все ж свідчить про відсутність стратегії у державній молодіжній політиці. Чи не стало це однією з причин високої молодіжної міграції?..

Сьогодні майже 60 відсотків українського населення приваблюють не тільки високі європейські соціальні стандарти, а й інші життєво важливі можливості розвинених країн. Складається небезпечна тенденція депопуляції нації. Міжнародна організація з питань міграції зазначає, що серед країн Південного сходу Європи найбільшу частку трудових мігрантів із вищою освітою становлять вихідці з України. Фактично можна говорити про масштабну загрозу національній безпеці. Втім, сумну статистичну картину можна було б малювати й далі, але нашим завданням є привернути увагу до проблеми і запропонувати заходи, що дозволять підняти на вищий рівень державну молодіжну політику.

Насамперед виходимо з тези, що увага і підтримка молоді – це інвестиції як у безпеку України взагалі, так і в систему регіональної безпеки. Саме тому необхідно підготувати комплекс рішень, що дозволить забезпечити сприятливі умови для розкриття молодіжного потенціалу та подолати стійкий міграційний тренд.

Для підвищення ефективності державної молодіжної політики (ДМП) необхідно здійснити такі кроки:

- з опорою на дослідження науковців завершити формування нормативно-правової бази молодіжної політики на державному рівні (розробити нову редакцію закону «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»);
- обов'язково враховувати регіональну, етнічну і релігійну специфіку;
- встановити чітку систему координаційних зв'язків між органами влади та установами, що працюють з молоддю (утворення регіональних інформаційних молодіжних центрів);
- розширити науково-методичний потенціал та інформаційний простір ДМП; впровадити практично орієнтовану систему оцінювання ефективності молодіжної політики, системне регулювання професійної компетентності фахівців, що працюють у сфері ДМП;
- проводити систематичні соціологічні дослідження стану молодіжного середовища, вести постійний моніторинг практики реалізації молодіжної політики з наступним коригуванням практичних заходів;
- формувати умови для громадянського становлення, духовного, морального та патріотичного виховання молоді;
- здійснювати соціально-економічну підтримку молодих сімей;
- сприяти економічній самостійності молоді, вирішенню проблеми зайнятості;
- підтримувати створення молодіжних підприємств, їх пільгове оподаткування;
- підтримувати інтелектуальний, творчий і фізичний розвиток молоді;
- пропагувати здоровий спосіб життя та профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі;
- повернутись до програми кредитування молодіжного житла;
- підтвердити пріоритет фінансування освітньої сфери (безкоштовне навчання, стипендії), безвідсоткове кре-

дитування навчання, фінансова підтримка талановитої молоді, фінансування її закордонного навчання);

- реалізувати політичну прозорість та функціонування «соціального ліфту».

Наведені вище пункти варто вважати лише частиною програми ДМП, але однозначно можна вважати, що в умовах глобальних і регіональних викликів процес життєствердження молоді, захист цієї соціальної групи повинен стати об'єктом постійної уваги з боку держави.

Загалом, підсумовуючи викладений вище матеріал, зауважимо, що ми означили лише загальні рамки існуючої проблеми, яка, на наше переконання, потребує не тільки свого подальшого наукового осмислення, але й негайних виважених державницьких кроків з боку вітчизняного політичного істеблїшменту. При цьому, виходячи з кінцевої мети статті, зазначимо: історично будучи в геополітичному вимірі європейською державою, Україна приречена на здійснення практичних дій у напрямі підтвердження свого західного вектора. Втім, європейський цивілізаційний ідеал стараннями окремих представників політичної еліти не тільки перетворився на засіб іррадіації своєї далеко не європейської політичної поведінки, але й спонукав еліту не зважати на таку вагомому категорію з понятійного апарату геополітичної науки, як «інтерес», у нашому випадку – національний інтерес.

Відповідно відтік української молоді за межі Батьківщини актуалізував не тільки демографічну проблему України. Зростаюча міграційна активність молодих спонукала нас звернути увагу на такий аспект визначення поняття геополітика, як наука про контроль над простором. На наше переконання, геополітика – це наука про багатосторонню політику держав. Національний простір без людського потенціалу – це, зрештою, лише географія. Тільки ідейно вмотивована людина, її творчий потенціал перетворює географічний простір на національну державу. Тому геополітика як наукова дисципліна має спрямовувати інтелектуальний потенціал не тільки на вивчення можливостей використання

географічного простору у військово-політичному сенсі, а й доповнюється такою складовою, як дослідження людського потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. М.: Арктогеяцентр, 1999. 928 с.
2. Нартов Н. А., Нартов В. Н. Геополитика: учебник. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2007. 527 с.
3. Хаусхофер К. О геополитике: Работы разных лет / пер. с нем. М.: Мысль, 2001. 426 с.
4. International migration and development: Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/16/PDF/N1646116.pdf?OpenElement>;
5. Modalities for the Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/40/PDF/N1746840.pdf?OpenElement>;
6. Protection of migrants: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/461/19/PDF/N1746119.pdf?OpenElement>
7. Violence against women migrant workers: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/454/18/PDF/N1745418.pdf?OpenElement>;
8. World Population Prospects. The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables. New York, P.5 2017. URL: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

REFERENCES

1. Dugin A. G. (1999). Osnovyi geopolitiki. Geopoliticheskoe budushee Rossii. Myislit prostranstvom [*Basics of geopolitics. The geopolitical future of Russia. Think space.*]. M.: Arktogeatsentr 928 s.

2. Nartov N. A., Nartov V. N. (2007). *Geopolitika: Uchebnik [Geopolitics: textbook]*. М.: YuNITI-DANA, Edinstvo. 527 s.
3. Haushofer K. (2001). *О геополитике: Raboty raznyih let [About geopolitics: Works of different years]*. Per. s nem. М.: Myisl., 426 s.
4. International migration and development: Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/16/PDF/N1646116.pdf?OpenElement>;
5. Modalities for the Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/40/PDF/N1746840.pdf?OpenElement>;
6. Protection of migrants: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/461/19/PDF/N1746119.pdf?OpenElement>
7. Violence against women migrant workers: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/454/18/PDF/N1745418.pdf?OpenElement>;
8. World Population Prospects. The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables. New York, P.5 2017. Retrieved from https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

УДК 327-043.86(436+436.7)

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).91–122

*Віталій Андрейко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ВІДНОСИНИ: СУЧАСНІ ГІПОТЕЗИ РОЗВИТКУ

У статті досліджено питання методології міждержавного співробітництва і міжнародних відносин, зумовлене необхідністю теоретичного осмислення складної палітри соціальних, політичних і міжнаціональних процесів, які мали місце і продовжують відбуватись у регіонах і субрегіонах європейського континенту.

Обґрунтовано доцільність системного підходу до вивчення новітньої історії чесько-словацьких міждержавних стосунків. Відзначено, що для підвищення рівня достовірності наукового аналізу чесько-словацьких міждержавних відносин доцільно застосувати системний підхід. Він становить сукупність загальнонаукових методологічних принципів, які ґрунтуються на розгляді об'єктів як складних, багаторівневих систем.

Ключові слова: *чесько-словацькі відносини, Європа, субрегіон, Україна, методологія, системний підхід, міждержавні відносини.*

In the article the author studies the aspects of methodology to research interstate cooperation and international relations due to the need for a theoretical understanding of a complex range of social, political and interethnic processes that took place and continue to occur in the regions and subregions of the European continent. In fact, a new direction in political research (such as regional studies) arose as a consequence of the political science differentiation and the need to

study deeply such a historical and political phenomenon as a subregion. Moreover, not the least, the increase of scientific interest in the subregions is conditioned by the further formation of a new system of international relations.

The expediency of systematic approach to studying the contemporary history of Czech-Slovak intergovernmental relations has been substantiated. To enhance the reliability of the scientific analysis of the Czech-Slovak intergovernmental relations, it is advisable to apply a systematic approach. It comprises a set of general scientific methodological principles, which are based on considering objects as complex, multilevel systems.

The systematic approach also allows determining the role and place of the Czech Republic and Slovakia in the new architecture of European security and the cardinal geopolitical changes on the continent. These states, like other post-socialist countries of Central and Eastern Europe and Ukraine, for years have been not only objects that experienced the influence of global and continental processes of updating and democratization of international relations in their own development, but also became direct active participants - actors of these historically significant changes.

Ukrainian historical research is taking important steps to study the system of contemporary interstate relations of the Czech Republic and Slovakia, as well as other foreign countries of Central and Eastern Europe. However, despite some positive achievements made especially since the early 2000s, Ukrainian scholars, as well as their Czech and Slovak counterparts, failed to avoid a number of standard errors and erroneous stereotypes in studying the issues related to some aspects of this research. In view of this, we consider it necessary to express a few important remarks of the theoretical and methodological character.

Key words: *Czech-Slovak relations, Europe, subregion, Ukraine, methodology, system approach, intergovernmental relations.*

Кінець ХХ – початок ХХІ століть позначився кардинальними змінами у розвитку відносин між сучасними державами. Новостворені країни Центрально-Східної Європи твердо заявили про ревізію поглядів щодо орієнтації на Росію та

повного переосмислення власного місця й ролі в Європі. Чехія і Словаччина дуже швидко дали відповідь стосовно власних зовнішньополітичних орієнтирів і проголосили курс на цілковиту та повну інтеграцію в усі євроатлантичні структури. У цьому контексті надзвичайно актуальним стає питання реалізації векторів зовнішньополітичної діяльності України.

Активізація усіх форм європейської інтеграції України, яка відбувається після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, чинить значний позитивний вплив на розвиток транскордонного співробітництва між прикордонними областями України та їх сусідами з країн-членів ЄС. Водночас існує низка проблем, які обмежують інтенсифікацію економічних взаємодій у транскордонному просторі між Україною та ЄС, знижуючи цим самим потенціал транскордонної конвергенції у цьому регіоні. Передусім це стосується рівня розвитку інституційної інфраструктури по різні боки кордону, що актуалізує наукові дослідження, спрямовані на виявлення резервів удосконалення цієї інфраструктури у транскордонному просторі між Україною та ЄС з метою вирівнювання пропорцій економічного розвитку та поширення конвергентних процесів.

Європейська система транскордонного співробітництва (далі – ТКС), в основі якої лежить співпраця між регіонами щонайменше з двох різних держав-членів, які знаходяться на кордоні або поруч з ним, становить фундамент успішної регіональної політики Європейського Союзу. Вона спрямована на вирішення загальних проблем, які є спільними для прикордонних регіонів, використання нереалізованого потенціалу та активізацію процесу співробітництва з метою спільної гармонізації та розвитку європейської спільноти. Сьогодні близько 40 відсотків населення Європейського Союзу проживає у прикордонних районах, а також існує 38 внутрішніх кордонів, що складаються з історичних, географічних, релігійних та мовних бар'єрів, які дуже часто несуть на собі відбитки європейських військових конфліктів. Європейська спільнота інвестує значні кошти у вирішення транскордонних проблем [6, 49-64].

Розвиток транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС здійснюється по лінії спільного кордону (1390 км) з такими країнами, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія на міждержавному рівні, рівні територіальних громад, регіональних та місцевих органів влади, що потребує відповідної координації та належної державної підтримки.

Сьогодні розвиток транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС здійснюється в рамках правових норм європейського та національного законодавства, Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Європейської політики сусідства та чотирьох програм Європейського інструменту політики сусідства на 2016-2020 рр.

Метою дослідження є узагальнення чесько-словацького досвіду транскордонного співробітництва і розроблення практичних рекомендацій щодо діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування для посилення результативності ТКС, ефективного соціально-економічного розвитку прикордонних територій, інтенсифікації інтеграційних процесів у Карпатському єврорегіоні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Науковому дослідженню проблематики транскордонного співробітництва присвячені роботи І. Артємова, П.Беленького, М.Біль, О.Богородецької, В.Борщевського, В. Будкіна, М. Буффона, С. Гакмана, В. Гоблика, М. Долішнього, В.Засадко, К.Кущаб-Бонк, Є.Кіш, М.Лендєл, В.Марковича, Н.Мікули, В.Ретутова, Є.Рябініна, Р.Садовські, І.Студеннікова, Т.Коморніцкі, С.Устича, Ю.Цибульської та інших.

При цьому значну увагу дослідники приділяють інституційним аспектам розвитку транскордонного співробітництва у контексті вирівнювання пропорцій економічного розвитку по різні боки кордону. Наприклад, С. Гакман акцентує увагу на значній ролі єврорегіонів у контексті інституціоналізації транскордонного простору між Україною та ЄС. Зокрема

він зазначає: «Найбільш високий рівень інституціоналізації серед усіх форм регіонального транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів влади мають євро регіони. Вони сприяють вирішенню, принаймні, двох принципових завдань. Перше – приведення суб'єктів об'єднаної Європи до форм, найбільш прийнятних для їх економічної (у широкому сенсі слова) самодостатності. Друге – це відпрацювання механізму співробітництва і взаємодії, який характерний для вже існуючих технологій у Євросоюзі. Встановлення такого типу співпраці в рамках відповідної діяльності європейських інститутів забезпечує для них постійне співвідношення з сучасними європейськими стандартами» [10].

Таке бачення перегукується з науковою позицією В. Борщевського, на думку якого євро регіони є тим полігоном, який дає змогу адаптувати значну кількість інституційно-правових актів та організаційно-управлінських аспектів функціонування ЄС на регіональному ґрунті сусідніх країн, які прагнуть долучитися до цього об'єднання, створюючи дієву систему спільного із ним транскордонного співробітництва [9, 119].

С. Роман зазначає, що досвід європейських країн, які на сьогодні динамічно розвиваються, свідчить, що прикордонні території були не останнім фактором їх економічного росту – дуже часто вони ставали центрами зосередження економічної активності і допомагали інтеграції усієї економічної системи країни до світового господарства [18, 267].

З погляду В. Гоблика, ефективність використання інституційно-організаційних засобів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, розташованих між Україною та ЄС, значною мірою залежить від рівня нормативно-правової урегульованості процесів транскордонної співпраці, а також від характеру інституційно-правового забезпечення механізмів його активізації [11, 19-22].

Разом із цим, окремі науковці концентрують свої наукові інтереси у секторальній площині, досліджуючи передусім особливості інституціоналізації транскордонного простору

між Україною та ЄС у контексті розвитку пріоритетних сфер економічного співробітництва між прикордонними областями України та їх сусідами з країн-членів ЄС. Зокрема, впродовж останніх років значну увагу приділяють інституційному забезпеченню транскордонної співпраці в аграрному секторі економіки, який виступає одним із локомотивів європейської інтеграції України на сучасному етапі її розвитку [13].

Аналіз проблеми дослідження. Розглядаючи питання щодо державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС (зокрема Карпатський єврорегіон), доцільно проаналізувати відповідний європейський досвід (Чехії та Словаччини), оскільки державна політика України в цій галузі зорієнтована на перехід на європейські стандарти, а транскордонна співпраця в ЄС стала невід'ємною частиною планування та розвитку спільної Європи, присутня у європейських стратегіях і політиках на всіх рівнях управління, має позитивні результати і впливає на розвиток прикордонних регіонів.

Транскордонне співробітництво розглядається в Європі або як інструмент регіонального розвитку, зокрема розвитку прикордонних регіонів, або як один з інструментів створення Європи без внутрішніх кордонів. Розширення ЄС створило нові можливості для розбудови транскордонного співробітництва за умови розвитку відповідних інструментів його стимулювання. Як наслідок, наприкінці минулого століття регіональна політика Європейського Союзу перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем, і від співробітни-

цтва за окремими транскордонними угодами перейшли до співробітництва в рамках єврорегіонів.

Таким чином, характерною рисою сучасної Європи є швидкий розвиток міжнародного співробітництва регіонів – однієї з найефективніших рушійних сил європейської інтеграції та об'єднання людей [14].

Основна мета підтримки Європейським Союзом транскордонної співпраці – це можливості відкриття нових ринків, інтереси європейської безпеки, політичної стабільності, економічної єдності, уникнення ризиків непродуктивної конфронтаційної конкуренції між окремими регіонами.

В основі функціонування транскордонного співробітництва в ЄС лежать принципи самоврядування, транскордонної кооперації, рівних повноважень сторін. Цьому сприяє відсутність бар'єрної функції внутрішніх кордонів, фінансування ТКС як з національних бюджетів, так і з структурних фондів ЄС.

Подальший розвиток транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграційних змін, імплементації Угоди про асоціацію, трансформації соціально-економічного розвитку України потребує удосконалення національного законодавства, доопрацювання ефективної моделі координації транскордонного співробітництва, стратегічного управління цим процесом, впровадження інноваційних форм ТКС, розвитку єврорегіонів.

Це обумовлює необхідність удосконалення механізмів державного управління сферою транскордонного співробітництва з країнами ЄС та розроблення практичних рекомендацій щодо вирішення правових, організаційних, фінансових, економічних, соціальних, культурних проблем, що виникають у транскордонних регіонах.

Система регіонального співробітництва Словаччини та Чеської Республіки (далі СР і ЧР) протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. А власне транскордонна співпраця між цими державами має значні історичні традиції.

Чесько-словацьке прикордонне співробітництво є дуже специфічним у зв'язку із спільною історією, історичними відносинами, взаємною близькістю, схожістю мови і культури Чехії та Словаччини. Обопільна співпраця вже мала місце в рамках Чеської і Словацької Соціалістичної Республіки і Чехословацької Федеративної Республіки. У часи існування єдиної спільної країни реальної державної границі між Чехією і Словаччиною не було, і співпраця муніципалітетів по обидва боки кордону не набувала характеру прикордонного співробітництва, як вона реалізується нині. Взаємне співробітництво здійснювалося в основному між муніципалітетами, які знаходилися безпосередньо або на невеликій відстані від уявного кордону. Співпраця носила переважно соціально-культурний характер і часто використовувалася для налагодження і покращення добросусідських, а інколи і сімейних стосунків [12].

Після Оксамитової революції 1989 року обидві країни пройшли через процес політичної трансформації, який також отримав відображення як у двосторонньому, так і прикордонному співробітництві. В основному це була діяльність місцевих органів і регіональні ініціативи, особливо на місцевому урядовому рівні (діяльність за принципом «від низу до верху»). Законодавчі угоди (Закон № 369/1990) запроваджували компетенції в органи місцевого самоврядування для побудови відносин у рамках міжнародного (міждержавного) співробітництва. Але, на превеликий жаль, на практиці переважала недовіра до таких угод.

Після розпаду Чехословаччини на дві незалежні держави – Чеську і Словацьку Республіки і приєднання цих держав до ЄС транскордонна співпраця розвивається в рамках програм ЄС. Транскордонне співробітництво має різні форми, і його інтенсивність залежить від великої кількості факторів.

Результатом тісної взаємодії ЧР і СР став вступ цих постсоціалістичних держав до загальноєвропейських і євроатлантичних структур. Чесько-словацька співпраця залишається основною платформою координації дій двох нових

центральноевропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Загалом чесько-словацька регіональна та транскордонна співпраця за роки свого існування перетворилася у вагомий невід'ємний складовий елемент нової архітектури співробітництва в регіоні Центральної Європи і європейського континенту в цілому.

Новий період ТКС розпочався після того, як був прийнятий Закон про адміністративно-територіального розподіл (у 1996 році). Відповідно до цього закону муніципалітети отримали розширені повноваження, можливість здійснювати міжнародне співробітництво і ставати членами міжнародної регіональної асоціації або органів управління. Після 2001 року була навіть підтримка муніципальних утворень як суб'єктів і партнерів у ТКС. Законодавча, програмна і фінансова підтримка була реалізована програмами допомоги передвступного (Phare CBC, INTERREG) періоду, а потім і у програмний період 2004 – 2006 рр. У цей період більшість єврорегіонів було встановлено (13), і засади єврорегіонального і прикордонного співробітництва були також розроблені.

У період 2007 – 2013 рр. словацьке і чеське прикордонне співробітництво реалізувалося в рамках оперативної програми ТКС СР-ЧР 2007-2013. Загальна мета – «розвиток згуртованості і зближення прикордонних регіонів», яка включала в себе створення функціональних мереж, взаємодіючих органів, в цілях забезпечення сталого комплексного економічного, соціального, екологічного і культурного розвитку регіону. шляхом підвищення доступності, розвиток інформатизації, туризму, збереження культурних традицій.

Оперативна програма прикордонного співробітництва ТКС СР-ЧР 2007-2013 була призначена для Чехії Південна Моравія, Моравія-Сілезія і Зліні та регіонів Тренчин, Трнава і Жиліна на словацькій стороні [3].

Співпраця в рамках програми розвивалася за трьома ключовими напрямками:

1. Підтримка соціально-культурного та економічного розвитку прикордонних регіонів та співробітництва між му-

ніципалітетами (розвиток культури та збереження традицій, співпраця та створення логістичних мереж, розвиток освіти, ринку праці і зайнятості, розвиток підприємництва та інновацій, розвиток прикордонного туризму, фонд мікро-проектів).

2. Розвиток доступності (транспортної інфраструктури та доступності прикордонних регіонів, охорона навколишнього середовища і розвиток країни, удосконалення інформаційного простору та доступність комунікацій).

3. Управління технічної допомоги і здійснення програми. На реалізацію цієї програми було виділено загалом 92.74 млн. євро. 50.1 мільйонів євро (54.8%) було виділено на 1-й пріоритетний напрям – підтримку соціально-культурного та економічного розвитку прикордонних регіонів та транскордонного співробітництва. 37.1 млн. євро (40%) призначені для 2-го пріоритетного напрямку – розвитку доступності прикордонних територій та захисту навколишнього середовища. 5,6 млн євро (5.2%) на 3-й пріоритетний напрям – забезпечення технічної допомоги. Муніципальні утворення, органи державного управління, місцевого самоврядування районів, громадських організацій, економічних і сільськогосподарських палат, і школи мали можливість попросити і отримувати цю підтримку [3].

У дослідженні ми припустили, що органи місцевого самоврядування, муніципалітети, які претендують на підтримку з фондів ЄС для реалізації транскордонних проектів, мають різні погляди і досвід. Дослідження було спрямоване на одержання інформації про державні деякі фактори, які, на думку автора, є істотними з точки зору їх впливу на інтенсивність транскордонного співробітництва в регіоні. Ці фактори вплинули на ефективність ТКС з різною інтенсивністю їх втілення в життя. Чинники, що вплинули на ефективність прикордонного співробітництва:

- доступність найближчого прикордонного пункту (фактор 1) – доступність (відстань) села до найближчої точки перетину на шляху з 1-го по 3-й клас (індикатор – км);

- муніципалітети-партнери (фактор 2) – муніципалітети чеської частини транскордонного регіону, які підписали угоду про партнерство на ТКС з муніципалітетами словацького регіону (показник – кількість муніципальних утворень);
- досвід роботи з заявками на отримання грантів у рамках програм прикордонного співробітництва 2007-2013 (фактор 3) – передумова для подальшого розвитку проекту співробітництва, яка полягає в тому, що муніципалітети, які мають досвід у підготовці проектних заявок, також активно беруть участь у поточному програмному періоді (показник – кількість підготовлених та поданих заявок на гранти);
- реалізація проектів у рамках ТКС 2007-2013 (фактор 4) – передбачалося, що муніципалітети, які мають досвід реалізації транскордонних проектів, діють в поточному періоді програмування (індикатор – кількість проектів, реалізованих у рамках);
- програмні документи муніципальних утворень (фактор 5) – кількість програмних документів (програма економічного і соціального розвитку, плану землекористування, програми розвитку туризму, програми розвитку житлово-комунального господарства), які можуть бути потенційно реалізовані в рамках ТКС ЧР-СР 2007-2013 (показник – кількість програмних документів) [4].

Нині Словаччина і Чехія знаходяться в просунутій стадії реалізації програми ТКС, яка дозволяє висловити деякі думки щодо часткових результатів і успішності її виконання. Загальна кількість заявок на гранти – 537, 175 були затверджені і укладені контракти, на 171 проект вони знаходяться в процесі реалізації. Тільки одну третину (59) підтримуваних проектів вже завершено успішно. Відповідно до заявок, що надійшли, були найбільш цікаві проекти в рамках 1-го пріоритету осі (347 проектів, 64% заявок). 125 (36%) також схвалено і були укладені контракти щодо 123 проектів. 50 проектів успішно завершено.

Є суттєва різниця між сумою фінансових вкладень і розміром фінансового закриття проектів (євро 14.61 мільйони, 20.31%). Багато проектів за один рік до закінчення програмного періоду 2007-2013 були ще в стані реалізації або відбувалися заходи після реалізації проекту. Сьогодні перевірка правильності їх фінансування йде, але зазвичай це займає дуже багато часу і негативно впливає на обсяг витрачання успішно завершених проектів, кількість яких нині досить низька [1].

Перші заявки до програми було фактично оголошено через рік після початку періоду програмування. Адміністративні проблеми відбиваються на уповільненні процесу реалізації ТКС порівняно з очікуваним графіком. Там ми можемо бачити часткову відсутність зацікавленості уповноважених суб'єктів у подачі заявок на проекти. Глобальною причиною також є економічна криза, яка негативно впливає на можливість потенційних бенефіціарів для співфінансування проектів [1].

Обстеження і оцінка результатів сприяла виявленню основних проблем муніципалітетів у ЧР і СР щодо розвитку процесів ТКС. На рівні органів місцевого самоврядування є тільки мінімальний прямий взаємозв'язок між інтенсивністю співробітництва та віддаленістю муніципальних утворень від кордону або кількістю населення, що в ньому проживає. Є також невелика кількість муніципалітетів з прийнятими програмними документами, які декларують вирішення задач розвитку за фінансової підтримки в рамках прикордонного співробітництва. Потенціал і інтенсивність ТКС муніципалітетів незначно залежить від досвіду муніципалітетів з партнерства та транскордонного співробітництва з муніципалітетами в Чехії та Словаччині. Короткий період програмування також мав негативний вплив. Діяльність органів місцевого самоврядування в мережі і партнерських відносин з муніципалітетами в ЧР і СР були слабкі, і більшість муніципалітетів залишилися без партнерства. За даними дослідження, причини низької інтенсивності реалізації програми

прикордонного співробітництва Чехії-Словаччини зокрема такі:

- відсутність досвіду роботи з заявками на гранти та реалізації проектів у рамках програм прикордонного співробітництва;
- дефіцит бюджету на співфінансування проектів;
- відсутність кадрового і професійного потенціалу для підготовки та реалізації проектів;
- складне управління реалізацією проектів;
- негативний вплив тривалого терміну часткової і остаточної перевірки діяльності за проектами фінансових витрат. Місцеві органи влади мали проблеми з отриманням фінансування для реалізації проектної діяльності.

Іншим видом співробітництва, а головне – повчальним для України, є досвід становлення і розвитку чесько-словацького економічного співробітництва. Зокрема позитивно, що після усамостійнення між Чехією і Словаччиною не було різко розірвано традиційно існуючу систему господарських, насамперед виробничо-коопераційних торговельних зв'язків. Навпаки, впродовж тривалого періоду – з 1993-го до квітня 2004 року між ЧР і СР на договірній основі успішно функціонував митний союз.

У його рамках для координації роботи діяли спеціально створені змішані органи. Зокрема, головним координуючим елементом була Рада митного союзу, до складу якої входили міністри економічного блоку чеського і словацького урядів, керівники інших центральних державних органів, зокрема митних. Постійно діючим виконавчим органом, що вів підготовчу і організаційну роботу, був Постійний секретаріат Ради митного союзу.

Двосторонні зовнішньоекономічні зв'язки увесь цей час фактично здійснювалися в режимі вільної торгівлі. Крім того, ЧР і СР в розвитку двосторонніх і багатосторонніх зовнішньоторговельних відносин користувалися також вигодами членства в регіональному економічному інтеграційному

об'єднанні – Центральноєвропейській угоді вільної торгівлі (CEFTA) [7].

Зрозуміло, що, наприклад, динаміка взаємної торгівлі між ЧР і СР залежала від комплексу різноманітних факторів, у тому числі коливань кон'юнктури світового ринку.

Очевидно, що більш могутня і реформована чеська економіка в зовнішньоторговельних стосунках з Словаччиною випереджаючи нарощувала обсяги експорту, що забезпечувало для Чехії позитивний баланс у двосторонній торгівлі.

Внаслідок світової фінансової кризи кінця 1990-х років взаємний товарообіг між ЧР і СР тимчасово скоротився. Але уже з перших років третього тисячоліття тенденція до зростання обсягів чесько-словацької торгівлі відновилася. На сучасному етапі товарообіг з Чехією сягає до 16% річного обсягу зовнішньої торгівлі СР, а питома вага Словаччини у зовнішній торгівлі ЧР становить близько 7% [2,12].

Позитивну роль у розвитку чесько-словацького економічного співробітництва на першому етапі зіграв погоджений поетапний перехід сторін до вільно конвертованої валюти (ВКВ) у взаємних розрахунках. Певний час – майже 3 роки (з січня 1993 р. до вересня 1995 р.) економічні стосунки між ЧР і СР будувалися на основі спеціальної двосторонньої платіжної угоди. Згідно з її положеннями, облік взаємних зобов'язань і платежів спочатку здійснювався в еку через клірингові рахунки. Це дозволило уникнути у чесько-словацьких економічних зв'язках бартеру – простих товарообмінних операцій, зберегти виробничо-коопераційні зв'язки, підтримати експорт-імпорт за відсутності у промислових підприємств та інших господарських суб'єктів на той час вільних обігових та валютних коштів.

Чехословаччина, Угорська Республіка і Республіка Польща 21 грудня 1992 року в польському м. Краків уклали договір про створення Центральноєвропейської угоди вільної торгівлі (CEFTA). З самого початку стратегічна мета і суть угоди і новоствореної асоціації – формування зони вільної торгівлі в Центральній та Східній Європі з подальшим роз-

ширенням цього регіонального економічного союзу в смугі від Балтійського до Адріатичного морів. Рух до зони вільної торгівлі передбачався поступовим шляхом поетапного усунення митних і нетарифних бар'єрів у торгівлі між державами-членами СЕФТА [5, 49-58]

Мета створення асоціації – погоджене розширення товарообігу і налагодження коопераційних зв'язків між країнами-учасниками для компенсації негативних наслідків втрати східних ринків після розпаду РЕВ, а також підготовка до включення в процес загальноєвропейської економічної інтеграції та вступу до Євросоюзу.

1 березня 1993 року угода СЕФТА набула чинності. За колишню Чехословаччину її правонаступниками і учасниками стали усамостійнені з 1 січня 1993 року ЧР і СР. Країни-учасники зняли у взаємній торгівлі мито майже на 40% номенклатури промислової продукції. З 1 липня 1994 року чергова відміна митних тарифів у взаємному товарообігу розширила режим безмитної, вільної торгівлі на 50% товарної номенклатури імпорту. З 1 січня 1994 року мито на промислові товари у взаємному товарообігу було знято на 80% виробів [8]. Майже повністю митні бар'єри для імпорту промислових товарів, крім т.зв. чутливих позицій, були відмінені у торгівлі між країнами СЕФТА з 1 січня 1997 року.

Держави СЕФТА впродовж 1990-х років були регіоном стабільного соціально-економічного розвитку і динамічних темпів господарського росту. Погоджена лінія на ліквідацію митних бар'єрів у взаємній торгівлі спричинила бурхливий розвиток взаємного товарообігу в рамках СЕФТА, обсяг якого протягом 1993-1996 років зріс удвічі. Відкриттям національних економік назовні в асоційованій центральноєвропейській зоні вільної торгівлі держави-учасники фактично значним чином вирішили проблему реалізації продукції своїх товаровиробників та компенсували втрату зовнішніх ринків збуту, насамперед на Сході.

В умовах створення біля кордонів України інтегрованої ринкової зони з режимом вільної торгівлі та ємністю май-

же 90 млн. потенційних споживачів українська держава не могла залишатися осторонь цієї регіональної економічної інтеграції. Україна в середині 1990-х років отримала статус спостерігача при СЕФТА і прагнула стати повноправним членом асоціації. Її снагу підтримували майже всі держави Центральної та Східної Європи. Але, на жаль, українська держава не виконувала статутних вимог до потенційних кандидатів на вступ до СЕФТА: не була членом Світової Організації Торгівлі (СОТ/ГАТТ), не мала асоційованого договору з ЄС тощо.

Доцільно виділити кілька етапів центральноєвропейської економічної інтеграції та розвитку СЕФТА. Перший – початковий чи підготовчий – охоплював 1990-1992 роки. Суттю його були прискорені системні суспільні зміни в країнах Центральної та Східної Європи, які супроводжувалися дезінтеграцією економічних зв'язків держав регіону. Паралельно, однак, зародилися регіональні зовнішньополітичні ініціативи, наприклад, «Вишеград». Формувалася центральноєвропейська ідентичність та солідарність, визначилися спільні закономірності постсоціалістичної трансформації.

Це дозволило перейти до другого етапу співробітництва держав регіону – регіональної економічної інтеграції (1993-1997 роки). Для її прискорення і була задіяна Центральноєвропейська угода вільної торгівлі (СЕФТА). Ця асоціація представляла собою не заформалізоване, а асоційоване регіональне економічне об'єднання – без постійно діючих бюрократичних інституцій, з почерговим щорічним головуванням кожної з країн-учасниць. Тобто вона створювалась від реальної економічної бази – знизу, а не зверху – від забюрократизованих структур, як, наприклад, тодішній СНД (що й гальмувало його динамічний розвиток) [8].

Різке зростання товарообігу між країнами-членами СЕФТА, особливо з 1995 року, коли були усунуті митні бар'єри на промислові товари, засвідчило дієвість асоціації. Але з 1998 року почався досить суперечливий перехідний етап у розвитку СЕФТА. Частина держав – її учасників (РП,

ЧР, УР і Словенія) розпочали практичну процедуру переговорів про вступ до ЄС. Пріоритетним для них став загальноєвропейський чи, точніше, західноєвропейський інтеграційний напрям. Попри заяви лідерів цих держав про збереження регіональної економічної співдружності і необхідність подальшого розвитку співробітництва, майбутня еволюція СЕФТА виявилася неоднозначною.

Слід констатувати, що абсолютно відмінним напрямом розвивалася економічна співпраця країн-членів СЕФТА від інтеграційних економічних процесів на пострадянському просторі. Майже 3-5-річне реформне випередження держав Центральної та Східної Європи, завершення ринкової трансформації національних економік, домінування приватного сектора вже в першій половині 1990-х років спричинили набагато раціональнішу, ніж на Сході, поведінку відповідних державних органів у міжнародних господарських зв'язках. Уряди країн асоціації до мінімуму скоротили пряме державне втручання у процес розгортання зв'язків суб'єктів підприємництва регіону, сконцентрували зусилля на знятті бар'єрів для виходу національних товаровиробників на ринки сусідніх держав. Відкриття національних економік держав-членів об'єднання проходило погоджено, на принципі взаємності.

В рамках СЕФТА було майже досягнуто вільне переміщення товарів і послуг, зроблено конкретні кроки до вільного переміщення капіталу і робочої сили. Причому ніяких постанов парламентів, урядів чи указів президентів про «розширення і поглиблення» співробітництва в рамках СЕФТА в жодній державі не приймалося. Характерно, що пропозиція Словацької Республіки в 1996 році про інституювання, тобто створення постійно діючих органів асоціації, наприклад, секретаріату, не зустріла підтримки серед інших держав. На міжурядовому та міжгалузевому рівнях у багатосторонньому порядку погоджувалися концепції та етапні орієнтири просування до режиму вільної торгівлі і зобов'язання кожної із країн-учасниць (що фіксувалося спеціальними протоколами-додатками до засновницької угоди СЕФТА).

Спільно створений клімат господарського сприяння – митні, фінансові та інші умови стимулювали спрямування у ці сфери приватної підприємницької ініціативи. Податкових пільг, тим більше для окремих підприємств-учасників співробітництва, в рамках СЕФТА не надавалося. Держави спільно створили коридор господарських зв'язків з пониженими митними бар'єрами, в якому й діяли на рівних усі господарські суб'єкти незалежно від форм власності, в т.ч. і державні та підприємства з іноземними інвестиціями.

Завдяки такому підходу зовнішня торгівля стала основним фактором прискорення соціально-економічного розвитку країн-членів СЕФТА.

Першочергові кандидати на вступ до ЄС – РП, ЧР, УР і Словенія залишилися у складі асоціації, а Чехія протягом 1998 року навіть очолювала об'єднання вільної торгівлі. У підсумковій Портогорській декларації, схваленій на засіданні, керівники урядів країн-учасниць асоціації констатували позитивні досягнення у виконанні погоджених рішень про зняття з 1 січня 1997 року митних бар'єрів у взаємній торгівлі між державами майже на всі види промислової продукції [8].

Були підстави вважати, що, як широке регіональне торгово-економічне об'єднання постсоціалістичних держав, СЕФТА продовжуватиме існувати і після вступу деяких колишніх членів угоди до ЄС. РП, ЧР, СР і УР вимушені були в квітні 2004 року – напередодні вступу до ЄС – офіційно вийти зі складу СЕФТА, позаяк членство в ЄС несумісне з участю в інших міжнародних економічних інтеграційних структурах. Та СЕФТА не зникне, виконавши своєрідну функцію «підготовчого класу» для реформних країн перед вступом до ЄС. Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, навпаки, можуть стати безпосередньою зв'язуючою ланкою між ЄС і своєрідним «локомотивом», який прилучатиме інші східноєвропейські постсоціалістичні країни до загальноєвропейської економічної інтеграції.

Таким чином, зовнішньоекономічна політика та трансдонне співробітництво ЧР і СР у 1990-ті роки заклали

фундамент для інтеграції двох країн до ЄС та в єдиний ринок Євроспільноти. Цьому сприяв і чесько-словацький митний союз та участь ЧР і СР у Центральноевропейській угоді вільної торгівлі (СЕФТА) впродовж 1990-х – початку 2000-х років:

- зовнішньоекономічна політика ЧР і СР була спрямована на побудову відкритої ринкової економіки та інтеграцію до ЄС. Проте ЧР успішніше здійснила трансформацію економічної системи і переорієнтацію зовнішньоекономічних зв'язків на Захід, ніж СР. Однак Словаччина також в період у 1998-2004 років прискорено виконала вимоги до країн-кандидатів на вступ до ЄС;
- транскордонне співробітництво та діяльність єврорегіонів сприяли співпраці органів місцевого самоврядування та зближенню муніципалітетів і населення прикордонних областей;
- чесько-словацький митний союз 1993-2004 років дозволив зберегти і розширити господарські зв'язки між ЧР і СР після розпаду федерації. В його рамках координувалася взаємна торговельна політика ЧР і СР;
- Центральноевропейська угода вільної торгівлі (СЕФТА) в 1993-2004 роках була своєрідним «підготовчим класом» для вступу ЧР і СР та інших центральноєвропейських держав до Євросоюзу;
- тісне політико-економічне співробітництво і взаємопідтримка дозволили ЧР і СР одночасно 1 травня 2004 року стати повноправними членами ЄС.

Що стосується інтеграційних процесів у Карпатському єврорегіоні (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), то на практиці спостерігаємо приклад спільного історичного минулого, оскільки території, що входять до складу, довгий час входили до імперії Габсбургів, що сприяло формуванню загальної транспортної інфраструктури, взаємодоповнення ринків, тобто створенню єдиного просторового розташування.

Діяльність Карпатського єврорегіону як транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад регулюється

Угодою і Статутом. Керівним органом є Рада, до складу якої входять представники 5 національних делегацій (по 10 осіб від країни) 19 адміністративних регіонів.

За роки існування Карпатського єврорегіону було реалізовано цілу низку важливих проектів у різних сферах: «Енергія Карпат» для підвищення якості публічних послуг у галузі енергозбереження в українській частині Карпатського єврорегіону шляхом проведення аналізу наявних енергетичних ресурсів у гірських районах Львівщини, Івано-Франківщини та Закарпаття, а також охорона довкілля через використання власних енергоносіїв; реалізація Львівської обласної програми «Питна вода» на 2012-2020 роки – будівництво та реконструкція водозабірних споруд, зокрема у маловодних населених пунктах та з найбільшими відхиленнями якості води, з перспективою залучення нових абонентів; впровадження станцій (установок) доочищення питної води у системах централізованого водопостачання; спільно з угорськими партнерами реалізовано шість проектів: створення інформаційно-туристичних центрів у містах Берегово та Ужгород, розробка та впровадження транскордонної програми медико-соціальної реабілітації на базі обласної дитячої клінічної лікарні, розробка комплексного українсько-угорського підходу до спільних протипаводкових заходів, дослідження стану використання біомаси в прикордонному регіоні. Зараз також відбувається реалізація проекту «Здорові діти – щаслива нація» та «Карпатська мережа підтримки розвитку місцевих громад» [19, 82-84].

У рамках Карпатського єврорегіону діє створена система управлінських та консультаційних структур: багаторівнева структура управління українською частиною єврорегіону, яка складається з таких елементів:

- 1) Українська національна рада Карпатського єврорегіону, створена у 2008 р. у складі голів обласних рад та державних адміністрацій Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей та АОМС «Єврорегіон Карпати–Україна», що діє на підставі положення;

- 2) постійний національний представник України в Карпатському євро регіоні;
- 3) виконавча структура – Національне представництво України в Карпатському євро регіоні на базі Асоціації органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна»;

Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна» створена 2007 р. з метою сприяння розвитку територій українських областей, що належать до Карпатського євро регіону, координації та систематизації діяльності місцевих громад цього об'єднання у сфері транскордонної співпраці, зокрема щодо розвитку підприємництва й туризму, в екологічній сфері, в тому числі енергоощадності та використання альтернативних джерел енергії, розвитку транспортної й прикордонної інфраструктури та міжлюдській співпраці в межах зазначеного міжрегіонального об'єднання. Членами Асоціації є 63 органи місцевого самоврядування та їх об'єднання. Усі рішення про вступ до асоціації приймалися сесіями відповідних рад. Закарпатська та Чернівецька обласні ради на своїх сесіях вирішили працювати з АОМС «Євро регіон Карпати – Україна» на договірній основі. У листопаді 2008 р. Асоціація визнана Національним представництвом України в Карпатському євро регіоні. Одними із завдань організації є такі: проведення відбору й навчання представників органів місцевого самоврядування; ініціювання утворення та інституціоналізації мереж транскордонної співпраці; підготовка пропозицій місцевим і центральним органам виконавчої влади й парламенту України щодо поліпшення умов здійснення транскордонної співпраці; організація та реалізація промоційних заходів у межах української частини Карпатського євро регіону; здійснення проектної діяльності [20, 115-118].

До зазначених структур належать:

- Карпатський ресурсний центр громад, у рамках якого працівники асоціації на постійній основі надають консультації представникам місцевих громад Карпат-

ського євро регіону з питань стратегічного планування місцевого розвитку, проектного менеджменту та залучення ресурсів на місцевому рівні, діалогу з владою;

- Асоціація університетів Карпатського євро регіону, яка забезпечує організацію літніх шкіл, спортивних змагань (традиційного фольклорного і спортивного фестивалю), спортивних фестивалів для людей з фізичними вадами;
- Асоціація карпатських торгово-промислових палат. Карпатський євро регіон здійснює співробітництво з міжнародними структурами, зокрема з Комітетом економіки Європи при ООН, євро регіоном «Maas-Rijn» [16, 124-129].

Удосконалення діяльності Карпатського євро регіону передбачає посилення економічної складової співпраці, підвищення рівня фінансування транскордонних програм, які реалізуються в євро регіоні з боку України; вироблення та втілення єдиної операційної програми ЄС для регіону Карпат для розгляду його як спільної європейської спадщини – цілісної екологічної, економічної та гуманітарної системи (як підетап реалізації проекту «Карпатський Горизонт- 2020»); збільшення прямих іноземних інвестицій з боку країн-членів ЄС, зокрема за рахунок виконання проекту East Invest II; започаткування та узгодження транскордонних кластерних ініціатив та розвитку транскордонних кластерів (насамперед втілення пропозицій щодо транскордонного туристичного кластеру [19, 84].

Сьогодні науковці звертають увагу на те, що серед інституційних прорахунків, що ускладнюють процес фінансування проектів регіонального розвитку в межах Карпатського євро регіону, особливого значення набувають такі: відмінність виконавчих структур кожної з національних сторін, а також відсутність чіткої нормативно-правової бази функціонування євро регіону, що суттєво обмежує управлінські можливості органів публічної влади. Відповідно до українського законодавства функціонування суб'єктів міжнародного співробітництва регулюється нормативно-правовими акта-

ми, що можуть ініціюватися лише центральними органами влади. Натомість до переліку повноважень обласних рад України не входить розроблення та реалізація програм міжнародного співробітництва на рівні відповідних областей. Згідно з офіційними звітами національних представництв Карпатського єврорегіону, більшість реалізованих проектів є двосторонніми. Часто такі проекти втілено завдяки інструментам міждержавного міжрегіонального співробітництва, зокрема в рамках Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства. Водночас українська сторона не визначає пріоритетних напрямів проектів, що мають бути реалізовані на її території КЄ коштом зазначених вище програм.

Українські представники Карпатського єврорегіону не беруть участі у робочих органах із розроблення та управління Програмами транскордонного співробітництва, а також у міжурядових радах і комісіях з питань транскордонного та міжрегіонального співробітництва, діяльність яких безпосередньо стосується територій єврорегіону.

На заваді успішній роботі української сторони у межах Карпатського єврорегіону стають й обмежені інституційні можливості участі центральних органів влади у процесі узгодження положень регіональних стратегій розвитку з державними програмами транскордонного співробітництва та розвитку європейської інтеграції [17].

Сьогодні пропонується створення професійних виконавчих структур, скажімо, у формі асоціацій органів місцевого самоврядування або агенцій регіонального розвитку території, що входять до кожної з національних частин Карпатського єврорегіону. Вони були б уповноважені виступати відповідними національними представництвами регіонів, здійснювали б координацію співпраці, забезпечували б участь громад у діяльності Карпатського єврорегіону, володіли б відповідними компетенціями для здійснення виконавчих функцій у кожній з національних сторін [21, 115].

Управлінський склад Карпатського єврорегіону має активно залучати громадськість до процесу ухвалення рішень,

зокрема в напрямі реалізації дієвої соціальної політики, стимулювання розвитку регіональної економіки та поліпшення ситуації на місцевому, регіональному ринках праці. На його думку, органам місцевої та регіональної влади слід активізувати міждержавну міжрегіональну співпрацю в рамках єврорегіону, а також забезпечити інституційну підтримку Стратегії розвитку Карпатського регіону в рамках Карпатської конвенції [17].

Було запропоновано здійснити активізацію економічного та фінансового стимулювання, що пов'язано з питанням розподілу фінансових ресурсів. У межах міжрегіонального співробітництва Західного регіону України з прикордонними регіонами країн Центральної та Східної Європи прикладами таких спільних програм можуть бути розвиток транспортних коридорів, що проходять через названі території; розвиток інфраструктури прикордонних територій; вирішення проблеми взаєморозрахунків між суб'єктами міжрегіонального співробітництва; спільні програми природоохорони й охорони довкілля; спільні програми оптимізації використання трудових ресурсів; спільні програми проведення науково-дослідних робіт [17].

Висновки й узагальнення. Як свідчить вивчення європейського досвіду ТКС, для України важливо запозичити досвід єврорегіонів в країнах ЦСЄ, які використовували можливість транскордонної співпраці для вирішення спільних проблем у процесі вступу до ЄС.

Передусім це проблеми підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій, розбудови комунікаційної інфраструктури, охорони довкілля, взаємодопомоги у випадках катастроф та ліквідації наслідків стихійного лиха, співробітництва у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Особливий акцент було зроблено на процедурах отримання фінансової допомоги за ініціативами ЄС, національними та регіональними програмами.

Організаційні структури єврорегіонів містять спільні підрозділи і національні бюро або паралельні структури з

кожної сторони – учасника єврорегіону. У цьому разі паралельно, в рамках єврорегіону, створювалися інформаційні центри, агенції регіонального розвитку, які передусім сприяли отриманню фінансової допомоги (за однаковими механізмами) для транскордонних проектів.

Основними напрямками удосконалення роботи єврорегіонів можуть бути наступні дії, а саме:

- 1) розвиток єврорегіонів як найбільш ефективної форми ТКС з визначенням їх ролі і статусу в регіональній політиці держави на законодавчому рівні;
- 2) збільшення фінансування, в тому числі в контексті реалізації Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки;
- 3) виділення в межах кожного регіону територіальних стратегічних проектів, орієнтованих на вирішення певного напрямку транскордонних проблем (наприклад, у межах Карпатського єврорегіону такими стратегічними проектами можуть стати: розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва (координатор – Львівський офіс), розвиток українсько-словацького транскордонного співробітництва (координатор – Мукачівський офіс), розвиток українсько-угорського транскордонного співробітництва (координатор – Ужгородський офіс), розвиток українсько-румунського транскордонного співробітництва (координатор – Івано-Франківський офіс). Українсько-польське екологічне і туристичне співробітництво – Луцький офіс, українсько-польське економічне та науково-освітнє співробітництво – Сокальський офіс, українсько-польське культурно-історичне співробітництво – Жовківський офіс тощо);
- 4) створення в структурі великого Карпатського єврорегіону субрегіонів - «Карпати-Сян» (Мостиський район і Перемишльський повіт або Львівська область і Підкарпатське воеводство), «Підкарпаття» (Старосамбірський район і повіт Устрики Долішні), «Гірські

Карпати» (Турківський, Сколівський, Великоберезнянський і Воловецький райони з українського боку, а також відповідні територіальні громади гірських повітів Польщі та Словаччини), «Карпати–Тиса» (Виноградівський, Хустський і Тячівський райони Закарпаття і сусідні з ними територіальні громади Румунії), «Ужгород–Ніредьгаза» та інші, до складу яких входять відповідні місцеві районні та сільські громади з українського боку та сусідніх країн – Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії тощо. В євро регіоні «Буг» можна виділити локальні об'єднання транскордонного типу, наприклад «Жовква–Замосць», «Любомль–Хелм» «Ковель–Брест»;

- 5) розробка стратегії розвитку кожного євро регіону з урахуванням їх специфіки та пріоритетних напрямів відповідних цільових проектів;
- 6) удосконалення управлінських структур євро регіонів шляхом раціонального вибору управлінських органів, забезпечення відповідними фахівцями, спрощення механізму прийняття управлінських рішень;
- 7) активне залучення до розвитку євро регіонів підприємницьких структур, освітніх і наукових закладів, медичних установ, культурно-мистецьких центрів, молодіжних осередків тощо;
- 8) впровадження в рамках євро регіонів інноваційних форм ТКС;
- 9) підтримка участі неурядових організацій в транскордонній співпраці, забезпечення їх належного представництва у всіх робочих органах євро регіонів.

Імплементация Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, зокрема Глави 27, передбачає здійснення низки заходів для активізації євро регіонів, що передбачає: реорганізацію євро регіонів з використанням індивідуального підходу до кожного з них; розробку стратегії розвитку кожного євро регіону з урахуванням стратегічних пріоритетів загальноєвропейського, державного та регіонального рівнів; створення

асоціацій органів місцевого самоврядування в рамках євро-регіонів [15].

Основною метою державної політики України в частині розвитку транскордонного співробітництва має стати делегування більшої частини управлінських повноважень з питань транскордонного співробітництва на рівень місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Центральні органи влади повинні сприяти розвитку різних форм транскордонної взаємодії суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва та відстоювати їх інтереси у відповідних міжнародних інституціях, зокрема тих, що беруть участь у фінансуванні транскордонних проектів та підтримці транскордонних ініціатив місцевої влади.

У підсумку можемо констатувати, що для подальшого розвитку єврорегіонів необхідні усунення адміністративних та правових перешкод, що стримують транскордонну співпрацю; покращення інвестиційної та інноваційної привабливості єврорегіонів; визначення в межах кожного регіону територіальних стратегічних проектів, орієнтованих на вирішення певного напрямку транскордонних проблем. Для імплементації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС потрібно провести реорганізацію єврорегіонів з використанням індивідуального підходу до кожного з них; розробити стратегії розвитку кожного єврорегіону з урахуванням стратегічних пріоритетів загальноєвропейського, державного та регіонального рівнів; створити асоціації органів місцевого самоврядування в рамках єврорегіонів; використовувати єврорегіони як координуючі структури нових форм транскордонного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Implementation of the OP CBC SK-CZ 2007-2013 (Number of projects). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.

2. Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Česko-Slovensko. 2001. Mimoriadna príloha Hospodárskych novin. – S.12.
3. Operačný program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013. [on line]. Available at <http://eurofondy.webnode.sk/slovenska-republika-ceska-republika/>, [20.9.2012].
4. Project applications according to address of lead partner (OP CBC SK-CZ 2007-2013). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.
5. Šucha J. CEFTA – príležitosť spojených trhov // Medzinárodné otázky. – 1996. – N 1. –S.49-58.
6. Vitaliy Andreyko. The role of Euroregions in the Czech and Slovak cross-border cooperation (Роль діяльності єврорегіонів у чесько-словацькому транскордонному співробітництві) / K inovácii Slovensko-Ukrajinskej cezhraničnej spolupráce. Ciastkove vystupy z riesenia projektu CBC 01030 prezentovane na stretnuti riesitelov a expertov v Starej Lesnej 16-17. Marca 2017. – Kosice. –2017. – S. 49-64.
7. Wokoun, R. (2008). Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování). Praha: Linde, 475 s.
8. Z portorožskej deklarácie // Pravda. – 1997. – 17 septembra.
9. Борщевський В. Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство: монографія. – Львів: Аверс, 2009. – 244 с.
10. Гакман С. Міжрегіональне співробітництво як фактор європейської інтеграції України. URL: <https://www.cppk.cv.ua/279.php/>
11. Гоблик В. Інституційно-правові аспекти розвитку зовнішньо-економічних зв'язків у транскордонних регіонах у контексті європейської інтеграції // Інвестиції: практика та досвід : наук. журнал. – 2015. – № 3. – С. 19-22.
12. Губені Ю. Інтеграційні приготування Чеської Республіки до вступу в ЄС: висновки та уроки для аграрної політики України. URL: <https://elibrary.nubip.edu.ua/13649/1/12gye.pdf/>.
13. Засадко В. Використання механізмів міжмуніципального співробітництва в процесі зміцнення економічної безпеки прикордонних міст //Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014, – Вип. 4(108). – С.109-112. URL: [www.ird.gov.ua/sep20144\(108\)_108_ZasadkoVV.pdf](http://www.ird.gov.ua/sep20144(108)_108_ZasadkoVV.pdf)

14. Ільченко Н.М. Транскордонне співробітництво в Україні: перспективи розвитку євро регіонів // Державне будівництво. – 2012. – № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/21.pdf>
15. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко. – К., 2016. – 184 с.
16. Кулчар Т.Ф. Карпатський євро регіон як основна форма транскордонного співробітництва в контексті східного розширення ЄС // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», Вип. 1 (30), 2013. – С.124-129.
17. Парубчак І. О. Забезпечення ефективності державного управління у Карпатському євро регіоні в контексті європейської інтеграції України. // Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування: електр. наук. фах. вид. Херсонського національного технічного університету. – 2016. – № 2. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
18. Роман С. Інноваційні можливості транскордонного співробітництва та його реалізація в процесі входження України в європейські інтеграційні структури // Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Європейського Союзу : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород, 2012. – С. 266-275.
19. Сербенко Н. Євро регіон як інструмент транскордонної співпраці (на прикладі функціонування Карпатського євро регіону) // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри: матер. міжнар. наук.-практ. конф. // Упор. Р. Вовк, О. Кучик (14 квітня 2016 року, м. Львів). – Львів, 2016. – С.82-84.
20. Стрижак А.Ю. Аналіз розвитку міського самоврядування в умовах регіоналізації // Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: матеріали конференції 28 берез. 2014 р., м. Дніпропетровськ / ред.кол. О.Ю.Бобровська (гол. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014. – С.115-118.
21. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. – К.: НІСД, 2014. – 316 с.

REFERENCES

1. Implementation of the OP CBC SK-CZ 2007-2013 (Number of projects). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.
2. Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Česko-Slovensko. 2001. Mimoriadna príloha Hospodárskych novin. – S.12.
3. Operačný program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013. [on line]. Retrieved from <http://eurofondy.webnode.sk/slovenska-republika-ceska-republika/>, [20.9.2012].
4. Project applications according to address of lead partner (OP CBC SK-CZ 2007-2013). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.
5. Šucha J. CEFTA – príležitosť spojených trhov // Medzinárodné otázky. – 1996. – N 1. –S.49-58.
6. Vitaliy Andreyko. The role of Euroregions in the Czech and Slovak cross-border cooperation (Роль діяльності єврорегіонів у чесько-словацькому транскордонному співробітництві) / К іновачії Slovensko-Ukrajinskej cezhraničnej spolupráce. Ciastkove vystupy z riesenia projektu CBC 01030 prezentovane na stretnuti riesitelov a expertov v Starej Lesnej 16-17. Marca 2017. – Kosice. –2017. – S. 49-64.
7. Wokoun, R. (2008). Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování). Praha: Linde, 475 s.
8. Z portorožskej deklarácie // Pravda. – 1997. – 17 septembra.
9. Borshchevskyy V. (2009). Ukrayina i Pol'shcha v umovakh rozshyrenoho YES: ekonomichna optymizatsiya ta hlobal'ne partnerstvo: monohrafiya. – L'viv: Avers. – 244 s.
10. Hoblyk V. (2015). Instytutsiyno-pravovi aspekty rozvytku zovnishn'oekonomichnykh zvyazkiv u transkordonnykh rehionakh u konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi [*Institutional and Legal Aspects of Development of Foreign Economic Relations in Transboundary Regions in the Context of European Integration*] // Investytsiyi: praktyka ta dosvid: nauk. zhurnal. – № 3. – S. 19-22.
11. Hakman S. Mizhrehional'ne spivrobitnytstvo yak faktor yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny [*Interregional cooperation as a factor of European integration of Ukraine*]. Retrieved from <https://www.cppk.cv.ua/279.php/>

12. Hubeni YU. Intehratsiyni pryhotuvannya Ches'koyi Respubliki do vstupu v YES: vysnovky ta uroky dlya ahrarynoi polityky Ukrainy [*Integration preparation of the Czech Republic to the EU: conclusions and lessons for the agrarian policy of Ukraine*]. Retrieved from <https://elibrary.nubip.edu.ua/13649/1/12gye.pdf/>.
13. Zasadko V. (2014). Vykorystannya mekhanizmiv mizhmunitsypal'noho spivrobitnytstva v protsesi zmitsnennya ekonomichnoi bezpeky prykordonnykh mist // *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. – Vyp. 4(108). – S.109-112. Retrieved from [www.ird.gov.ua/sep20144\(108\)_108_ZasadkoVV.pdf](http://www.ird.gov.ua/sep20144(108)_108_ZasadkoVV.pdf)
14. Pl'chenko N.M. (2012). Transkordonne spivrobitnytstvo v Ukraini: perspektyvy rozvytku yevrorehioniv // *Derzhavne budivnytstvo*. – № 2. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/21.pdf>
15. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь (2016) [*Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: Economic Challenges and New Opportunities: Scientific Report*] / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко. – К., – 184 с.
16. Kulchar T.F. (2013). Karpats'kyu yevrorehion yak osnovna forma transkordonnoho spivrobitnytstva v konteksti skhidnoho rozshyrennya YES [*Carpathian Euroregion as the main form of cross-border cooperation in the context of EU Eastern Enlargement*] // *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu, seriya «Istoriya»*, Vyp. 1 (30), – S.124-129.
17. Parubchak I. O. (2016). Zabezpechennya efektyvnosti derzhavnogo upravlinnya u Karpat's'komu yevrorehioni v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrainy [*Ensuring the Efficiency of Public Administration in the Carpathian Euroregion in the Context of European Integration of Ukraine*] // *Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya ta mistsevoho samovryaduvannya: elektr. nauk. fakh. vyd. Khersons'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*. – № 2. Retrieved from <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
18. Roman S. (2012). Innovatsiyni mozhlyvosti transkordonnoho spivrobitnytstva ta yoho realizatsiya v protsesi vkhodzhennya Ukrainy v yevropeys'ki intehratsiyni struktury [*Innovative possibilities of cross-border cooperation and its realization in the process of Ukraine's entry into European integration structures*] // *Shlyakhy pidvyshchenn-*

- ya efektyvnosti transkordonnoho spivrobitnytstva na novomu skhidnomu kordoni Yevropeys'koho Soyuzu : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Uzhhorod. – S. 266-275.
19. Serbenko N. (2016). Yevrorehion yak instrument transkordonnoyi spivpratsi (na prykladi funktsionuvannya Karpat-s'koho yevrorehionu) [*Euroregion as an instrument of cross-border cooperation (for example, the functioning of the Carpathian Euroregion)*] // Transkordonna bezpeka: polityko-pravovyy, sotsial'no-ekonomichnyy ta humanitarnyy vymiry: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. // Upor. R. Vovk, O. Kuchyk (14 kvitnya 2016 roku, m. L'viv). – L'viv. – S.82-84.
 20. Stryzhakova A.YU. (2014). Analiz rozvytku mis'koho samovryaduvannya v umovakh rehionalizatsi [*Analysis of the development of municipal self-government in the conditions of regionalization*] // Realizatsiya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku: materialy konferentsiyi 28 berez. 2014 r., m. Dnipropetrovs'k / red.kol. O.YU.Bobrovs'ka (hol. red.) [ta in.]. – D.: DRIDU NADU. – S.115-118.
 21. Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny v konteksti yevrointehratsiyi: monohrafiya (2014) [*Cross-border cooperation of Ukraine in the context of European integration: monograph*] / N. A. Mikula, V. V. Zasadko. – K.: NISD. – 316 s.

УДК 327-048.87(4):327.39+327.5

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).123–153

Petro Tokar,
foreign teacher of the Sociology Department
and International Relations,
Professor Emeritus of ENU named after L.N.Gumileva

THE EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY: MODELS OF INTEGRATION

У статті аналізується так звана Європейська політика сусідства (ЄПС) і на її основі розкриваються окремі моделі інтеграції до ЄС. Актуальність і головна причина виникнення ЄПС були продиктовані масштабним розширенням ЄС, обставинами, що оточували новий кордон ЄС, викликами і загрозами, які виникли в сучасному світі. Крім того, поблизу кордонів ЄС спалахнули нові конфлікти, включаючи міжнародні, які необхідно було вирішити, що було порівняно новою сферою політики ЄС. Розвиток ЄПС дав новий імпульс зусиллям європейських інституцій, спрямованих на управління чи вирішення конфліктів, у тому числі на території держав колишнього СРСР. Однак, як показала практика, до 2009 року існуюча ЄПС, насамперед у сфері безпеки, не була спрямована на вирішення цих питань як інституційно, так і фінансово. Поступово важливість розв'язання конфліктів у рамках ЄПС почала зростати, і з'явилася необхідність розвивати співпрацю у всіх сферах на нових платформах і в нових умовах. Пізніше східний вимір ЄПС було доповнено так званою політикою Східного партнерства. Після фінансово-економічної кризи, військового грузинсько-російського конфлікту та загострення конфліктів в інших регіонах Європейський Союз прагнув всебічно активізувати відносини з сусідніми країнами, які зазнали системних змін, і до середини 2010 року ЄС розпочав стратегічний огляд ЄПС. Бурхливі події «арабської весни» та подальші події в Україні підтвердили актуальність та своєчасність

такого перегляду ЄПС. У такий спосіб Європейський Союз прагнув активізувати співпрацю з сусідніми та більш віддаленими країнами у всіх сферах. Європейська політика сусідства (ЄПС) після 2010 року є новим підходом Європейського Союзу до сусідніх країн з метою зміцнення відносин, співпраці у створенні зони безпеки і добробуту, формування «кільця дружніх країн» на своїх кордонах. ЄПС також має на меті надати країнам-сусідам ЄС можливість для більш тісної співпраці у сфері політики, безпеки, економіки та культури у рамках нових норм і стандартів. Тому потрібні дослідження вчених і фахівців у напрямі систематизації знань про ЄПС.

Ключові слова: Європейська політика сусідства, регіональне співробітництво, конфлікти, світ та європейська інтеграція, світовий політичний порядок, політика Східного партнерства, транскордонне співробітництво.

The article analyzes the so-called European Neighborhood Policy (ENP) and on its basis revealed some models of EU integration. The urgency and the main reason for the emergence of the ENP were dictated by the large-scale EU expansion, the circumstances surrounding the new EU border, the challenges and threats that have arisen in the modern world. In addition, new conflicts have arisen around the EU border, including international ones, which had to be resolved, which was a relatively new area in EU policy. The development of the ENP has given new impetus to the efforts of European institutions aimed at managing or resolving conflicts, including in the territory of the former USSR states. However, as practice has shown, by 2009 the existing ENP, primarily in the field of security, was not designed to resolve these issues, either institutionally, or financially. Gradually, the importance of resolving conflicts within the ENP began to increase, and there was a need to develop it in all areas on new platforms and in new conditions. Later the Eastern Dimension of the ENP was supplemented by the so-called Eastern Partnership policy. After the financial and economic crisis, the military Georgian-Russian conflict and the escalation of conflicts in other regions, the European Union sought to comprehensively intensify relations with neighboring countries that underwent

systemic changes and by the middle of 2010 the EU began a strategic review of the ENP. The turbulent events of the “Arab Spring” and subsequent events in Ukraine have confirmed the relevance and timeliness of such a review of the ENP. The European Union thus sought to intensify cooperation with neighboring and more distant countries in all areas. The European Neighborhood Policy (ENP) after 2010 is a new approach of the European Union to neighboring countries with the aim of strengthening relations, cooperation to create a security and welfare zone, formation a “ring of friendly countries” on their borders. The ENP is also intended to provide the EU neighboring countries with an opportunity for closer cooperation in the field of politics, security, economy and culture on new norms and standards. Therefore, we need the research of scientists and specialists in the direction of systematization of knowledge about the ENP.

Keywords: *European Neighborhood Policy, regional cooperation, conflicts, world and European integration, world political order, Eastern Partnership Policy, cross-border cooperation.*

Introduction to the topic. The purpose of this study at this stage and given the fact that this topic is global in nature, should be clarified and somewhat narrowed, in our opinion, to two problems: the reform and modernization of the European Neighborhood Policy in general and the assessment of the state and development of the ENP relative to the ENP neighbors, highlighting their specific issues. This would make it possible to reveal the essence of the ENP on the one hand, and on the other, the reasons and essence of the new approaches to the comprehensive dimension of the Eastern Partnership policy and its role in the integration process on the European continent should be explained and disclosed. In our opinion, it is advisable to consider this policy in a consistent statement of the EU decision and the events involved, as well as the reasons that influenced the origin, formation, and then transformation of the ENP. In other words, the stages of creation, implementation, development and implementation of the ENP should be traced. The European Security Strategy, adopted in December 2003, designated the se-

curity of border areas as one of the strategic objectives of the EU. The ENP aims to introduce this task into EU policies, which can be achieved in conditions of political stability and with the proliferation of relevant administrative models and norms outside the EU. The ENP in this context can serve as an alternative to EU membership, as well as provide the Union with a new tool for coordinating its own foreign policy. At the initial stage of the development of projects, the ENP cooperation with the disputed territories (Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh) was ambiguous. It should be noted that the participation of the European Union in resolving issues of disputed territories remains very controversial: The EU is trying to find a balance between the desire to refrain from recognizing these territories and attempts to help resolve conflicts. Many researchers agree that the use of the ENP as a policy tool will not be successful due to the lack of opportunity for participants to join the EU in the future through participation in this initiative. In particular, such a point of view is held by such researchers as G. Cacce and K. Voltsuk [2,3]. a number of other states.

Regarding the policy of the Eastern Partnership (PVP) at the moment, it would be necessary to emphasize the existing shortcomings and the need for its qualitative improvement. At present, the EU implements its PEP in several areas: bilateral (EU-Russia) direction in a common space with Russia; European Neighborhood Policy in relations with Ukraine, Moldova, Armenia, Georgia and Azerbaijan; and the third direction is the frozen relations of the EU with Belarus, which are periodically reviewed depending on the circumstances and are not as categorical on the part of the EU as before. These three directions represent three different and separate vectors of the EU Eastern Partnership policy, or in other words, parallel EU policies regarding its eastern neighbors. We uphold the position that the European Union should develop and implement a single strategy for the whole ENP and for each region and key partner country separately. It is necessary to mention the fourth direction in the East - these are negotiations and the policy of the whole EU with Turkey. It is not part of our

task, but after all, the role of this country in this region should be singled out as a role of special importance and use its status, which this country has in the EU since the start of bilateral negotiations.

The European Neighborhood Policy in the first and subsequent stages of the EU geopolitical intentions. The European Neighborhood Policy was finalized after 10 new countries joined the EU in 2004. Among others, the main objective of this first model of the neighborhood policy was to strengthen the security of the EU, to prevent the emergence of new dividing lines in Europe and to secure the external border. In March 2003, the Commission presented its Communication “Greater Europe – Neighbors: A New Framework for Relations with the EU Eastern and Southern Neighbors”, which presented for the first time the principles of the new European Neighborhood Policy and highlighted the importance of the EU in strengthening relations with neighboring countries. The European Union’s Security Strategy, approved by the European Council in December 2003, also speaks about strengthening stability and good governance in EU-neighboring countries. The historical expansion of the European Union was for him a big step towards strengthening security and increasing prosperity on the European continent, but also means changing the external borders of the Union. These circumstances not only opened up new opportunities, but also set new challenges. European Neighborhood Policy is the answer to this new situation. In March 2003, the Commission presented its Communication “Greater Europe - Neighbors: A New Framework for Relations with the EU Eastern and Southern Neighbors”, which for the first time presented the principles of the new European Neighborhood Policy and highlighted the importance of the EU in strengthening relations with neighboring countries. According to this Report, the Commission proposes the creation of the European Neighborhood Instrument to assist third countries, including countries currently covered by the Tacis and MEDA programs. This idea was further developed in the Communication prepared in July 2003, “Towards a

New Neighborhood Instrument". In October 2003, the European Council welcomed the progress made in the implementation of this initiative and encouraged the Council and the Commission to continue this work in order to ensure an integrated balanced and proportionate approach, including the creation of a financial instrument. In May 2004, the European Commission presented the "European Neighborhood Policy. "Country Strategy and Reports", which sets out clear steps for the implementation of the European Neighborhood Policy and methods for extending the benefits of EU enlargement to neighboring countries. These priorities are supposed to be included in a jointly agreed Action Plan, which is a key policy document in strengthening relations between the EU and partner countries. Thanks to the ENP, Europe offered its neighbors a special relationship based on mutual commitment to common values (democracy and human rights, rule of law, good governance, principles of a market economy and sustainable development). The ENP was thus laid out as a result of the debate in 2003–2004, starting with the New Neighborhood Initiative (2002) and the Greater Europe concept (2003). The purpose of the ENP was to adapt the enlarged EU to its enlarged neighborhood and promote transformation processes in the neighboring countries in line with EU standards.

At the first stage, the ENP set itself the goal of becoming a universal modernization policy, which would not allow any difference between EU neighbors in the West and in the East. The ENP has identified an Action Plan as the main universal tool. This is a document adopted between the EU and the ENP country, which takes into account the needs and capabilities of the country, as well as the interests of the EU. The Action Plan itself was not a binding document between the EU and the relevant ENP country. However, the EU has proposed joint Action Plans only to those ENP countries that have already been in contractual relations with the EU through Associative Agreements (AU) and / or Partnership-Associative Agreements. The Action Plan determines the scope of political and economic reforms necessary to bring the relevant ENP country in line with

EU standards by setting short- and medium-term (3-5 years) priorities. The plan covers a wide range of issues, starting with political dialogue and reform, economic and social cooperation, cooperation in the ship system and internal affairs, in the sectors (transport, energy, informed society, environment, research and development), as well as in the human dimension (international contacts, civil society, education, health, etc.). In response to advances in achieving these priorities, the following incentives were identified: greater integration into European programs and networks, increased aid, and easier access to the market. Thus, the European Neighborhood Policy goes beyond existing relationships and offers deeper political relations and economic integration through reforms, which are a means of achieving peace, stability and economic prosperity. The level of ambition in this relationship will depend on how these values are shared by the partners. The European Neighborhood Policy does not offer the prospect of joining the European Union to partner countries, but offers privileged relations with the EU and assistance in achieving goals in various areas of cooperation. This policy applies to the EU's nearest neighbors on land and at sea: Algeria, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Egypt, Georgia, Israel, Jordan, Lebanon, Libya, Moldova, Morocco, the Occupied Palestinian Territories, Syria, Tunisia and Ukraine. Although Russia is also a neighbor of the EU, relations with it are developing within the framework of the Strategic Partnership. The EU and Russia decided to further develop their strategic partnership by creating four common spaces in accordance with the decisions taken at the St. Petersburg Summit (2003). Russia and the EU are implementing five programs for cross-border cooperation for 2007–2013. Kolarctic, Karelia, South-East Finland-Russia, Estonia-Latvia-Russia, Lithuania-Poland-Russia. Agreements on the implementation and financing of these programs were signed (2009). The Russian side allocated EUR 103.7 million for the implementation of the programs. In 2014, the parties began to develop new programs for 2014–2020. Kolarctic, Karelia, South-East Finland-Russia, Russia-Estonia, Russia-Latvia, Russia-Lithuania, Russia-Poland.

EU policy, although characterized by the introduction of enhanced cooperation with neighboring countries, does not provide for any preferences for membership in this international organization. According to researchers, this is the main disadvantage of such forms of cooperation, given the foreign policy ambitions of the latter. In turn, the political leadership of the EU understands that the lack of prospects for granting membership to countries in Eastern Europe may impede the stabilization and further development of the European region, spread nihilistic sentiments regarding the processes of European integration.

Strategic review of the European Neighborhood Policy of the European Union: new opportunities. As mentioned above, EU Action Plans with ENP countries will be based on mutual commitment to common values, mainly in the areas of the rule of law, good governance, respect for human rights, including minority rights, developing good neighborly relations and the principles of a market economy and sustainable development. It is also assumed that partner countries will undertake obligations in relation to some of the most important aspects of EU external activities, including, in particular, the fight against terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction, as well as compliance with international law and conflict resolution efforts. Economic integration with the EU will allow neighboring countries to successfully implement their reform programs and economic development policies. Creating a prosperous and stable neighborhood means building a healthy political and economic system with solid foundations for socio-economic development. There is a relationship between reforms: in order to develop trade and investment, both parties must develop transport services and infrastructure communications. At the same time, strengthening the judicial and regulatory systems has a positive effect on the business climate and investments. The budget of the European Neighborhood Policy for the period 2014-2020. is 15.4 billion euros. The bulk of funding goes to bilateral cooperation programs, tailored to the needs of each of the partner countries, and based on the agreed partnership priorities or the

Association agenda, which are the basis for political engagement and cooperation. The two key principles of the European Neighborhood Policy are differentiation and responsibility for the outcome. This approach takes into account the different wishes of the partner countries in the development of their relations with the EU. The EU and the partner countries together determine the priorities for their cooperation, paying particular attention to common interests, which allows each of the parties to be more interested and responsible for the result. In addition to flexible individual support for the implementation of each partner country's ambitions, the ENP also provides flexibility in the use of financial assistance, allowing the EU to more effectively respond to new challenges, such as natural disasters, security threats, and to assist countries in conflict or post-conflict situations. An example of how quickly and flexibly EU financial instruments can be used is the activation of new trust funds to respond to conflicts in Syria and Africa.

Regarding interaction sectors, the ENP has **four priority areas**: good governance aimed at creating a just, inclusive and stable society based on respect for human rights and civil society engagement; economic and social development, including the creation of jobs for young people as a basis for stabilizing the economic situation in the region; security cooperation, mainly in areas such as conflict prevention, the fight against terrorism and radicalization; migration and mobility, which includes both mobility and illegal migration, human trafficking and smuggling. Finally, attention is also paid to energy security and combating climate change. With many countries (Algeria, Egypt, Georgia, Israel, Jordan, Lebanon, Moldova, Morocco and Tunisia), the EU has already concluded Association Agreements. The agreements with Ukraine since 2014 are already being implemented on an ongoing basis by the Association Agreement, and with some (with Armenia in November 2017) others are in the process of negotiations (Azerbaijan). Negotiations with Libya and Syria are suspended due to local conflict situations. Association agreements mean that the country is closest to what can join the

EU before or instead of becoming a candidate for EU membership. They provide for the process of harmonizing the partner country's legislation with EU legislation and include privileged trade relations - that is, the country can more easily gain access to certain sectors of the Single European market. With the EU, Georgia, Moldova and Ukraine, the EU even agreed on Deep and Comprehensive Free Trade Zones (DCFTA). DCFTA talks are also under way with Tunisia and Morocco. Morocco even applied for membership in the European Community back in 1987, which was rejected on the grounds that it is not geographically a European country. A few years later, the Copenhagen criteria also introduced a number of political and economic prerequisites that a country must fulfill in order for the membership application to be accepted for consideration. First of all, it is stable democratic governance, a market economy and respect for human rights. As in the EU foreign policy and development policy, responsibility for the ENP is shared between four participants: the Council on Foreign Affairs, the European Foreign Policy Service (EEAS), the European Commission Directorate General for International Cooperation and Development (DEVCO, also known as EuropeAid) and Neighborhood and enlargement negotiations (NEAR), as well as the European Parliament. The Council and the Commission share the special role of the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, which (F.Mogherini) is simultaneously a member of both organizations - the Vice-President of the European Commission and the Chairman of the Council on Foreign Affairs (besides other roles). The Council makes decisions on foreign and neighborhood policy, ultimately responsible. The EEAS assumes the role of the Ministry of Foreign Affairs and the EU diplomatic service, and the Directorate General Directorate of the NEAR and DEVCO manage the practical implementation and financing of the neighborhood policy. The main financial instrument of the ENP is the European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI), implemented for the first time in the EU financial perspective for 2007-2013. The ENPI was created on the basis of the former TACIS tool (CIS

Technical Assistance), the purpose of which was to assist the former Soviet countries in 1991-2006. From the very beginning, the main desire of the ENP was to go beyond the CFSP and the nature of only external relations with third countries. For the ENP partner countries, the prospect of participation in the integrated space of 4 EU freedoms was open, subject to compliance with the relevant EU standards.

The inclusion of the expansion policy in the EU's foreign policy was a turning point in its history. The adoption of economically less developed and relatively poor countries forced the Union to develop solidary instruments in order to maintain the political stability and economic development of the new EU members. The introduction in 1980 of Greece, Portugal and Spain prepared the Union for its new role in Europe, shaping an understanding of foreign policy objectives, a policy of further expansion, including the accession of the group of 8 post-communist countries in 2004. At the initial stage, the ENP had no special distinctions between southern and eastern countries. However, it soon became clear that the Mediterranean region and Eastern Europe are different regions with their own characteristics and specifics, different tasks. The EU's eastern neighbors, as opposed to the southern ones, are European countries and parties to the EU Agreement, Art. 49 of which states that every European state that recognizes the principles of p. 6 (1) may apply for admission to the EU. The determining factors are the immediate geographical proximity and size of these countries, compliance with these principles and standards. The concept of relations embedded in the ENP, although with certain problems, however, is currently working on the implementation of a comprehensive EU pan-European policy, implements its strategic initiative in Europe and provides a place for one of the leading players in the world.

The main deficit in the current EU policy towards the eastern neighborhood was the lack of a regional multilateral format of interaction with Eastern European countries. Relations between Eastern European countries, for example, Russia and Ukraine, Russia and Belarus, Ukraine and Moldova, etc. are the most im-

portant factor affecting the efficiency of the EU and its ability to defend its interests. There are many examples here that require the EU to resolve issues in a multilateral and regional format. Otherwise, the EU itself will lose the initiative, the status of a world player and will become ineffective in its relations with each.

After a radical change in Europe in 2005-2009 (establishing full control of the Russian Federation over Central Asian gas resources, defeat of the Orange Revolution in Ukraine, military intervention of the Russian Federation in Georgia, financial crisis, etc.) put the EU in front of new challenges, the need to revise its policy regarding the Russian Federation and the ENP countries as its eastern neighbors. A notable shift was the initiative during the presidency of the EU of Finland and Germany to introduce such tools in addressing the “regional components” of the Eastern ENP. A new dimension of the ENP in the field of sectoral cooperation between the EU and the ENP countries with the introduction of such ENP tools as a sectoral agreement, thematic (sectoral) dialogue and the possibility of joining the ENP countries to the European Community Programs and Bodies. Since 2006, Finland has coordinated the EU Northern Dimension Initiative, which determined cooperation in the EU-RF Common Space (the Northern Dimension was approved as early as 1997), the EU-RF model. This provision is enshrined in the Communiqué on Strengthening the European Neighborhood Policy (12/04/2006), which also reflects the ideas of the German proposal ENP-plus, including the sectoral agreement as the main tool for the ENP, which opens up the possibility of participating in the relevant EU Programs and Bodies. Finally, on April 11, 2007, under the chairmanship of Germany, the Communiqué of the Synergy of the Black Sea Region - a new initiative of regional cooperation was made public. This new initiative was the first in the history of the eastern policy of the ENP to introduce a regional format of political dialogue between the EU and the countries of the Eastern ENP. In the EU report submitted in June 2007, Ukraine, Israel and Morocco were identified as the most likely partners for participation in Community programs. Declared their inten-

tion to participate in the programs of the Community of Egypt, Lebanon and Moldova. With the commencement of the Financial Outlook for 2007–2013 (the new budget period), the Regulation on the creation of a number of new Community programs entered into force.

By that time, the European Parliament had also become more active, which had contributed to the political decision-making process, in particular, through its resolutions and during legislative procedures. For example, the OPEN Media Hub project, administered by the NEAR Directorate General. It is part of the Open Neighborhood Program, which, in turn, is the information and communication branch of the European Neighborhood Instrument (ENI), the source of funding for the ENP. ENI was established by the European Council and Parliament through a regular legislative procedure on the basis of the relevant articles of the Treaty on the Functioning of the European Union. The implementation of this project is also coordinated with the EU delegations in the partner countries that are part of the EEAS and should coordinate their activities with the work of the European foreign service in the region. In addition, the European Commission launched the ENPI Information and Communication Support Project (Info Center) in January 2009 to talk about EU relations with neighbors and partners in the east and partner countries in the Mediterranean. In our view, the role of the European Parliament could be even more efficient, given its control and political functions (hearings, commission reports and other forms). For example, recently the President of Ukraine Petro Poroshenko in his twitter congratulated the recommendations of the European Parliament on the creation of a new model “Eastern Partnership Plus” for Ukraine, Moldova and Georgia.

The policy of the Eastern Partnership of the European Union and its role in the integration process on the European continent. Over the past decade, the EU has significantly increased its presence in the European countries of the post-Soviet space, first within the framework of the European Neighborhood Policy, and later thanks to the Eastern Partnership initiative.

As noted above, **the Eastern Partnership** (EaP) is a project of the European Union, the main goal of which is the development of EU integration ties with six countries of the former USSR: Azerbaijan, Armenia, Georgia, Belarus, Moldova and Ukraine. The idea was to be viewed as a kind of regional (Eastern) dimension of the European Neighborhood Policy, which was initiated by the European Union in relation to its “new neighbors” after another expansion in May 2004, adopted in addition to the two main directions of the European Neighborhood Policy - the Northern dimension and the Mediterranean. That is, the EaP is a regional EU initiative that includes six EU member countries and six non-EU countries from Eastern Europe and the South Caucasus. Eastern Partnership was initiated by Poland, and later supported by Sweden, which turned it from an individual to a much wider European project. The initiative was submitted to EU foreign ministers for consideration on May 26, 2008 in Brussels during the meeting of the Council on Universal EU Policy and the Council on International Relations (GAREC) by Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski with the participation of Sweden. The discussion on the creation of the EP was held on June 19–20, 2008 at the European Council. The Czech Republic subscribed to the proposal in full, while Bulgaria and Romania were much more cautious, believing that the new program could negate the activities of the existing Black Sea Forum for Dialogue and Cooperation and the Black Sea Economic Cooperation, which initiated the creation of supported just Bulgaria and of course Turkey. Thus, the introduction within the framework of the ENP of the idea of EaP in the EU was the next, effective step in the process of developing the initiative, creating a new model of the ENP.

Reference: - Relations between **Ukraine and the European Union** after the signing of the Association Agreement by Ukraine have been steadily developing, but the country’s investment indicators against the background of the ongoing armed conflict in Donbass and the political crisis worsened, and key sectors of the economy (including export-oriented) plunged into crisis. On 2.11.1991, the European Commission recognized the democratic

nature of the All-Ukrainian Referendum, and the European Council, which met on 9-10.12.1991 in Maastricht (after the signing of the Bialowieza Accords), expressed a desire to develop relations with Belarus, Ukraine and Russia, “freely and peacefully expressed their will to complete sovereignization “. In the spring of 1992, the European Mission adopted a directive to begin negotiations on the preparation of cooperation agreements with Belarus, Kazakhstan, Russia and Ukraine. The leadership of Ukraine from the very beginning stated that it considers European integration as a priority direction of the country’s foreign policy. Already in the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 2, 1993 “On the main directions of the domestic and foreign policy of Ukraine” the priority of the European vector and the desire to seek entry into the European Union were approved. However, the all-European policy towards Ukraine until 1994 was marked by declarativeness and utter vagueness of wording. It reflected the fears of European politicians on issues such as the unwillingness of the Ukrainian leadership to compromise on nuclear weapons on Ukrainian territory, the lack of progress on the closure of the Chernobyl nuclear power plant, the rise of Ukraine’s confrontation with Russia, Europe’s main partner in the post-Soviet space , a high degree of economic instability in Ukraine. Only in 1994, after the fundamental issue of the removal of nuclear weapons of the former USSR from the territory of independent Ukraine was resolved at the beginning of the year and its accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons as a Nuclear-Free State, did United Europe take the first concrete step in the development relations with Ukraine. On June 14, 1994, a basic Partnership and Cooperation Agreement was signed between Ukraine and the EU. This shift was promoted by the election of Leonid Kuchma to the post of President of Ukraine, which in comparison with the representative of the party nomenklatura Leonid Kravchuk was perceived in Europe as a young energetic politician and a major production manager. Active reform work, which Leonid Kuchma launched in his presidency, contributed to maintaining this image. It is unimportant

that the new president promised to reduce the level of confrontation in the Russian-Ukrainian relations, which was of considerable interest to Europe. In May 2009, Ukraine, along with five other former Soviet republics, began participating in a new initiative of the European Union - the EaP. At the Ukraine-EU summit in November 2010, a protocol was signed to the Partnership and Cooperation Agreement on the main principles of participation in EU programs, which stipulated that representatives of Ukraine would be able to participate in the status of observers in EU programs, as well as be part of The composition of the steering committees of those programs that Ukraine will provide financial support. In February 2011, Ukraine became a full member of the European Energy Community, whose goal is to create a single market for electricity and gas in the EU and Southeast Europe. The text of the new document was finally agreed upon in November 2011, but due to the complicated relations between the EU and Ukraine (arrest of Yulia Tymoshenko), its signing was postponed several times, while the European Union put forward a number of preliminary conditions to the Ukrainian leadership. Only on March 30, 2012, the heads of the delegations of Ukraine and the European Union initialed the Association Agreement, and on July 19, 2012, the Agreement on an in-depth and comprehensive free trade zone. In July 2012, Ukraine and the EU agreed to amend the agreement on visa facilitation. In March-April 2013, the Verkhovna Rada of Ukraine and the European Parliament ratified these agreements. On November 29, 2013, speaking at the Vilnius Eastern Partnership Summit, President of Ukraine Viktor Yanukovich refused to sign an association agreement with the EU, and the decision of the Cabinet of Ministers to suspend preparations for the conclusion of an association agreement between Ukraine and the EU caused mass protests in Kiev and number of regions of Ukraine, which led to the resignation of the government, and subsequently - to a complete change of government. On 2.03.2014, the new leadership of Ukraine ordered to resume the process of preparing for the signing of the agreement. On March 21, 2014, representatives of the EU and the

Prime Minister of Ukraine Arseniy Yatsenyuk signed the political block of the Association Agreement (replacing the previous Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Ukraine) that part of the document that concerns political interaction, security issues and struggle with terrorism. According to the signed document, the political dialogue should be conducted within the framework of the council of the association at the level of foreign ministers and experts. In the sphere of foreign policy, partnership is envisaged in the area of settling regional conflicts, Ukraine's participation in EU civil and military operations to overcome crisis situations, as well as in exercises and trainings. The economic part of the Agreement was signed three months later, on June 27, 2014, by representatives of the EU and President of Ukraine Petro Poroshenko. It envisages the creation of a free trade zone and addresses such issues as market access, energy trade, cooperation in agriculture, transport, metallurgy, space, scientific research, tourism, entrepreneurial activities, protection of intellectual property, dispute resolution and tax conditions. On September 16, 2014, the Verkhovna Rada approved the draft law on ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU, which was signed on the same day by President Petro Poroshenko. 1.09.2017 The Association of Ukraine with the EU was ratified. In July 2014, tripartite negotiations of the Russian Federation, the European Union and Ukraine began in Brussels to implement the Association Agreement of the European Union and Ukraine, where the parties began to discuss practical issues of the implementation of the free trade agreement included in the economic section of the Association Agreement, in the context of its influence on trade between Russia and Ukraine, on September 12, 2014, at the Ukraine-Russia-EU trilateral talks, an agreement was reached to postpone the implementation of the agreement on the creation of a deep comprehensive free zone. govli within the Association of Ukraine with the EU until at least the end of 2015 and to maintain during this period of free trade within the CIS. Until that time, the EU will retain the right of duty-free access for Ukraini-

an goods to the European market, and European exports to Ukraine will continue to be subject to duties. On 17 May 2017, in Strasbourg, during the working visit of Petro Poroshenko to the European Parliament, a document was signed on the introduction of a visa-free regime for the entry of Ukrainian citizens to Europe. The document came into force at the beginning of June 2017. The introduction of a visa-free regime gives the citizens of Ukraine the right to move freely across the territory of 30 states. These are the 22 countries that are members of the European Union and the Schengen Agreement, four countries of the Schengen Agreement that are not members of the European Union (Switzerland, Iceland, Norway, Liechtenstein) and four countries of the European Union that are not included in the Schengen Agreement (Cyprus, Romania, Bulgaria, Croatia). The exceptions are the UK and Ireland. A visa-free regime will give citizens of Ukraine the right to stay in Europe for a period of 90 days during each 180-day period. The document does not give the right to reside, work-out or study in the EU. On the prospects of Ukraine's membership in the EU, in theory any European country can join the EU. The EU Council consults with the Commission and the European Parliament and makes a decision about the start of negotiations on accession. The Board may approve the application only unanimously. To obtain approval of the application, the country must meet the necessary criteria

The main goal of the EaP in a broader sense is to strengthen and deepen integration between the EU and the countries of Eastern Europe and the South Caucasus in parallel with the process of deepening integration between the EU, the Black Sea and the Mediterranean, which is also ongoing. In the short term, the Eastern Partnership should reduce the differences between the EU's activities in the Black Sea and Mediterranean regions, and the EU's policy towards Eastern Europe and the South Caucasus. In the long run, the EaP plans to deepen integration between the EU and non-EU countries - representatives of the initiative, up to their full integration with the EU. The EaP can also strengthen integration by proposing the EU to begin pursuing interests

in relation to EU member states that are not yet adopted by the European Union at this stage of the integration process. The result of cooperation in the framework of the EaP for EU members from Eastern Europe and the South Caucasus is the prospect of joining the EU.

On May 23, 2008, samples of documents on the EaP were presented, according to which the EaP is an open organization for all 27 EU member states and applies to all Eastern partners. The proposal identifies the following countries - non-EU members, such as: from Eastern Europe - Ukraine, Moldova and Belarus, from the South Caucasus - Armenia, Azerbaijan, Georgia. The EaP covers those areas of cooperation that are in line with the current interests of non-EU countries regarding the European Union. According to the documents, the EaP cooperates in the following areas of main interest:

- social activities: deepening cooperation in the area of demarcation of borders and their demarcation, migration and visa facilitation, leading to the establishment of a visa-free process between the EU and these partners, and the creation of a better infrastructure of borders. In addition, exchange programs, seminars, joint research, etc., are increasing;
- economic: deepening cooperation towards the establishment of free trade zones, causing economic integration between eastern countries, creating transport networks;
- legal: developing new legal frameworks for cooperation between the EU and its partners, developing new Action Plans and Cooperation, as well as Cooperation Agreements - new agreements that move current documents forward. The proposal also includes cooperation in the implementation of these documents;
- political: the initiative provides for cooperation in strengthening the rule of law, cooperation in foreign security policy, state public service and local authorities.

In addition, cooperation must be conducted in accordance with European standards, policies and laws. For example, texts of

the new legal framework between the EU and its partners should correspond to deepening the reform process in non-EU countries and be related to the alignment process with EU legislation. Moreover, progress in implementing reforms will affect the amount of EU financial support to non-member countries. According to the proposal, the key point affecting cooperation is the principle of disagreement in the ENP. This principle ensures that the progress of integration of a particular country will not be related to the scale of integration between other countries and the European Union. Collaboration should be based on specific projects. In addition, the EaP should cooperate with other European regional initiatives.

With regard to project financing, they will be supported by financial resources for non-member countries, such as: the European Neighborhood Policy Instrument (ENPI), European Investment Bank (EIB, European Investment Bank) and European Bank for Reconstruction and Development loans (EBRD, European Bank for Reconstruction and Development), and also at the expense of finances from the EU budget.

Eastern Partnership	
advantages	disadvantages
Deepening the existence and creation of new regional relations outside the EU, for example, between Eastern European countries, Eastern Europe and Central Europe, or between the Baltic and Black Sea regions	The Eastern Partnership document does not include a single statement about the provision of EU membership prospects to EU neighbors.
For a separately considered country: - ensuring the gradual deepening of economic and political integration with the EU; - deepening relations between neighboring countries	The Eastern Partnership is a common proposal that does not offer any new areas of cooperation, new financial support or an extensive institutional structure.

The absence of a membership obligation does not mean that the EaP is an alternative solution to EU membership. The propos-

al, which notes that the main purpose of cooperation is to deepen integration between the EU and other participants, in no way determines the boundaries of integration. In addition, the Interim Government begins the process of strengthening and consolidating integration with the EU. Considering the controversy about further expansion relevant to the EU, integration can only move forward over time. This initiative does not involve participation in cooperation in areas such as energy or legal, which play a significant role for further integration with the EU. Also, the proposal does not contribute to cooperation in strengthening the movement of labor, cross-border cooperation, or at least common initiatives in the field of defense and security. This model of a wider range of partnerships will be developed later.

It is worth noting that Moscow considers the EaP as a regional organization directed against Russian interests. The reaction of Russian official and media sources to the EP indicates that Moscow is trying to criticize this initiative mainly emphasizing the fact that the EAP is an alternative to EU membership. All actions of Russia are aimed at ensuring that non-EU countries abandon support for the EaP.

Thus, the Eastern Partnership should be considered as a process, and not as an already formed and coordinated instrument. According to the apt expression of someone from the experts, VP - this is like a bicycle, if it stops, it will fall. It should be noted that over time, the EaP will develop and become a tool more in line with the interests of countries from Eastern Europe and the South Caucasus. Also, the activities of the EaP can not only deepen the regional integration between the partners of the initiative, but also the global process. The EaP would not only be another platform for cooperation between the EU and non-EU countries, but over time it will also deepen the diversification of the ENP.

The main stages of the development of the Eastern Partnership initiative.

- Prague Summit. On May 7, 2009, a constituent summit in Prague was held, where a joint declaration on the Eastern Partnership was adopted and its official institution was held. The

main goal of the new initiative was to declare “creating the necessary conditions for accelerating political and economic integration between the European Union and interested partner countries” by promoting political and socio-economic reforms in the EaP member countries. At the same time, the Prague Declaration emphasized that in their activities the EaP will be guided by the principle of “conditionality”, that is, moving forward only if the countries participating in the program meet certain EU requirements. EaP implies the prospect of concluding a new generation association agreement, deep integration into the EU economy, concluding comprehensive agreements on free trade zones, facilitating travel to the EU for citizens, subject to the implementation of measures to improve security, the introduction of energy security measures and increased financial assistance.

- Warsaw Summit. In May 2010, Poland proposed the creation of a “group of friends” within the framework of the EaP program and invited Russia to participate in this structure. Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski noted that, in addition to Russia, Norway, Canada, the United States, Japan and other countries could be included in this group. It was assumed that Russia will be invited to discuss only some local initiatives, for example, relating to the Kaliningrad region. Russia, however, refused to include Kaliningrad in the scope of the EaP.

- Brussels meeting. In July 2012, a meeting of the foreign ministers of the European Union and the EaP countries was held in Brussels and was dedicated to Belarus. Earlier, the European Parliament called on ministers to discuss at the meeting the situation with human rights in this country. Representatives of the EU countries once again reminded that the condition for the active participation of Belarus in the EU programs is still the fulfillment of human rights requirements.

- Vilnius Summit. On November 28-29, 2013, the third summit of the Interim Government was held, at which it was planned to initial the agreement on the Free Trade Zone with Moldova and, if certain conditions are met, sign the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The

summit was attended by presidents of the states of Transcaucasia and Ukraine, representatives of the governments of Belarus and Moldova, as well as the top leadership of the EU (Barroso, van Rompuy). Representatives of Georgia and Moldova were only able to initial the association agreement with the EU, Armenia and Ukraine refrained from signing it (despite the fact that Ukraine's initialing had already taken place). The EU representative Barroso rejected the proposal of the President of Ukraine Yanukovich on the participation of Russia in the negotiations, and Martin Schulz said that an agreement with Ukraine could be signed with the next president. The host of the summit, Lithuanian President Dalia Grybauskaitė, did not hide her disappointment and took a tough stance: "There will not be any practice or dealings with the Ukrainian leadership of the EU."

- Brussels Summit. In November 2017, the seventh EaP Summit was held in Brussels. For the first time, all six participating countries took part in its work. At the end of the summit, Armenia signed a comprehensive partnership agreement with the EU. The next summit will be held at the end of 2019.

The Fear of Russia. Russian experts believe that this project challenges Russian interests in the region. Since the EaP appeared as a Polish initiative, the project may hide anti-Russian geopolitical ambitions. According to Russian experts, the highest priority component of the new initiative is its energy "component" - in particular, the creation of alternative energy routes to Russia for Europe. Another obvious goal is to undermine Russia's geopolitical influence in Eastern Europe and strengthen the EU's position here. A number of Russian experts are talking about the EU's intention to finally disintegrate the post-Soviet space with the help of the Interim Government and to withdraw the CIS countries from the influence of the Russian Federation. Their politicians assert that they are against these CIS countries putting themselves in an artificial dilemma: either forward, to the bright future of the EU, or backward - with Russia. And the fact that there were such signs at the initial stage of the EP was a fact. In addition, the Ukrainian crisis led to a multitude of international

consequences - economic sanctions against Russia hampered its space for maneuver on the world market, the political resistance of Western countries buried the G8 and the prospects for new large-scale joint initiatives. In Poland and the Baltic countries, the growth of confrontation between Russia and the West fit into the general outline of an unbalanced and objective perception of the eastern neighbor and gave rise to, among other things, the emergence of scientific reports that explicitly state the need to expand the presence of American military forces in these territories of countries. In particular, such a document was published in August 2015 by the Polish Institute of International Relations (PISM), entitled "US Military Presence in Central Europe: Implications for NATO's Strategic Adaptation, Deterrence and Allied Unity". In it, the authors advocate an increase in the number of American troops on the territory of Central and Eastern Europe, taking into account the fact that after the Ukrainian conflict and the "hostile attitude" from Russia, the United States turned out to be the most decisive and capable ally of Poland and the Baltic countries. Other CEE countries reject the idea of permanently deploying an American battalion on their territory. Germany has traditionally opposed the creation of NATO military bases in Poland, proposing to reanimate the Russia-NATO Council. Dirk Wiese, in his article published on May 23, 2018 titled "Dialogue or direct speech?", speaking of relations with Russia and the EaP countries, considers unproductive a rash classification into categories like "people who understand Putin" or "foreign policy hawks". "Today one thing is clear: after the annexation of the Crimea, contrary to international law, and the destabilization of the situation in Eastern Ukraine, Russia directly challenged the foundations of the European security system, and thus the fundamental idea of the policy of detente of Willy Brandt and Egon Bar. Mutual trust as the basis of any partnership has been greatly shaken. Therefore, the EU, together with international partners, clearly stated its position and sanctions to make it clear that there is no place for a policy aimed at forcibly changing borders in Europe in the 21st century. However, from the very beginning,

the pressure was constantly accompanied by proposals of a constructive dialogue. We must continue to communicate with the Russian Federation and probe the islands for cooperation not only with the aim of resolving conflicts that take place in Syria and Ukraine, but also opposing the alienation between the societies of our countries. “

The election of opposition leader Nikol Pashinyan as prime minister of Armenia gives hope for the possibility of a reset, and not only in EU-Armenia relations. It is important that he stay true to his promises. This may be another proof of Armenia's commitment to democracy, the rule of law and respect for human rights, as well as its desire to implement them. The new large-scale agreement between the EU and Armenia, signed last autumn, provides an excellent basis for this, opens up new possibilities for future cooperation with Belarus, which plays an important role as a party hosting the participants in difficult negotiations to resolve the conflict in Eastern Ukraine, demonstrates its willingness constructive participation in efforts to stabilize the situation in the region, to act as a bridge for settling relations with Russia. Thanks to special relations with Russia, on the one hand, and good relations with other EaP countries - Ukraine, the Republic of Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan - on the other hand, Belarus, of course, will also play a significant role in this region in the future.

The six EaP countries have different foreign policy goals and orientations, while they are closely interrelated in geopolitical and security terms. Transnistria, Abkhazia and South Ossetia, the Crimea and the Donbass, Nagorno-Karabakh - each country is under different pressure from Russia, seeking to preserve its interests and spheres of influence in the region. So far, only Belarus has managed to avoid a territorial conflict, but Minsk pays its high price for Moscow. It is therefore not surprising that 98 percent of experts from six EaP countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine) and from five Central and Eastern European countries (Estonia, Hungary, Lithuania, Poland and Slovakia) surveyed by the East European Security

Research Initiative (EESRI) in December 2017, called Russia's aggressive policy as the biggest external threat to the security of the EaP countries, - writes N. Eremin's articles. Of course, external assistance, especially from the EU and NATO, is of indisputable importance for strengthening the security of the EaP region and the importance of arms and money should not be underestimated. However, the main work must be carried out by the EaP countries themselves, - many scientists and specialists speak about it. The ability to counter current threats to security largely depends on the willingness of countries to effectively implement reforms, primarily anti-corruption, political and economic, and not only in the sphere of security and defense.

As a general conclusion, we can offer an opinion that the authors of the article Knut Flekenstein and Julia Vanninger expressed on this issue. Anyone who considers an EaP program to be an EU accession candidate reduces the chances of success of this policy, which provides for much more. The meaning of this partnership is to support the EU's eastern neighbors in carrying out political, economic and social transformations so that they benefit from EU achievements and regional cooperation, and the EU itself has secured a stable and safe environment. We are talking about the maximum mutual exchange without membership in EU institutions in order to avoid the emergence of new lines of division. As part of the European Neighborhood Policy, the EaP also combines two approaches: EU support for specific reforms at the bilateral level, combined with proposals for close cooperation, and the creation of incentives to improve multilateral cooperation in the region, both between the Eastern neighbors and the EU . Therefore, at the moment, the EAP is facing two challenges. First, the EaP needs to succeed in supporting the start of reforms and their effective implementation in the neighboring states, in particular, in Georgia, Moldova and Ukraine, which have concluded ambitious association agreements in the areas of political cooperation and economic integration, as well as in-depth agreements and a comprehensive free trade area. The EU is obliged to neutralize the conviction that a certain stage has

been completed with the conclusion of these agreements, and also to resist the demands of the earliest possible proposal to move to the next level of cooperation. On the contrary, thanks to these agreements, the opportunities for a closer partnership with a long-term perspective were created. Secondly, the EaP was faced with the challenge of dividing the partners into countries that have entered into association agreements with the EU, and countries that do not have such. For example, Georgia, and with it both Moldova and Ukraine, are making every effort, on the basis of an association agreement, to get the EU to become even more willing to meet them. Despite repeated calls for a policy precisely tailored to individual neighbors, the EU should not deviate from its goals to improve multilateral cooperation between Eastern partners. This can be achieved only by maintaining at least the minimum level of consolidation within the Eastern Partnership and avoiding permanent separation of associate and non-associated partners in each forum. In the final analysis, the key to long-term stability and security is precisely the partnership between all the neighbors. In addition, it is in the interest of the EU to stimulate the spread of the spillover effect by countries that successfully implement the reforms associated with the Association Agreement. The European Union should continue to avoid feeding unrealistic expectations from the EaP and false hopes for the prospect of joining the EU. Obviously, N. Eremin believes that the EaP is used to strengthen the EU's positions in the field of energy and security, and also is intended to confirm the role of the EU as a global player. However, this configuration leads to an increase in tension with the Russian Federation and the EAEU.

On October 25, 2017, the Head of the European External Relations Service (EEAS), Federica Mogherini, spoke in the Estonian capital Tallinn at the Eastern Partnership Civil Society Conference, which is anticipating the summit of the heads of EaP states in Brussels on November 24. The conference was attended by 469 delegates from the post-Soviet republics and other countries. She said that the EaP countries can always be sure that the

EU is on their side. "You better support the reforms necessary for your countries and monitor their effectiveness." Mogherini announced 20 proposals on the development of civil society until 2020, which are to be discussed at the end of autumn. She noted that the EaP project refers "not to geopolitics and spheres of influence", but to improving living standards, "to the economy, trade, and above all to democracy, human rights and civil society." Indeed, from 2014 to 2016. With the support of the EU, 260 projects were launched in six post-Soviet republics, covering more than 600 organizations. The program of EU general financing in the EaP countries - Belarus, Moldova, Ukraine, Georgia, Azerbaijan and Armenia, through the European Neighborhood Policy (EPS) is several billion euros, according to the plan for 2014-2020. For individual countries, assistance varies from approximately € 150 million over 7 years for Azerbaijan and Belarus to € 1 billion for Ukraine, which occupies about a third of all EU-planned expenditures for the EAP.

EU relations with Central Asian countries, with Kazakhstan. On the edge of the ASEM summit (an international organization uniting the countries of East Asia and Europe) with the participation of Nursultan Nazarbayev in the EU, they announced a new strategy for the development of close relations with the Central Asian countries. In particular, from Kazakhstan, located at the crossroads of two continents, in Brussels they expect serious initiatives to create new transport lines, seaports and terminals. "Today, relations between the two continents are reaching an unprecedented level. Asian markets account for over a third of EU exports. Almost half of the goods and services imported by the EU come from Asian countries. Every year thousands of students, scientists, researchers move between the EU and Asia. While the relationship with Asia has always been part of EU policy, we have not yet fully used our potential in this area. It is for this reason that earlier this week we proposed a new political framework for the revitalization of the EU, namely, a strategy to expand relations between Europe and Asia," Federica Mogherini, head of EU diplomacy, said in her political article on September 19, 2018

According to her, the EU is ready to offer Asian countries their experience in the field of regulation, technical knowledge and funding opportunities for projects that promote greater interaction and rapprochement, and will ensure financial and environmental growth. "Within the framework of the EU approach, the relationship can only be built on the basis of partnership. Many partnerships already exist. Kazakhstan, as a state located at the crossroads of continental transport and logistics lines, does change its status from a landlocked country to a connecting bridge. Especially in light of its membership in ASEM since 2014, the transit potential in the form of Kazakhstan's initiatives to create new transport lines, seaports and terminals is extremely important. China is also promoting several transport initiatives and projects related to Europe in the framework of the Belt project and the route. Japan focuses on linking infrastructure investments with support for Japanese exports to Southeast Asia" states F. Mogherini. In addition, the EU wants to work on establishing relationships based on common principles: transparency, non-discriminatory market practices, equal conditions for economic entities, protection of intellectual property rights. "Finally, we mobilize all our levers to support projects by providing the necessary funding, using the full potential of the European Investment Bank and new instruments for foreign investment policy available within the EU budget. According to the Asian Development Bank, Asia will need more than 1.3 trillion euros per year of infrastructure investment in the coming decades. The EU is ready to support Asian countries in overcoming this challenge, using public and private funding through a combination of tools such as grants, guarantees, credit and blending," says the head of EU diplomacy. At the same time, she says that investments must be financially viable and sustainable. In other words, the EU will support exclusively those projects that mobilize domestic resources, create value for local communities and be sustainable in the long term. "In total, Europe and Asia account for almost 70% of the world population and more than 60% of world GDP. We have the opportunity to make our ties stronger and

mutually beneficial. Sustainable cooperation based on strong partnerships and transparent rules is the best way to move the EU, Europe and Asia forward”, – F. Mogherini said. The ASEM Summit took place on October 18–19, 2018 in Brussels.

LITERATURE

1. The joint declaration of the Eastern Partnership Summit: the text of the document. URL: <http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/11/24/7074139/>
2. Kosikova L.S. (2014) Ukraine’s rapprochement with the EU: main stages, risks and opportunities. Analytical report (preprint for discussion). Moscow Institute of Economics RAS
3. Yakovyuk I.V. Regional intergovernmental integration, M., 2013
4. Poskrebysheva E.S. Ohrid agreements on Macedonia in the context of the ethno-confessional policy of the European Union // Bulletin of the Nizhny Novgorod State University. N.I. Lobachevsky. 2013. № 5.
5. Wolczuk K. Adjectival Europeanization? Under the European Neighborhood Policy / European Research Working Paper Series August 18, 2007. URL: http://www.eri.bham.ac.uk/research/working_papers/WP18Wolczuk.pdf (accessed 26.08 .2013).
6. Ruxandra “On the prospects of the European Neighborhood Policy of the Border Zones” date of acceptance for publication October 29, 2014; date of online posting February 27, 2015
7. Mogherini told about the Eastern Partnership plans <http://eurasia.expert/mogherini-rasskazala-o-planakh-vostochnogo-partnerstva/> - Access was 10/26/2017
8. Сидорук Т. В. Десять років Східному партнерству: час для перегляду // Політичне життя. 2018. № 1. С. 138-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_25

REFERENCES

1. The joint declaration of the Eastern Partnership Summit: the text of the document. *euointegration.com.ua*. Retrieved from <http://>

- www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/11/24/7074139/ [in English].
2. Kosikova, L.S. (2014) *Ukraine's rapprochement with the EU: main stages, risks and opportunities*. Analytical report (preprint for discussion). Moscow Institute of Economics RAS
 3. Yakovyuk, I.V. (2013). *Regional intergovernmental integration*. Moscow.
 4. Poskrebysheva, E.S. (2013). *Ohrid agreements on Macedonia in the context of the ethno-confessional policy of the European Union*. *Bulletin of the Nizhny Novgorod State University. N.I. Lobachevsky*. No 5.
 5. Wolczuk, K. (2007). *Adjectival Europeanization? Under the European Neighborhood Policy*. European Research Working Paper Series August 18. Retrieved from http://www.eri.bham.ac.uk/research/working_papers/WP18Wolczuk.pdf (accessed 26.08 .2013).
 6. Ruxandra, I. "On the prospects of the European Neighborhood Policy of the Border Zones" date of acceptance for publication October 29, 2014; date of online posting February 27, 2015
 7. Mogherini told about the Eastern Partnership plans. *eurasia.expert*. Retrieved from <http://eurasia.expert/mogerini-rasskazala-o-planakh-vostochnogo-partnerstva/> - Access was 10/26/2017
 8. Sydoruk, T. V. (2018). *Desyat' rokiv skhidnomu partnerstvu: chas dlya perehlyadu* [Ten years for the Eastern Partnership: time for viewing]. *Politychne zhyttya – Political life*. No 1. P.138-151. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_25

УДК 323.22-043.86(477.87)

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).154–168

Юрій Мателешко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОЛІТИКА «М'ЯКОЇ СИЛИ» УГОРЩИНИ НА ЗАКАРПАТТІ: ЦІЛІ, СУБ'ЄКТИ, НАПРЯМИ

Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті носить системний характер та охоплює різні сфери впливу. Головним суб'єктом «м'якого» впливу сусідньої держави є її уряд та парламент, а об'єктами – угорськомовне та україномовне населення краю. Застосування Будапештом «м'якої сили» призводить до створення в окремому регіоні України ідентичності сусідньої держави, що за певних зовнішньополітичних обставин може спричинити деструктивні для нашої країни наслідки.

Широке використання «м'яких» методів у зовнішній політиці, які вимагають значних фінансових витрат, характерне перш за все для високорозвинених та впливових держав Західної Європи та Північної Америки. Менші країни в силу обмеженості своїх ресурсів не здатні ефективно застосовувати «м'яку силу» у значних масштабах, тому використання ними останньої, як правило, обмежується певним невеликим регіоном.

Проблема застосування «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті ще не була об'єктом окремого наукового дослідження у вітчизняній науці, хоча її аспекти розглядалися у засобах масової інформації. Тому на основі теоретичних підходів у рамках концепції «м'якої сили» досліджуються цілі, напрями та особливості використання Угорщиною засобів «м'якого» впливу на території краю.

Ключові слова: політика, «м'яка сила», Угорщина, Закарпаття, Україна.

The policy of «soft power» of Hungary in Transcarpathia is systemic and purposeful. The main objectives of the «soft» influence of Budapest are: creating an attractive image of Hungary, strengthening the unity of the Hungarian nation, providing autonomy to Transcarpathia, using the loyal population as an electorate to support the ruling party, forming a reserve of labor and intellectual resources, etc. The main subjects of the «soft power» of Budapest are: public authorities (government and parliament) of Hungary, Hungarian diplomatic (consular) institutions, state and non-state funds, public organizations and parties, Hungarian educational institutions. The object of the «soft» policy of Hungary is the Hungarian-speaking and Ukrainian-speaking population of Transcarpathia. The main directions of Hungary's «soft power» are: the dissemination of Hungarian citizenship, humanitarian (educational and cultural), economic (financial support), information (the dissemination of certain ideas and views). The result of the «soft power» of Budapest is the creation of the identity of the neighboring state in the separate region of Ukraine. Under certain foreign policy circumstances, this can have destructive consequences for our state.

This problem has not yet been the subject of a separate scientific research in domestic science, although some of its aspects were considered in the media. Therefore, on the basis of theoretical approaches within the framework of the concept of soft power, the aims, directions and peculiarities of Hungary's use of "soft" effects in the Transcarpathian region are investigated.

Keywords: politics, «soft power», Hungary, Transcarpathia, Ukraine.

Починаючи з 1991 р. Угорщина проводить на Закарпатті цілеспрямовану політику, яку в сучасній науці прийнято називати «м'якою силою» («soft power»). Остання традиційно розглядається як форма впливу суб'єкта політичної, перш за все державної, влади без застосування воєнного або економічного примусу для зміни дій інших суб'єктів з метою досягнення

певних, як правило, зовнішньополітичних цілей. Складовими «м'якої сили» є різноманітні засоби, які сприяють створенню привабливого іміджу однієї держави серед громадян іншої.

Широке використання «м'яких» методів у зовнішній політиці, які вимагають значних фінансових витрат, характерне перш за все для високорозвинених та впливових держав Західної Європи та Північної Америки. Менші країни в силу обмеженості своїх ресурсів не здатні ефективно застосовувати «м'яку силу» у значних масштабах, тому використання ними останньої, як правило, обмежується певним невеликим регіоном. Можна погодитись з Р.Мусіною, що, не маючи значної політичної ваги в рамках Євросоюзу, позбавлена можливості використання «жорсткої сили», Угорщина активно застосовує інструменти «м'якої сили» як для просування своїх інтересів, так і для протистояння спробам тиску ззовні [3, с. 195; 4, с. 248].

Наскільки успішним є проведення Угорщиною обраного курсу використання «м'якого» впливу, дозволяє судити рейтинг лондонського PR агентства PORTLAND. Останнє у 2018 р. оприлюднило список країн-лідерів The Soft Power 30, в якому Угорщина зайняла 25 місце, випередивши Китай та Росію [15].

Мета нашого дослідження – на основі теоретичних підходів у рамках концепції «м'якої сили» з'ясувати цілі, напрями та особливості використання Угорщиною засобів «м'якого» впливу на території Закарпаття, а також визначити суб'єктів та об'єктів цього впливу. Ця проблема ще не була об'єктом окремого наукового дослідження у вітчизняній науці, хоча окремі її аспекти розглядалися у засобах масової інформації.

Можна виділити такі цілі «м'якої» політики Будапешта на території Закарпаття:

- створити максимально привабливий імідж Угорщини серед населення краю, як угорськомовного, так і українськомовного;
- посилити єдність угорської нації за рахунок різноманітної (політичної, економічної, культурно-освітньої тощо) підтримки закордонних угорців;

- надати автономію Закарпаттю (в першу чергу тим районам області, де компактно проживає угорське населення);
- забезпечити підтримку національної ідентичності та громадянської єдності всередині країни;
- сформуванню резерв трудових та інтелектуальних ресурсів, які могли б компенсувати нестачу кадрів у різних галузях народного господарства Угорщини;
- використати лояльне до себе населення як електорат для підтримки правлячої партії (сьогодні нею є Фідес) на виборах.

Об'єктами політики «м'якої сили» Угорщини є як угорськомовне, так і україномовне населення Закарпаття. Головними суб'єктами «м'якого» впливу Будапешта є: 1) органи державної влади (уряд та парламент) Угорщини; 2) угорські дипломатичні (консульські) установи; 3) державні та недержавні фонди; 4) громадські організації та партії; 5) угорськомовні навчальні заклади.

У кінці 2011 р. приймається нова стратегія національної політики під назвою «Угорська національна політика. Рамки стратегії національної політики». Головною метою останньої визначено збільшення чисельності угорської громади у регіонах її компактного проживання в сусідніх державах. До чинників, які мають сприяти цьому процесу, належать: комплексний розвиток територій, на яких компактно проживають закордонні угорці, їх фінансово-економічна та юридична підтримка, духовний розвиток тощо [9].

Всеосяжна підтримка закордонних угорців була закріплена і в новій Конституції 2012 р.: «Угорщина, з урахуванням єдності всієї угорської нації, несе відповідальність за долю угорців, які живуть за її межами, сприяє збереженню та розвитку їх спільнот, підтримує їх прагнення, спрямовані на збереження угорського ідентитету, здійснення індивідуальних і колективних прав, створення громадських органів самоврядування, благополуччя на батьківщині, а також сприяє їх співпраці один з одним і з Угорщиною» [13].

Також була сформована система державних органів, які займаються політикою підтримки угорської меншини за кордоном. Координуючу роль у цьому процесі відіграють два дорадчі органи: Форум угорських представників Карпатського регіону (відповідає за визначення стратегічних напрямів розвитку політики підтримки закордонних угорців) при парламенті та Угорські постійні збори (надають рекомендації з практичної реалізації цієї політики) при уряді. Додатково створюється Парламентська комісія з національної єдності, головним завданням якої є вивчення, оцінка й просування законодавчих ініціатив у сфері допомоги закордонним угорцям, а також Міжвідомча комісія з питань національної політики, на яку покладено завдання узгодження діяльності окремих міністерств і відомств з цього питання. [9].

Стратегічна мета владних еліт Будапешта – надання автономії та подвійного громадянства угорцям Закарпаття. Про це, зокрема, неодноразово заявляли найвищі посадові особи сусідньої держави. Так, у березні 2014 р. прем'єр-міністр Угорщини В.Орбан, виступаючи в парламенті, заявив: «Ми розглядаємо угорське питання як європейське питання. Угорці, які живуть в Карпатському регіоні, мають право на подвійне громадянство, на національну спільність і на автономію» [7, с. 301]. У березні 2017 р. віце-прем'єр Угорщини Ж.Шем'єн виступив із такою заявою: «... Виживання угорців, які проживають за кордоном, залежить від того, чи зможуть вони досягти успіху, рухаючись у напрямі досягнення автономії» [14].

Важливу роль у реалізації політики поширення угорського громадянства відіграють консульські установи, які діють на території Закарпаття. 19 вересня 2018 р. Укрінформ показав відео, таємно зняте в консульстві Угорщини у Берегові, на якому громадяни України присягають на вірність сусідній державі. Причому процедура прийняття громадянства супроводжується інструкцією від угорських дипломатів не повідомляти про це українській владі: «Приховуйте від державних структур України факт отримання угорського

громадянства». Цей інцидент спровокував дипломатичний скандал, у результаті якого були вислані відповідно угорський (з Берегова) та український (з Будапешта) дипломати. Очевидно, що події в угорському консульстві не мали одиничний характер, а були частиною добре налагодженої системи поширення угорського громадянства серед населення іноземної держави.

З метою забезпечення єдиної системи фінансування програм з підтримки закордонних угорських організацій був заснований фонд «Габора Бетлена», який очолив віце-прем'єр-міністр з питань національної політики та справ церкви. Останній розподіляє усі державні кошти, які виділяються на підтримку закордонної угорськомовної громади [9]. Під егідою уряду функціонує також фонд «Друзі Угорщини», який ставить завдання зміцнення національної ідентичності угорської діаспори [7, с. 301]. Слід виділити і благодійний фонд «Закарпатський центр економічного розвитку "Еган Еде"», керівником якого є В.Брензович, очільник Партії угорців України (КМКС). Згадана організація фінансується урядом Угорщини, який для цього виділив близько 100 млн євро. Усього фінансовою допомогою фонду вже охоплено понад 20 тисяч угорськомовних мешканців краю [1].

На Закарпатті діють кілька десятків угорських громадських організацій, серед яких найбільш чисельними є Товариство угорської культури Закарпаття (22 тисячі членів; знаходиться під патронатом партії Фідес), Демократична спілка угорців України (10 тисяч членів; зорієнтована на опозиційну Угорську соціалістичну партію), Форум угорських організацій Закарпаття (10 тисяч членів), Товариство угорської інтелігенції Закарпаття (1500 членів), Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство (1200 членів) та ін. [7, с. 300]. Слід відмітити, що діяльність деяких угорських товариств не обмежується суто громадською практикою, а іноді набуває політичного характеру. Так, 28 березня 2014 р. більше 40 громадських організацій почали збір підписів під зверненням до Верховної Ради України про «забезпечення культур-

ної та регіональної автономії» для угорців. 4 грудня 2016 р. представники організації «Угорська громада Закарпаття» запропонували Президенту України П.Порошенку укласти спеціальний договір про розмежування повноважень, який «дозволить угорському населенню гідно жити в Україні».

Крім громадських організацій, на Закарпатті проявляють активність як загальноугорські (Фідес, Йобббик), так і українські угорські (Партія угорців України, Демократична партія угорців України) партії. Та якщо правляча національно-консервативна партія Фідес має змогу здійснювати вплив через урядові структури, то радикально-націоналістичний Йобббик застосовує дещо іншу тактику. Так, протягом 2010-2014 рр. у Берегові функціонував офіс євродепутата від партії Йобббик Б.Ковача. На його основі було створено філію партії – Йобббик Закарпаття. Робота останньої супроводжувалася діяльністю благодійного фонду «Приймальня незалежного депутата Європейського парламенту», який здійснював допомогу в освітній, культурній, економічній та соціальній сферах життя угорців України і сприяв оформленню документів на подвійне громадянство. Діяльність згаданих структур була припинена у березні 2014 р. під тиском української влади. За результатами виборів до Закарпатської обласної ради 2015 р. Партія угорців України (КМКС) отримала 8,6 % голосів виборців (4-те місце) та 8 депутатських мандатів, у тому числі посаду першого заступника голови ради.

У вересні 2017 р. на Закарпатті, у межах якого проживає близько 150 тисяч угорців, 16 тисяч учнів навчалися в 71 угорській школі, де викладання з першого по випускний клас ведеться винятково угорською мовою [10]. Крім того, в Закарпатському угорському інституті імені Ф.Ракоці II у Берегові та Українсько-угорському навчально-науковому інституті Ужгородського національного університету можна отримати вищу освіту угорською мовою. Все це, разом з іншими факторами, призвело до того, що десятки тисяч громадян України абсолютно не володіють державною мовою (це засвідчують і результати ЗНО з української мови та літератури-

ри). Очевидно, що Угорщина зацікавлена в такій ситуації, свідченням чого є її жорстка реакція на прийняття закону про освіту 2017 р., в якому передбачено навчання дітей нацменшин з 5-го класу українською мовою (зі збереженням викладання окремих дисциплін мовами національних меншин). Крім гучних заяв, у яких звучали погрози заблокувати європейський та євроатлантичний курс України, сусідня держава вдалася і до практичних кроків, блокуючи засідання Комісії Україна–НАТО. Слід відмітити, що жорсткою і часто необгрунтованою критикою займаються не лише представники угорської центральної влади. Так, у жовтні 2018 р. ректор згаданого угорського інституту ім. Ф.Ракоці І.Орос, перебуваючи в Будапешті, заявила, що сьогодні угорців в Україні утискають комуністично-фашистськими методами (шляхом руйнування історичних пам'яток, меморіальних дошок, утисків угорської мови, заборони подвійного громадянства тощо) [6].

Головними напрямками «м'якої сили» Будапешта на Закарпатті є: 1) поширення громадянства Угорщини шляхом роздачі угорських паспортів; 2) гуманітарний (освітньо-культурний); 3) економічний (фінансова підтримка різноманітних проектів); 4) інформаційний напрям (поширення тих чи інших ідей, образів та поглядів).

З 1 січня 2011 р. набули чинності поправки до угорського закону про громадянство, які значно спростили умови отримання паспорта сусідньої держави. Зокрема, скасовується вимога обов'язкового проживання і доходу в Угорщині, якщо знання угорської мови було перевірено і якимось чином встановлено. Щодо угорського походження, то доведення його не вимагає особливих зусиль, у тому числі й для неетнічних угорців. Кожна людина, яка є нащадком особи, що була громадянином Угорщини до 1920 р. або в період між 1941 і 1945 рр., може подати заяву на отримання угорського паспорта. Разом зі спрощенням процедури набуття громадянства шляхом натуралізації поправки також закріпили визнання Угорщиною подвійного громадянства [12]. Таким

чином, закон 2011 р. дозволяє всім застосовувати спрощену натуралізацію, якщо вони зможуть довести знання угорської мови і надати докази угорського походження. На практиці це означає, що кожен корінний закарпатець (у т.ч. етнічний українець) може отримати громадянство сусідньої держави.

Справжнім стимулом для набуття громадянства Угорщини є не стільки спрощені умови його отримання, а ті широкі можливості, які надає угорський закордонний паспорт *Útlevél*. Останній посідає високу сходинку у світовому рейтингу сили паспортів і дає його власнику право: безвізової поїздки до США, вільного працевлаштування у більшості країн ЄС, оформлення офіційної прописки в Угорщині задля отримання соціальних виплат, голосування на угорських виборах та ін. [8].

Слід відмітити, що масовій паспортизації, яка почалась з 2011 р., сприяє також недосконалість українського законодавства. Хоча стаття 19 закону України про громадянство передбачає втрату українського громадянства при добровільному набутті іноземного [2], але ця процедура чітко не прописана.

Про масштаби паспортизації можна судити із заяв урядовців. Так, відповідальний за національну політику в угорському уряді А.-Я.Потапі повідомив, що станом на лютий 2015 р. майже 94 тис. закарпатців отримали громадянство Угорщини за спрощеною процедурою. Крім того, станом на серпень 2015 р. з України надійшло 124 тисячі заявок на угорське громадянство [8]. У квітні 2018 р. заступник глави українського МЗС В.Боднар заявив, що Угорщина роздала на Закарпатті понад 100 тисяч паспортів до введення безвізового режиму України з ЄС [11].

Час від часу наявність угорських паспортів фіксують і в представників органів місцевого самоврядування та чиновників. Щодо останніх, то вітчизняне законодавство (ст. 19 Закону України «Про державну службу») прямо забороняє для державних службовців наявність громадянства іншої країни. Так, у 2016 р. Г.Москаль зобов'язав звільнити з поса-

ди начальника управління освіти, молоді та спорту Берегівської РДА В.Лендела, який під час перебування на державній службі отримав громадянство Угорщини. За неофіційними даними, у 2017 р. через наявність подвійного громадянства подав у відставку заступник мера Чопа О.Балог.

Гуманітарний (освітньо-культурний) напрям «м'якого» впливу Будапешта полягає у фінансуванні навчальних закладів, освітніх програм, наукових проєктів, стажувань, а також у відстоюванні права закордонних угорців навчатися винятково їх рідною мовою.

В освітній сфері Угорщина інвестує у підтримку діючих та створення нових угорськомовних дитячих садків, шкіл та вищих навчальних закладів. Одна з найбільших таких інвестицій мала місце у 2013 р., коли уряд сусідньої держави виділив з резервного фонду одноразову допомогу у розмірі 500 млн форинтів (1,64 млн євро) для реконструкції та забезпечення діяльності Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II [9]. Останній за підтримки Будапешта організовує безкоштовні курси з вивчення угорської мови, які у 2016 р. були відкриті у 52-х населених пунктах Закарпаття [5]. Хоча представники інституту зазначають, що більша частина людей хоче вивчити угорську мову з туристичною метою чи з причин лікування або ведення бізнесу, все ж за неофіційними даними справжня мета більшості (а це переважно українці) – отримання угорського паспорта. І про це добре відомо організаторам та спонсорам цих курсів.

Додатково існують спеціальні програми, в рамках яких здійснюється фінансування різноманітних просвітницьких та освітніх проєктів для закордонних угорців. Так, у 2017 р. в рамках програми «За угорську культуру та освіту» на Закарпаття було виділено 34 млн форинтів [9].

Угорський уряд також впливає на економічну сферу, підтримуючи приватний бізнес на Закарпатті та виділяючи пільгові кредити на розвиток етнічного сектора економіки краю. У 2014 р. для Закарпаття була розроблена економічна програма «План економічного розвитку ім. Егана Еде» з

бюджетом 32 млрд форинтів (104 млн євро), які виділялися з держбюджету Угорщини протягом 2016-2018 рр. Ці кошти призначені для розвитку сільського господарства, туризму, а також малих і середніх підприємств Закарпаття. Щороку уряд Угорщини також впроваджує профільні програми розвитку: «2016 рік – рік молодих підприємців із числа закордонних угорців», «2017 рік – рік сімейного бізнесу закордонних угорців» та ін. [9]. Досить часто угорські вчителі та лікарі з прикордонних населених пунктів отримують грошові подарунки.

Інформаційний напрям «м'якого» впливу Угорщини полягає у створенні її привабливого образу та поширенні останнього серед населення краю через ЗМІ. Крім висвітлення різноманітних заходів підтримки закордонних угорців (в т.ч. вищеперелічених), позитивне сприйняття сусідньої країни також часто досягається за рахунок жорсткої критики української влади як з боку високопосадовців Будапешта, так і з боку місцевих представників угорської громади. Слід відмітити, що доволі часто поширюються ідеї, які збігаються з позицією Росії щодо ситуації в Україні (кричуще порушення прав національних меншин через українізацію, фашистсько-націоналістичні методи управління, неможливість інтеграції до ЄС та НАТО тощо). Потрібно додати, що Угорщина найактивніше з усіх членів ЄС критикує європейську політику санкцій щодо РФ та виступає за їх відміну.

Отже, політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті має системний та всеосяжний характер, охоплюючи різноманітні сфери впливу. Головним наслідком цієї політики є те, що лояльність закарпатців, і не лише угорськомовних, до сусідньої держави стає набагато більшою, ніж до країни проживання. Фактично в окремому регіоні України створюється ідентичність сусідньої держави. Кінцеві наслідки цього процесу важко передбачити. За аналогією з Кримом, Косово та іншими регіонами, де за допомогою сусідніх держав конструювалася певна ідентичність, можна припустити, що за певних зовнішньополітичних обставин територія краю (або

її частина) може бути відібрана від України, навіть шляхом демократичних процедур. Керівництво нашої держави у вирішенні цієї проблеми може піти двома шляхами. Перший полягає у використанні жорстких, заборонних методів щодо впливу сусідньої країни. Однак така тактика може остаточно перекреслити нам шлях до ЄС і НАТО, ізолювати нашу державу від міжнародного співтовариства, а також спричинити затяжні внутрішні конфлікти. Тому найбільш ефективним методом вбачається застосування власної «м'якої сили», використовуючи ті ж самі методи, що й сусідня Угорщина, але вже щодо власних громадян. Звичайно, що дієвість такої політики, яка вимагає залучення значних фінансових ресурсів, залежатиме від ефективності проведення соціально-економічних та політичних перетворень в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврош О. Непомітна мадяризація? // Закарпаття онлайн. 2018. 10 квітня. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/180438-Nepomitna-madiaryzatsiia> (дата звернення: 07.11.2018).
2. Закон України «Про громадянство України» // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 12.11.2018).
3. Мусина Р.И. Особенности проявления «мягкой силы» во внешней политике Венгрии // 25 лет внешней политике России: сб. материалов X Конвента РАМИ (Москва, 8-9 декабря 2016 г.). В 5 т. Москва: МГИМО-Университет, 2017. Т. 2: Россия и современный мир: политика и безопасность. В 2 ч. Ч. 2. С. 181-200.
4. Мусина Р.И. Политика Венгрии в сфере образования как инструмент «мягкой силы» // Образование и наука: современные тренды: коллективная монография. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2018. С. 248-255.
5. Програма вивчення угорської мови на Закарпатті користується великим успіхом // Офіційний сайт Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. 2016. 15 грудня. URL: <http://kmf.uz.ua/uk/prohrama-vyvchennya-uhorskoj-movu-na-zakarpattikorystuyetsya-velykum-uspixom/> (дата звернення: 15.11.2018).

6. Промова Ілдіки Орос у Будапешті в рамках відзначення річниці антирадянської революції 1956 року // Офіційний сайт Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. 2018. 26 жовтня. URL: <http://kmf.uz.ua/uk/промова-ілдіки-орос-у-будапешті-в-рамк/> (дата звернення: 15.11.2018).
7. Рябінін Є.В. Екзогенні чинники впливу на посилення етносепаратистських процесів в Україні // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 299-307.
8. Тужанський Д. 100 тисяч вірних Угорщині: історія та приховані деталі паспортного скандалу на Закарпатті // Європейська правда. 2018. 20 вересня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153/> (дата звернення: 02.11.2018).
9. «Угорське» Закарпаття: реалістичні передчуття чи перебільшені очікування // Західний інформаційний фронт. 2017. 27 травня. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Ugorske-Zakarpattya-realisticzni-peredchuttya-chi-perebilsheni-ochikuvannya.html> (дата звернення: 02.11.2018).
10. Угорською мовою на Закарпатті вчать 16 тис. дітей у 71 школі // Mukachevo.net. 2017. 4 жовтня. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/271254> (дата звернення: 10.11.2018).
11. Угорщина роздала на Закарпатті понад 100 тисяч паспортів до введення безвізового режиму України з ЄС, – заступник глави МЗС Боднар // Цензор.НЕТ. 2018. 21 квітня. URL: <https://ua.censor.net.ua/n3062581> (дата звернення: 03.11.2018).
12. 2010. évi XLIV. Törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV> (дата звернення: 08.11.2018).
13. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25). URL: http://www.kormany.hu/download/a/21/00000/Magyarország_Alaptörvénye.pdf (дата звернення: 14.11.2018).
14. Semjén: Az autonómia nemcsak cél, jövőkép is // Hír TV. 2017. Március 21. URL: https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/semjen-az-autonomia-nemcsak-cel-hanem-jovoker-is-1391076 (дата звернення: 14.11.2018).
15. The Soft Power 30. URL: <https://softpower30.com/> (дата звернення: 12.11.2018).

REFERENCES

1. Havrosh, O. (2018) Nepomitna madiaryzatsiia? [*Inconspicuous Magyarization?*]. Zakarpattia onlain. Retrieved from <https://zakarpattia.net.ua/Blogs/180438-Nepomitna-madiaryzatsiia>
2. Zakon Ukrainy «Pro hromadianstvo Ukrainy» [*Law of Ukraine «On the citizenship of Ukraine»*]. Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
3. Musina, R.I. (2017) Osobennosti proyavleniya «myagkoj sily» vo vneshnej politike Vengrii [*Features of the manifestation of «soft power» in the foreign policy of Hungary*] // 25 let vneshnej politike Rossii: sb. materialov X Konventa RAMI, 181-200.
4. Musina, R.I. (2018) Politika Vengrii v sfere obrazovaniya kak instrument «myagkoj sily» [*Hungary's educational policy as a tool of «soft power»*] // *Obrazovanie i nauka: sovremennyye trendy: kollektivnaya monografiya*, 248-255.
5. Prohrama vyvchennia uhorskoj movy na Zakarpatti korystuietsia velykym uspikhom (2016) [*The program of study Hungarian in Transcarpathia is a great success*]. Ofitsiynyi sait Zakarpatskoho uhorskoho instytutu im. Ferentsa Rakotsi II. Retrieved from <http://kmf.uz.ua/uk/prohrama-vyvchennya-uhorskoyi-movy-na-zakarpatti-korystuyetsya-velykym-uspixom/>
6. Promova Ildiky Oros u Budapeshti v ramkakh vidznachennia richnytsi antyradianskoj revoliutsii 1956 roku (2018) [*Ildika Oros's speech in Budapest in commemoration of the anniversary of the 1956 anti-Soviet revolution*]. Ofitsiynyi sait Zakarpatskoho uhorskoho instytutu im. Ferentsa Rakotsi II. Retrieved from <http://kmf.uz.ua/uk/промова-їлдїки-орос-у-будапешті-в-рамк/>
7. Riabinin, Ye.V. (2016) Ekzohenni chynnyky vplyvu na posylennia etnoseparatystykykh protsesiv v Ukraini [*Exogenous factors of influence to the strengthening of ethno-separatist processes in Ukraine*]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Istoriiia. Politolohiia. 299-307.
8. Tuzhanskyi, D. (2018) 100 tysiach virnykh Uhorschchyni: istoriia ta prykhovani detali pasportnoho skandalu na Zakarpatti [*100 000 faithfuls to Hungary: the history and hidden details of the passport scandal in Transcarpathia*]. Yevropeiska pravda. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153/>
9. «Uhorske» Zakarpattia: realistychni peredchuttia chy perebilsheni

- ochikuvannia (2017) [«Hungarian» *Transcarpathia: realistic presentiments or exaggerated expectations*]. Zakhidnyi informatsiinyi front. Retrieved from <https://zahidfront.com.ua/news/Ugorske-Zakarpattia-realistichni-peredchuttya-chi-perebilsheni-ochikuvannya.html>
10. Uhorskoiu movoiu na Zakarpatti vchatsia 16 tys. ditei u 71 shkoli (2017) [*16 thousand children in 71 schools study in Hungarian in Transcarpathia*]. Mukachevo.net. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/271254>
 11. Uhorshchyna rozdala na Zakarpatti ponad 100 tysiach pasportiv do vvedennia bezvizovoho rezhymu Ukrainy z YeS, – zastupnyk hlavy MZS Bodnar (2018) [*Hungary distributed over 100 000 passports in Transcarpathia to the introduction of the visa-free regime of Ukraine with the EU, – Deputy Foreign Minister Bodnar*] // Tsenzor.NET. Retrieved from <https://ua.censor.net.ua/n3062581>
 12. 2010. évi XLIV. Törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról [2010. XLIV. *Law on Hungarian Citizenship 1993. LV amendment to the law*]. Retrieved from <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV>
 13. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25) [*Basic Law of Hungary (April 25, 2011)*]. Retrieved from http://www.kormany.hu/download/a/21/00000/Magyarország_Alaptörvénye.pdf
 14. Semjén: Az autonómia nemcsak cél, jövőkép is (2017) [*Semjén: Autonomy is not only a goal, a vision as well*]. Hír TV. Retrieved from https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/semjen-az-autonomia-nemcsak-cel-hanem-jovokep-is-1391076
 15. The Soft Power 30. Retrieved from <https://softpower30.com/>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 339.92:351 (477.8: 4)

DOI:10.24144/2078-1431. 2018.2(21).169–209

*Володимир Приходько,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
директор НДІ «Інститут державного управління та
регіонального розвитку»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ (У СВІТЛІ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОРЕГІОНІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ)

Інституційний потенціал управління транскордонним співробітництвом в Баренцовому регіоні Північної Європи, його спрямованість на пріоритети «зеленої економіки», примноження людського капіталу та переорієнтацію на кластерний розвиток може служити прикладом для розвитку транскордонної співпраці в регіоні Карпат. У статті здійснено порівняльний аналіз діяльності Баренцової Євро-Арктичної та Баренцової Регіональної Рад (БЕАР/БРР) та Карпатського єврорегіону. Обґрунтовано можливість, доцільність і потенційну результативність заснування нового міжнародного інструменту підтримки транскордонного співробітництва України та країн Вишеградської групи у регіоні Карпат.

Ключові слова: *транскордонна співпраця, міжнародні організації, єврорегіон, асиметрії потенціалів, інституційний по-*

тенціал, сталий розвиток, кластерний розвиток, транскордонна співпраця, міжнародні організації.

Institutional capacity of cross border cooperation in the Barents Region Northern Europe, its focus on the priorities of the “green economy”, human capital enhancement and conversion to cluster development can serve as a model for the development of cross-border cooperation in the Carpathian region. This is evidenced multifaceted activities of the Barents Euro-Arctic and the Barents Regional Councils (BEAR/BRC) promote cooperation of border regions and local communities, coordination, prioritization and implementation of the Barents cooperation at the international, interstate and interregional level, synchronize their activities in the Arctic region with the EU institutions, leading structures international cooperation in Northern Europe, the Arctic and the Baltic. The experience of the BEAR/BRC institutions points to the possibility, feasibility and potential impact of high establishing a new multilateral international instrument supporting cross-border cooperation in the Carpathian region.

The Council of Carpathian Cooperation with the participation of the European Commission, the Visegrad countries of the EU and Ukraine would function on a permanent basis as a tool for harmonizing the development of border areas of the EU and Ukraine, preventing the destructive influence of the internal political conjuncture of the neighboring countries on the development of the CBC in the Carpathian region.

Key words: *cross-border cooperation, international organizations, euroregion, potential asymmetries, institutional capacity, sustainable development, cluster development.*

Визначальним чинником суспільно-політичних перетворень у державі став стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, в імплементації якого на регіональному рівні важливу роль відіграє транскордонне співробітництво (надалі - ТКС), важливий і своєрідний “місток” для ефективного включення України до об’єднаної Європи.

Розширення Європейського Союзу у 2004–2016 рр. відкриває нові можливості для поглиблення транскордонно-

го співробітництва українських регіонів. Останнє сьогодні спрямоване на вирішення багатьох проблем – соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності в європейському і світовому співтовариствах, особливо після того, як держава Україна стала членом СОТ (2008 р.) [1] та підписала 21 березня і 27 червня 2014 р. Угоду про асоціацію та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС, ратифіковану всіма країнами – членами ЄС [2].

З метою гармонізації цілей сталого розвитку країн та впливу глобальних процесів Європейський Союз та Рада Європи рекомендують всім державам-членам визнати роль та ефективно використовувати потенціал регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем [3]. Політика регіоналізації спрямовується на розширення повноважень регіонів, надання їм необхідних механізмів, засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими територіями, прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації та глокалізації. Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток транскордонних та прикордонних регіонів, які беруть у ній участь, створює умови для прискороного зростання добробуту населення, орієнтує політику партнерських держав на усунення диспропорцій рівня життя між більш розвиненими та депресивними і периферійними регіонами.

За визначенням основними засобами реалізації такої політики і стратегій виступають міжнародні, національні (державні) та регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва та їх фінансове забезпечення, у тому числі за участю міжнародних фінансових структур.

Наразі в Україні ухвалені і діють державні Програма транскордонного співробітництва та Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, які містять розуміння необхідності поєднання процесів транскордонного співробітництва, яке є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності на регіональному рівні із загальними

принципами політики регіонального розвитку. Зокрема це імперативи законодавчого забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва; поєднання державних, регіональних та місцевих інтересів; пріоритетів загальнонаціональних та регіональних інтересів, інноваційного, ресурсно-екологічного підходу; об'єктивності та збалансованості критеріїв соціальної справедливості й загальнодержавної ефективності; партнерства між органами влади різних рівнів у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва [4].

Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом спричинила необхідність більш чіткої структуризації засад транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому в Державній стратегії регіонального розвитку передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі транскордонне співробітництво як важлива складова регіонального розвитку) базується на принципах, які ефективно використовуються в країнах ЄС (програмування, концентрації, синхронізації дій, поляризованого розвитку, додатковості, субсидіарності, збалансованого розвитку, партнерства та єдності дій) [5].

Пріоритетною та найбільш масштабною формою активізації процесів транскордонного співробітництва українських регіонів залишається використання інституційного потенціалу євро регіонів. У Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях України – самотнього центральноєвропейського регіону серед відрогів Карпатського хребта, більш ніж тисячолітня писемна історія, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне розташування. В історичній пам'яті поколінь жителів – досвід проживання в складі трьох супердержав, чотирьох монархій, трьох диктатур та двох парламентських республік, створення чотирьох власних державних і квазідержавних утворень.

Менталітету населення притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цінності,

нонпатерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді висока мобільність і трудова міграція, компактність території та близькість кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати малоземелля, аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації. Захист рідної мови, релігії і природних багатств Карпат, просвітництво та отримання освіти в усі часи було громадянськими *idea-fix*.

Починаючи з 1991 року цей єдиний регіон європейського континенту, де проходять кордони чотирьох європейських країн-членів ЄС та Вишеградської четвірки з Україною, позиціонувався як *tet-de-point* європейської інтеграції і транскордонної співпраці України, увійшов до числа фундаторів Карпатського євро регіону у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України і реалізує численні програми Східного партнерства ЄС.

За роки становлення та розвитку в Україні та суміжних країнах ЄС ринкової економіки та внаслідок активного залучення до світового та європейського індустріального аутсорсингу та інвестування транснаціональних корпорацій тут склалися позитивні передумови для діяльності зон високої інвестиційної активності та кластерів у таких галузях, як лісове господарство, туризм та рекреація, легка та переробна промисловість, транспорт і логістика, автомобілебудування та приладобудування, освіта і наука. У всіх вищевказаних складових територіально-виробничого комплексу регіону вбачаються потенційні можливості та практичні напрацювання для функціонування системи регіонального трансферту знань і технологій.

Водночас порівняльний аналіз тенденцій розвитку прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини та України після 1991 р. засвідчує, що економіка гірського та прикордонного регіону не може власними силами, без дієвої регіональної та інвестиційної політики держави та реалізації програм міжнародної співпраці усунувати чинники депресивності і периферійності, забезпечувати зайнятість

населення, протистояти викликам тіньової економіки, природним та техногенним ризикам [6].

У цілому на сучасному етапі в розвитку Карпатського єврорегіону після розширення Євросоюзу та укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС настав *момент перезавантаження*, коли від переважно *політико-декларативного та культуртрегерського варіанту* єврорегіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до *реалізації на його платформі конкретних проектів у галузі сталого розвитку і відкритості економік та соціуму транскордонних регіонів, спільного досягнення вищих параметрів якості життя*.

Цьому можуть посприяти і такі позитивні макрополітичні явища останніх років, як, зокрема, динамічна ратифікація суміжними країнами ЄС та Вишеградської групи Угоди про асоціацію, наміри щодо активізації їх співпраці з Україною в таких нових форматах, як взаємодія міністерств закордонних справ та інших відомств, співпраця в енергетиці (Словаччина-Україна), у реформуванні економіки (Угорщина-Україна), в сприянні децентралізації та публічним фінансам (Польща-Україна), розвиткові громадянського суспільства (Чехія-Україна) [7, 8].

Позитивними для посилення державної підтримки транскордонного співробітництва є наміри керівництва парламенту України активізувати, за скандинавським прикладом, міжпарламентську співпрацю з партнерськими країнами Карпатського регіону у формі міжпарламентської асамблеї та обговорити можливість створення спільної інфраструктури Карпатського єврорегіону (за взірцем єврорегіону «Альпійський простір») [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу наукових розвідок, що провадяться вітчизняними та зарубіжними дослідниками, покладено сучасні методологічні засади дослідження сутності транскордонних процесів як поєднання інтересів їх та залучення суб'єктів до світових процесів глобалізації та глокалізації, що витікають із розуміння та врахування:

- основних світових тенденцій розширення та поглиблення глобалізації та глокалізації;
- основних законів розвитку кордонів та транскордонних потоків, як їх, так і їх визначальних сторін - відкритості й безпеки, суперечливої єдності;
- основних функцій ТКС у системі міжнародних відносин, таких, як практична (вирішення конкретних проблем прикордонних територій), комунікаційна (у випадку відносин Схід-Захід налагодження цивілізаційного діалогу) та функція попередження конфліктів;
- визначальних факторів розвитку ТКС у вигляді політичної волі учасників, ефективності процесу управління та рівня наукового забезпечення;
- застосування таких інструментів аналізу та управління ТКС, як системне моделювання та моніторинг [10].

Українськими вченими З.С. Варналієм, В.В. Гобликом, І.Є. Журбою, В.О.Кравченком, Є.Б.Кіш, Ю.В. Макогоном, Н.А. Мікулою, С.І. Мітряєвою, О.С. Передрієм, С.В. П'ясецькою, Л.А. Яремко та іншими транскордонне співробітництво розглядається у двох площинах – як інструмент сталого розвитку прикордонних територій та як чинник реалізації євроінтеграційних прагнень і зовнішньоекономічних інтересів.

Останніми роками вченими «ужгородської» та «львівської» шкіл транскордонних досліджень на чолі з С.І. Устичем та В.С. Кравцівим разом із партнерами, представниками польської, словацької, угорської і російської когорти дослідників ТСК В. Гудаком, Й. Оленські, В. Симчерою, І.Шулі-Закаром та іншими, здійснено всеосяжний порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми міжнародного економічного та соціально-культурного співробітництва на платформі транскордонної співпраці [6, 11]. Ними зокрема визначено, що соціально-економічним системам прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми транскордонного та єврорегіонального співробітництва, притаманні багатовимірні асиметрії місце-

вих економік по обидва боки кордонів, які розміщені в площинах соціальних, технологічних і економічних потенціалів; інформаційних ресурсів; людського і соціального капіталу; інституційних правил, законів і процедур.

З одного боку, ці асиметрії та відмінності потенціалів можуть позитивно вплинути на розвиток економічного співробітництва між підприємствами, некомерційними організаціями, національними та регіональними економіками, генеруючи ефект взаємодоповнюваності економік. Відомо, що асиметрії потенціалів, ресурсів, капіталів і правил в економіці необхідні для створення ефекту порівняльної вартості економічної і соціальної діяльності і для генерації ефекту синергії економічного співробітництва і взаємовигідного співробітництва для всіх сторін.

Водночас ці ж соціальні, технологічні та економічні асиметрії можуть також мати і мають негативний вплив на економічне співробітництво і розвиток. Як наслідок, в умовах країн Центральної та Східної Європи не справджуються сподівання, закладені в теоретичних обґрунтуваннях співпраці євро регіонів та не досягаються передбачувані на початку їх здійснення економічні, політичні та соціокультурні ефекти.

З метою оптимізації системи транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України, які входять до складу Карпатського євро регіону, Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) разом з партнерами – Інститутом світової економіки та міжнародних відносин НАН України (м. Київ, Україна), Інститутом суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице, Словацька Республіка) проведено аналіз проектів економічного спрямування, які здійснювалися на територіях євро регіональної співпраці. У ході дослідження застосовувалася методологія індексації та моніторингу транскордонного співробітництва, розроблена під егідою Баренцового Секретаріату (Норвегія) за участю статистичних інституцій Польщі та Асоціації польських громад євро регіону «Балтика» [12, с. 5-6].

Вищевказані дослідження є реалізацією діяльності міжнародної дослідницької групи у складі провідних науковців, дипломатів та представників ділових кіл США та країн Європи в рамках програм Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна), яка протягом останнього десятиріччя з позицій системного моделювання здійснює аналіз проблем та досвіду транскордонного співробітництва України на східному кордоні ЄС і пропонує владним структурам та громадськості політичні рекомендації з його вдосконалення. Починаючи з 2005 р. в рамках програми «Аналіз та управління сучасними транскордонними процесами» були реалізовані проекти «Сучасний світ та кордони», «Як зробити новий східний кордон Європейського Союзу більш відкритим та безпечним» і «Транскордонне співробітництво як фактор регіональної безпеки».

У співпраці з такими авторитетними європейськими та американськими дослідницькими й політико-консультативними установами, як Баренцовий інститут та Баренцовий Секретаріат (Норвегія), Міжнародний центр демократичних перетворень (Угорщина), Інститут стабільності і розвитку (Чеська Республіка), Інститут Джефферсона (США), Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором розробки методології індексування та моніторингу транскордонних процесів у новітній Європі, а у процесі виконання проекту «Кордони для людей» (Оптимізація управління транскордонним співробітництвом сусідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України) було розширено міжнародну команду за рахунок залучення високопрофесійних експертів із Угорщини, Словаччини, Румунії й України з числа науковців академій наук й викладачів ВНЗ, юристів, дипломатів, керівників наукових центрів і неурядових організацій.

Розроблену у ході реалізації проекту Концепцію оптимізації транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України та методологію його індексації та моніторингу було презентовано на європейських

форумах у жовтні 2010 р. в Ужгороді та Кошице (Словаччина) за участю віце-президента Європейської Комісії, в листопаді 2011 року в Калінінграді (Російська Федерація) – Ельблазі (Республіка Польща), у вересні 2012 р. на міжнародній науково-практичній конференції в м. Стара Лесна (Словацька Республіка). Відзначимо, що напрацьовані в ході реалізації проекту політичні рекомендації, зокрема в частині раціонального використання фінансових, інформаційних та людських ресурсів у процесі транскордонної співпраці вже пройшли належну практичну апробацію, зокрема в 2010-2011 рр. у рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін» під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії, а конкретні рекомендації з оптимізації системи транскордонного співробітництва щодо шляхів пом'якшення та скасування візового режиму для українських громадян (адже Україна першою зробила такий гуманний крок для жителів ЄС ще у 2005 р.) були надані відповідним структурам Європейського Союзу та Єврокомісії, урядам країн Карпатського єврорегіону, а також очільникам транскордонних регіонів [13].

Пошук інноваційних шляхів активізації транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні привів норвезьких, словацьких та українських експертів до поглибленого аналізу напрацювань Норвегії та інших північноєвропейських країн у дво- та багатосторонній транскордонній співпраці, які тривалий час послідовно реалізуються інституціями Баренцевої Євро-Арктичної та Регіональної Ради у форматі Баренцевого Співробітництва [14].

У Деклараціях Європейських форумів транскордонного співробітництва 2012 р. (м. Кишинів, Молдова) та 2013 р. (м. Йонесуу, Фінляндія) відзначалася доцільність використання позитивного досвіду країн Північної Європи у площині управління транскордонною співпрацею для активізації подібного партнерства у регіоні Карпат [15].

Як відзначалося у норвезькій дослідницькій спільноті, це не перше послідовне продовження системних спроб перенести знання і досвід регіональної співпраці в Північному

регіоні в інші європейські регіони. Північний регіон залучений в регіональні ініціативи ЄС, передусім Північний вимір ЄС (Northern Dimension). Деякі з норвезьких регіональних ініціатив мають більш широкую Північно-Балтійську систему координат.

Це робить норвезький інституційний досвід релевантним також і для регіональних об'єднань та для послідувочої субрегіональної співпраці в цих умовах. Не входячи до ЄС, а будучи членом ЄАВТ, Норвегія тим не менше врегулювала свій статус та позиціонування в спільному європейському економічному ринку та бере участь у роботі європейських інституцій з цих та інших питань [16].

Увага до практик ТКС Північного та Арктичного регіонів Європи також зростає в українському інформаційному і науковому просторі. Її загострив аналіз актуальних питань глобальної та національної енергетичної безпеки, новий раунд змагання на різних рівнях за території та ресурси Півночі [17]. При аналізі регіоарктичного наукового доробку значимо, що найбільший науковий інтерес до дослідження проблем Півночі проявляють не тільки представники «арктичних країн», а також країн – «претендентів» на арктичні території. Зокрема йшлося про праці американських, канадських, китайських та скандинавських дослідників Джозефа Чініонг, Майка Венструп, Хізера Конлі, Скота Боргерсона, Майкла Баерса, Лі Чженьфу та ін. [18].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Сьогоднішні реалії транскордонного співробітництва в регіоні Карпат ускладнено відсутністю налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективною взаємодії між місцевими органами державної влади і представниками підприємницького та громадського середовищ, недостатньо глибоким порівняно з європейськими практиками розумінням урядовими органами суті та значення ТКС як багатообіцяючого напрямку європейської інтеграції української держави.

Гальмівну роль відіграє наявність суттєвих обмежень щодо використання адміністративних і фінансових важелів органів місцевого самоврядування в Україні, порівняно із сусідніми державами Європи, відсутність належного кадрового забезпечення, як на рівні працівників органів місцевого самоврядування, так і на рівні центральних і місцевих органів державної влади, недосконалість системи державної підтримки ТКС України.

Як наслідок, набули розвитку процеси організаційної фрагментації такої міжнародної структури транскордонної співпраці, як Карпатський єврорегіон, що від початку створювався як інтегральна мережа, впали престиж та привабливість його програм співробітництва, знизився рівень позитивного сприйняття у громадській opinio. Його нинішня діяльність недостатньо враховує інноваційні форми і методи управління транскордонним співробітництвом, характеризується низькою макрополітичною підтримкою центральних урядових інституцій країн-учасниць, не задовольняє територіальні громади прикордоння, які в пошуках більш ефективних інструментів міжнародної співпраці переорієнтовуються на інші європейські структури транскордонної співпраці, зокрема на відгалуження Європейського угруповання територіальної співпраці [19]. Жодного разу з часу підписання Дебреценської декларації 1993 року не зустрічалися для розгляду питань узгодження багатосторонньої та національної підтримки Карпатського єврорегіону міністри закордонних справ (члени урядів) країн-учасниць [20].

У той же час європейська, в тому числі словацька та українська, угорська політична та експертна спільнота, представники неурядових організацій ведуть мову про доцільність інновації державних політик розвитку транскордонного співробітництва. Одним з основних об'єктів її є сприяння формуванню європейських регіонів і галузевих транскордонних кластерів як організаційної та економічної платформи транскордонного співробітництва, забезпечення їх нормативною і методичною базою та розробка міжнародних

стратегій просторового розвитку регіону у вигляді Стратегії українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020, Стратегії Карпатського євро регіону 2020 і на подальшу перспективу, Концепції становлення і розвитку інноваційного університету-регіонального інтегратора, **Практичних рекомендацій вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні** [21, 22, 23, 24].

Як тут не згадати про Анне-Маріє Слотер, яка у своєму «Новому світовому порядку» відзначала, що «у взаємозалежному світі суверенітет найкраще зберігається через участь у транснаціональних мережах - це феномен трансурядовості». В європейському контексті трансурядовість пов'язана з низкою інституційних процесів, таких, як ефективність і відкритість європейських і трансатлантичних та інших міжнародних інституцій для відповіді на спільні безпекові та економічні виклики, актуальні для розширеної Європи. Дедалі більш важливу роль відіграє ЄС, розвиваючи інструменти політики сусідства та проваджуючи «нормативну» зовнішню політику. Він представляє ініціативи з трансформації і працює на користь т. зв. позитивного «розпорошення» суверенітету та глокалізації проблем [25].

Водночас принциповим є те, що генеральна мета транскордонного співробітництва полягає не в забезпеченні автономного – з елементами автаркії, розвитку прикордонних регіонів, що само по собі неможливе, а у його головній спрямованості на зміцнення держав – сусідів у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах. Транскордонне співробітництво не може здійснюватися поза рамками реально існуючого правового і конституційного поля співпрацюючих держав-сусідів. Реалізація конкретних регіональних інтересів у процесі транскордонної взаємодії

жодним чином не повинна суперечити основним загальнодержавним інтересам. А регіони, як основні суб'єкти транскордонних відносин, правочинні лише винятково в рамках делегованих їм компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені згідно з міжнародно-договірними домовленостями, чинним законодавством і рішеннями державних центрів [26].

Традиціоналістські, «безконфліктні» узагальнення процесів ТКС, які за інерцією з'являються на світ, не можуть приховати існування суперечливого, здебільшого негативного впливу політичного чинника, який часто-густо призводить до стагнації, імітації або повного заморожування діяльності інституцій євро регіональної співпраці. Їх використання різними політичними силами країн – сусідів для реалізації «гібридних» завдань зовнішньої та внутрішньої політики порушує паритетність і руйнує довіру у транскордонних відносинах. Так, після початку фактичного незалежного існування Словацької Республіки 1 січня 1993 р. словацьке політичне керівництво, виходячи з пріоритетів зміцнення інституцій та механізмів функціонування новоутвореної держави та завдань консолідації політичної нації, тимчасово дистанціювалося від розбудови системи транскордонних стосунків з Україною, що призвело у 1994-1998 рр. до фактичного припинення участі східнославацьких регіонів у Карпатському євро регіоні.

Такого роду кризи та їх рецидиви мали і мають місце в словацько-угорських, польсько-українських відносинах, і загалом були подолані, у т.ч. завдяки допомозі Європейського Союзу, діалогу на платформі Вишеградської групи «+».

Транскордонна безпека в її політико-правовому, соціально-економічному та гуманітарному вимірах, диспропорції у реалізації політики транскордонного співробітництва та регіонального розвитку, нинішні протиріччя між парадигмою розбудови національної держави, політичної нації та парадигмою європейської інтеграції в угорсько-українських та польсько-українських відносинах, вплив на

ТКС явищ, породжених «шотландським», «бельгійським», «тріанонським», «каталонським», «північно-італійським», «речпосполитенським» та іншими синдромами стали предметом аналізу дослідницьких груп Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту світової політики (м. Київ), національних університетів регіону Українських Карпат, аналітиків Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород) [27, 28, 29, 30].

Зокрема до актуальних викликів та ризиків транскордонній безпеці дослідниками віднесено асиметрію потенціалів прикордонних регіонів Українських Карпат та межуючих країн - членів ЄС, параметрів якості життя населення та сталого розвитку території, зношеність регіональної транспортної інфраструктури. Культивована частиною державних інституцій України т. м. «активна бездіяльність» призвела до відсутності ефективних національних програм у галузі підприємництва, зайнятості та української освіти і культури для громадян угорської національної меншини.

Недостатня промоція позитивних структурних змін у регіоні, його не виправдано масштабне поєднання в інформаційному просторі з негативними явищами сепаратизму, тіншової економіки і контрабанди, у сфері ведення лісового господарства та лісозаготівель призвели до розмивання усталеного європейського іміджу, загрожує зниженням його інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Зупинено фактичне застосування Законів України про СЕЗ «Закарпаття» та СЕЗ «Яворів» (2002 р.), про території пріоритетного розвитку (1998 р.), відсутня належна державна підтримка та увага до діяльності української частини Карпатського єврорегіону.

Учасниками досліджень підкреслювалась необхідність термінового напрацювання нового пакету нормативно - правових актів та заходів державної регіональної політики для Карпатського регіону, що витікали б із загальних засад оновлюваного інвестиційного законодавства, децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, освітньої

реформи, враховували б особливості альпійського гірського господарювання, необхідність забезпечення еколого-сталого розвитку.

Вкрай необхідна гармонізація вже досягнутого широко забезпечення прав і свобод національних громад регіону, що компактно проживають на кордонах із праматірними державами, із актуальними завданнями розбудови сучасної й ефективної української держави та інтенсифікації формування української політичної нації [31].

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати інституційний потенціал глокалізації, визначити *актуальні проблеми та виклики транскордонного співробітництва* і на основі порівняльного аналізу досвіду функціонування структур євро регіональної співпраці у Північній і Центрально-Східній Європі. окреслити шляхи його використання в процесах інтенсифікації транскордонного співробітництва в регіоні Карпат.

Виходячи із завдань пошуку шляхів імплементації інноваційних механізмів транскордонної співпраці Словаччини та України в регіоні Карпат, формування нової системної якості реалізації наявного потенціалу в основу формування практичних рекомендацій покладено аналіз таких основних параметрів системної моделі ТКС, як походження (генеалогія), визначальні фактори середовища, сутнісні риси і форми розвитку, головні цілі та зворотний зв'язок.

Словацькими, українським та норвезькими дослідниками відзначалося, і це важливо для наших цілей, що регіональна транскордонна співпраця не має на меті змінювати пріоритети державної політики, проте змінювати ставлення до кордонів і прикордонних регіонів. Важливо наголосити на відмінності між національними пріоритетами і глобальними викликами. Глобалізація несе виклики національним державам, а інтернаціоналізація зміцнює їх. Добросусідські транскордонні відносини зміцнюють здатність національної держави до успішного врядування. Практичний і функціональний виміри транскордонної співпраці є важливими не

лише як інструмент, але й як ціль. Порівняно з багатьма іншими європейськими регіонами, Баренцове транскордонне співробітництво можна вважати особливо успішним в його заходах зі сприяння співпраці завдяки конкретним проектам, орієнтованим на прагматизм, раціоналізм і функціональність. Щодо європейської регіональної політики загалом, то субрегіональні зусилля в Північній Європі та Арктиці можуть послужити загальним уроком для субрегіональних ініціатив деінде, зокрема також і для країн Вишеградської групи та України.

1. Наукові результати дослідження діяльності інститутів Баренцового співробітництва та шляхи їх імплементації у транскордонному співробітництві в регіоні Карпат

Результати проведеного порівняльного аналізу транскордонного співробітництва у регіонах Північної Європи та Карпат відображені в нижченаведеній таблиці 1.

Таблиця 1

Інституційний потенціал глокалізації (на матеріалах Баренцової Євро-Арктичної Ради та Карпатського регіону)

Функціональні складові інституційної спроможності	Інституційні форми і практики транскордонного співробітництва (ТКС)	
	Баренцовий Євро-Арктичний регіон	Карпатський (Центрально-Східний) європейський регіон
Населення	5,9 млн.	16 млн. (в т.ч. члени Карпатського єврорегіону -14,2 млн.)
Територія транскордонного співробітництва	1756 тис.кв. км.	160 тис.кв. км (в т.ч. члени Карпатського єврорегіону - 148 тис. кв. км)

Сектори асиметрій економічного та соціально-культурного потенціалів	Якість життя та сталий розвиток. Міжнародна економічна та безпекова інтеграція. Громадянський, легіслативний та політико-інституційний. Територіальний, демографічний, ментальний	Якість життя та сталий розвиток. Легіслативний. Інвестиційний та інфраструктурний. Процес фрагментації європейського співробітництва
Симетричні сектори економічного та соціально-культурного потенціалів	Ідентичність північного середовища життєдіяльності. Явища периферійності, депресивності, маргіальності та необхідність їх подолання	Європейська ідентичність, історична спорідненість та сучасна інтегрованість. Розділені кордонами населені пункти та анклавні компактного проживання національних громад. Явища периферійності, депресивності, маргіальності та необхідність їх подолання
Розвиток системи консульських установ	Опорний та делегований. 4 (+ 3) консульських установ	Мережевий. 20 консульських установ
Забезпечення свободи пересування з- та до регіонів країн, що не є членами ЄС-ЄАВТ	«Поморська зона» безвізового прикордонного руху (глибиною до 30 км від кордону Норвегії та РФ). Фюльке Фіннмарк – область трьох кордонів	Малий прикордонний рух (на відстані 30 – 50 км від кордонів). Закарпатська область – унікальна область Європи, регіон чотирьох кордонів України з країнами ЄС. Компактне проживання національних меншин обабіч кордонів
Стан прикордонної інфраструктури	9 прикордонних переходів	47 прикордонних переходів
Кількість осіб, що перетнули кордон: країни Шенгенської зони / інші країни регіону	0,08 / 0,32 млн. У тому числі: Норвегія, Фінляндія / РФ	3,4 / 13,4 млн. У тому числі: Словаччина-Україна – 0,4 / 0,76 млн. Польща – Україна – 1,16 / 9,52 млн. Угорщина - Україна – 1,10 / 2,4 млн. Румунія – Україна – 0,77 / 0,69 млн.

Інститути членства: на національному рівні	6 держав та 1 союз держав (Європейський Союз)	Відсутній
Інститути членства: на регіональному рівні	13 регіонів чотирьох країн	19 регіонів, у т.ч. у складі Карпатського єврорегіону (надалі – КЄ) - 17 регіонів 5 держав, у складі ЄУТС «Тиса» - 6 адміністративно-територіальних одиниць 4 держав
Інститути спостерігачів: на національному рівні	10 країн	Відсутній
Інститути спостерігачів: на регіональному рівні	1 регіон	Відсутній
М і ж д е р ж а в - на співпраця в галузі ТКС, координація та узгодження пріоритетів міждержавного та міжрегіонального співробітництва (легіслативна складова)	Кіркенеська декларація країн Північної Європи 1993р. Угоди про співпрацю, програми діяльності та Плани дій на строк головування, Цільові Програми співпраці членських регіонів	Дебреценська декларація міністрів закордонних справ 1993 р., Карпатська конвенція 2003 р. Угоди та Статуту Карпатського єврорегіону та Асоціації ЄУТС «Тиса». Близько 130 двосторонніх угод про співпрацю між територіальними одиницями та юридичними особами
М і ж д е р ж а в - на співпраця в галузі ТКС, координація та узгодження пріоритетів міждержавного та міжрегіонального співробітництва (інституційна складова)	Резолюція Європарламенту та Висновок Ради ЄС щодо арктичної стратегії ЄС від 12.03. та 12.05.2014 р. Арктична рада. Північна Рада та Рада міністрів Півночі (Нордена). Рада держав і Конгрес субрегіонів Балтійського моря. Програма співробітництва Європейського Союзу «Північний вимір». Створення Баренцова Євро-Арктичного транспортного регіону	Карпатський регіон не розглядається ЄС та урядами держав як цілісна система багатосторонньої транскордонної співпраці. Діють двосторонні міжурядові комісії з питань прикордонного співробітництва та 5 різновидів єврорегіональних структур міжнародної територіальної співпраці. Набуто членство КЄ в Європейській асоціації єврорегіонів

<p>Реалізація ініціатив міжнародних та національних інституцій щодо комплексного регіонального розвитку та його пріоритетів</p>	<p>Адресна програма ІЄПС «Коларктик». Арктичний інструмент підтримки проєктів (PSI). Північна фінансова корпорація природного середовища (NEFCO). Програма спостереження за екологією Арктики (AMAPA). Особливі умови оподаткування та кредитування для фізичних та юридичних осіб Баренцового регіону Норвегії</p>	<p>Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства. Стратегія ЄС для Дунайського регіону. Дунайська транснаціональна програма. Програма «Горизонт-2020». Програми Норвезького фінансового механізму. Відсутність окремої операційної програми ЄС та бюджетних програм підтримки</p>
<p>Забезпечення безперервності та наступності шляхом створення постійного професійного виконавчо-розпорядчого органу</p>	<p>Міжнародний та Норвезький Секретаріати, які забезпечують роботу Баренцової Євро-Арктичної ради, Баренцової Регіональної ради та співробітництво регіонів Норвегії та Російської Федерації</p>	<p>Національні частини, проєктні офіси та Міжнародний секретаріат Карпатського єврорегіону. Діють також Рада ЄОУТС «Тиса», Ради європейських Субрегіонів, Асоціація органів територіального самоврядування Львівської та Івано-Франківської областей України «Єврорегіон-Карпати»</p>
<p>Наявність операційних програм діяльності та розвитку інституцій і власних проєктів фінансової підтримки пріоритетів розвитку регіонів</p>	<p>Обов'язковий дворічний «Баренцовий план дій» на строк головування. За роки існування Норвезьким Баренцовим Секретаріатом реалізовано 3500 власних грантових проєктів</p>	<p>Стратегія Карпатського єврорегіону -2020 розроблена і в 2015 р. передана на ратифікацію членським регіонам. Система власних грантових програм не функціонує</p>
<p>Інституційне забезпечення міждержавного та міжрегіонального співробітництва у сферах розвитку ТКС (природне середовище і екологія, економічна кооперація,</p>	<p>Здійснюється діяльність 15 проблемно-цільових змішаних робочих груп за участю інших структур міжнародної регіональної співпраці</p>	<p>Передбачена діяльність 5 постійних галузевих комітетів, Асоціації торгових палат, музеїв та університетів Карпатського єврорегіону</p>

транспорт і логістика, освіта, туризм і рекреація, соціальна інфраструктура, гуманітарні контакти)		
Фінансування з державного та регіонального бюджетів	Здійснюється цільове фінансування з державного та регіональних бюджетів, програм ЄС	Відсутнє. Фрагментовані структури ТКС фінансуються на засадах державно-приватного партнерства та за підтримки національних частин КЕ і ЄОУТС
Економіко-орієнтовані проекти та транскордонні кластери, розвиток людського капіталу	Реалізуються міжрегіональні кластерні проекти у галузях транспорту, логістики, перевалки вантажів, мультимодальних перевезень, портових послуг і послуг полярної медицини, екології, збереження природних арешалів, культурного розвитку та забезпечення прав корінних народів європейської Півночі, гендерного розвитку, освіти та контактів молоді. Особливі умови оподаткування та кредитування для фізичних та юридичних осіб, стимулюючі сталий розвиток Баренцового регіону Норвегії	У ТКС субрегіонів Словаччини, України та Угорщини («Трьохкордоння») визріли передумови для створення туристично-рекреаційного, лісового, освітньо-наукового, приладобудівного та транспортно-логістичного кластерів. Створено Консорціум вищих навчальних закладів. Відсутність законодавчого забезпечення кластерного розвитку та спеціальних режимів стимулювання територій пріоритетного розвитку

2. «Драйвери», «інтригани» і «погані хлопці» транскордонної співпраці

2.1. Міжнародна асоціація «Карпатський єврорегіон»

Помітною подією транскордонної співпраці нового, постсоціалістичного типу у Карпатському регіоні 1991-1992 р. стала спільна ініціатива по створенню на початку 1993 р.

першого в Центрально-Східній Європі за участі України транскордонного міжрегіонального об'єднання – Міжнародної асоціації “Карпатський єврорегіон”, підтримана міністерствами закордонних справ країн та Радою ЄС [32].

Міжнародну асоціацію «Карпатський єврорегіон» створено 14 лютого 1993 р. підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. Документ зафіксував підтримку урядами цих країн бажання органів самоврядування і місцевої адміністрації в регіоні Карпатських гір і річки Тиса створити «Карпатський єврорегіон» як структуру для довгострокового співробітництва між його учасниками. До його складу ввійшли прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії.

Наразі Карпатський єврорегіон є одним із найбільших на Європейському субконтиненті: його площа – 154 тис. км², кількість населення перевищує 16 млн. осіб [Таблиця 1].

Основними правовими актами, які регулюють функціонування Карпатського єврорегіону, є Угода і Статут. За цими документами асоціація «Карпатський єврорегіон» не є наднаціональним чи наддержавним об'єднанням, а основою для сприяння міжрегіональному транскордонному співробітництву. Згідно зі Статутом, метою Карпатського єврорегіону є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному, спортивному та освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проектів щодо розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, контактів і співробітництва міжнародних організацій [33].

Основне завдання єврорегіону полягає у підвищенні рівня життя населення його території, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по обидві сторони кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кордонах, забезпеченні їх прозорості. На початку він мав власний бюджет, який включав кошти регіональних та місцевих органів влади, а також закор-

донних спонсорів, зокрема Фонду братів Рокфелерів, Інституту досліджень «Схід – Захід», Карпатського фонду розвитку.

Проте, крім позитивних моментів участі України у Карпатському єврорегіоні, існує також низка проблемних питань, серед яких [34]:

1. Недосконалість та неактуальність Статуту асоціації, що не враховує, хто є національною стороною, що спричиняє додаткову координацію дій у рамках єврорегіону, погодження пропозицій рішень на національному рівні.
2. Невідповідність компетенцій національних сторін, що спричинене різними формами адміністративно-територіального устрою у 5 державах.
3. Низький рівень фінансування програм, зокрема частки в них України. Так, у межах транскордонних програм ЄС на 2004-2006 рр. (програми «Польща-Україна-Білорусь», «Угорщина-Словаччина-Україна», «Румунія-Україна») обсяг виділених щорічно коштів коливався в межах 0,5-5,5 млн. євро. Проте індикативні асигнування на 2007-2013 рр. передбачали значно більші, ніж у 2004-2006 рр. кошти [таблиця 2].
4. Недостатня економічна складова в реалізованих транскордонних проектах, які переважно мають соціальну або культурну спрямованість. Зокрема, індикативний фінансовий пакет для України у рамках Національної індикативної програми на 2007-2010 рр. становив 494 млн. євро. Відповідно до цієї програми фінансувалися 3 пріоритетні напрями: підтримка демократичного розвитку та належного управління, регуляторна реформа та розвиток адміністративних можливостей, розвиток інфраструктури.

Також слід підкреслити, що до недавнього часу ЄС не розглядав Карпатський єврорегіон як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему і на території Українських Карпат у 2007-2013 рр. були реалізовані три окремі програми. Це свідчить про відсутність системного підходу до трак-

тування Карпат як спільної європейської спадщини. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба напрацювання спільної позиції країн – членів Міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон» щодо необхідності реалізації у фінансовій перспективі 2014-2020 єдиної операційної програми ЄС для регіону Карпат, а також подання Європейській Комісії пропозицій щодо конкретних інституційних та фінансових розв'язань з цього питання урядами Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України. Саме тому товариство «Карпатський єврорегіон – Польща» спільно з Асоціацією органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» взялися за напрацювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Євросоюзом [35].

Поряд із інституційними здобутками функціонування Карпатського єврорегіону слід відзначити прорахунки та ризики, що супроводжують цей процес. Серед інституційних прорахунків, що ускладнюють процес фінансування проєктів регіонального розвитку у межах Карпатського єврорегіону, особливого значення набувають: відмінність виконавчих структур кожної з національних сторін, а також відсутність чіткої нормативно-правової бази функціонування єврорегіону «Карпати», що суттєво обмежує управлінські можливості органів публічної влади. Так, Статут Карпатського єврорегіону не пояснює, які інституції є національними сторонами. Відповідно області України й Угорщини, округи Румунії та краї Словаччини мають додатково координувати свою управлінську, організаційну та фінансову діяльність у рамках Карпатського єврорегіону.

Серед інших прорахунків – хронічний дефіцит коштів та безсистемний характер фінансування проєктів у межах єврорегіону. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011– 2015 рр. в Україні не була профінансована у повному обсязі. Це дає підстави вважати, що органи державної влади в Україні недооцінюють потенціал єврорегіонів як інституційної платформи стимулювання регіонального розвитку.

2.2. Створення та засади функціонування БЕАР/ БРР

Контекст регіоналізації на початку 1990-х років був головним стимулюючим фактором для розквіту регіональних ініціатив. Коли зник поділ Схід-Захід, актуалізувалися інші регіональні поділи, які позначалися різним рівнем якості життя, добробуту, економічного розвитку і населеності на певних територіях.

Північні частини Європи виокремлювалися від центральних частин суворим кліматом і низькою щільністю населення. Постало питання: як залучити ці регіони у нову європейську систему.

У відповідь на ці виклики 11 січня 1993 року була формально заснована Баренцова Євро-Арктична співпраця (the Barents Euro-Arctic Cooperation), яка ґрунтувалася на норвезькій ініціативі міністра закордонних справ Торвальда Столтенберга (Thorvald Stoltenberg). Цей проект на сьогодні географічно покриває більшу територію Північної Європи площею близько 1 756 000 км² з населенням 5,9 млн [таблиця 3].

Рада Баренцова Євро-Арктичного регіону була створена з ініціативи Норвегії, яку підтримали Росія та Фінляндія. Головним мотивом членських країн, а до Ради входять Данія, Ісландія, Норвегія, Росія, Фінляндія та Швеція, а також представник Європейської Комісії (ще дев'ять країн мають статус спостерігача), було прагнення до підтримки багатоміжової прихильності народів Баренцова регіону до добросусідства і співробітництва, його екологічного розвитку та освоєння природних багатств, створення більш комфортних, гідних людини умов життя. При цьому малося на увазі, що БЕАР не буде дублювати або підмінити роботу, що вже ведеться на двосторонній або багатосторонній основі між країнами-членами, але сприятиме розвитку саме регіонального співробітництва.

Концепція Баренцова співробітництва була сформульована в Кіркенеській декларації від 11 жовтня 1993 року. У ній визначено основні напрями взаємодії в області економіки,

транспорту і комунікацій, культурних зв'язків і контактів між людьми, науково-технічного співробітництва, навколишнього середовища. Ця декларація була оформлена у вигляді комюніке, яке містить посилання на законодавчі акти, наприклад Європейську енергетичну хартію, Конвенцію щодо оцінки впливу на довкілля (EIA Convention) та деякі угоди і стратегії щодо охорони навколишнього середовища Арктичного регіону. Ці законодавчі акти і стратегії послужили важливою основою для нових ініціатив з транскордонної співпраці. Вони сприяли створенню законодавчої бази для розвитку відповідних заходів.

Кіркенеська декларація 1993 року чітко визначила, що ця регіональна співпраця повинна розглядатися як внесок у безпеку всієї Європи. Відбиваючи нову систему координат для європейської безпеки, Декларація підкреслює зокрема: «Учасники висловили своє переконання, що розширена співпраця в Баренцовому Євро-Арктичному регіоні значно сприятиме стабільності і прогресу в регіоні та Європі загалом, де партнерство наразі заміщує конфронтацію і розподіл минулих літ. Учасники сподіваються, що така співпраця сприятиме міжнародному миру і безпеці»[36].

Експертні узагальнення показують, що діяльність БЕАР і БРР спирається на міцний фундамент комплексу міжнародно-правових документів, започаткованого Кіркенеською декларацією 1993 року, підсиленого Другою Кіркенеською декларацією 2013 року та розширеного за рахунок міжнародних, міждержавних та міжрегіональних угод про співпрацю та залучення територій регіону до міжнародних програм регіонального розвитку.

Діяльність інституцій Баренцового співробітництва має системний та мережевий характер і забезпечує (звісно, з різною ефективністю), функціонування базових форм транскордонного співробітництва у регіоні Північної Європи. Дворівневий (міждержавний та міжрегіональний) рівень вищих органів, проведення у складі БЕАР і БРР міністерських галузевих сесій та засідань комітету старших посадових осіб

у складі представників МЗС членських країн, головування на засадах ротації за 2-річним циклом, робота професійного міжнародного і національного (норвезького) Баренцових секретаріатів дозволяють забезпечити державну і адміністративну підтримку ТКС у регіоні та її наступність, узгодження національних і регіональних пріоритетів країн-учасниць і регіонів-учасників ТКС. Синхронізація циклів головування в БЕАР та БРР, створення спільних робочих груп за пріоритетами діяльності також дає можливість оптимізувати витрати, полегшує залучення експертів.

Конструктивний синергетичний вплив на роботу Баренцових Євро-Арктичної та Регіональної рад справляє діяльність таких міжнародних структур північноєвропейської кооперації, як Ради Міністрів Північних країн, Арктичної Ради Парламентської Асамблеї Північної Європи та Програми «Північний вимір ЄС», «North Dimension», які інтегрують до свого порядку денного питання Баренцового співробітництва.

Останнім часом на пріоритетні позиції вийшли такі питання, як зміни клімату і охорона оточуючого середовища (з акцентом на збереження вцілілих лісів та боліт), транспорт і логістика (з акцентом на інтенсифікацію експлуатації Північного морського шляху, порту Кіркенес, будівництва залізниці Фінляндія-Карелія, автодороги Е-105), молодь та освіта, культура і туризм, корінні народи. Інтенсивна кооперація освітніх та наукових установ регіону у реалізації проектних програм за підтримки урядів та міжнародних організацій Японії, США, Канади та Ради міністрів Нордена створюють передумови для виникнення освітньо-наукового кластеру. Це позначилося на зростанні кількості робочих груп міжнародного, міжрегіонального, міждержавного та змішаного складу [37].

Як регіон у «світі регіонів», або регіон, де існували різноманітні впливи інтернаціоналізації і глобалізації, Баренцовий регіон розташований між ЄС і Росією, а в регіональному і двосторонньому вимірі - між Північною Європою та

Росією. Останні події в Арктиці та глобальне полювання за енергетичними ресурсами також має певний вплив на розвиток регіону.

Наші норвезькі партнери сприймають реалізацію Кіркенеської ініціативи як багатосторонню платформу освоєння та сталого розвитку одного з найбільших енергетичних регіонів Європи. Російсько-норвезька угода 2010 р. про розмежування морського простору і співпрацю у Баренцовому морі та Північному Льодовитому океані врегулювала проблеми шельфового видобування нафти та газу у т. зв. «сірій зоні» Баренцового моря, відкрила можливості для інтенсифікації кластерної кооперації в галузі судоремонту, логістики та портових послуг, надзвичайної медицини, охорони навколишнього середовища, для зростання кількості і якості економіко-орієнтованих проектів Баренцової співпраці. Цьому вже сприяють спеціальні преференційні податкові та митні режими, встановлені Норвегією для стимулювання регіонального економічного розвитку.

У БЕАР вирішені системоутворюючі питання фінансування. На відміну від Карпатського єврорегіону, який фінансується винятково на засадах державно-приватного партнерства, інституції та програми Баренцового співробітництва можуть розраховувати на допомогу державного бюджету Норвегії. Суттєвою є також роль Європейського Союзу як фінансового донора. Регіональна рада є фактично генератором практичних ідей і проектів співробітництва. Починаючи з 1994 р. розробляється та оновлюється «Баренцова програма дій», розрахована на 5 років, що містить понад 80 проектів в області захисту навколишнього середовища, економіки, торгівлі, регіональної інфраструктури, життєдіяльності корінних народів, а також освіти, науки і техніки, культури. Це, як правило, невеликі проекти. Але вони мають під собою реальне фінансування на рівні місцевої влади країн-учасниць.

При аналізі північноєвропейського досвіду транскордонної співпраці застосовувалася зокрема, напрацьована польським колегами класифікація типів «асиметрії еконо-

мічних і соціально-культурних потенціалів» транскордонних регіонів.

У випадку Баренцового регіону це асиметрія показників ВМП на душу населення (до прикладу, норвезькі показники перевищують російські у 3,77 рази), це територіальні асиметрії регіонів-учасників партнерства (зокрема російські республіки і області БС займають 75 % регіону співпраці), що характеризують економічну і соціально-культурну цілісність потенціалів та характеризуються скандинавськими дослідниками як «добросусідські асиметрії» [38].

Отримало своє підтвердження поняття «компенсуючої функції» транскордонної співпраці в загальнонаціональній системі міжнародного співробітництва. Як відзначав свого часу Рюне Рафаельсен: «Жителі прикордоння не повинні платити за рахунками великої політики, а відповіддю на зовнішньополітичні суперечності може бути тільки збільшення активності на російсько-норвезькому кордоні». Не зважаючи на секторальні санкції та санкції США та ЄС проти юридичних та фізичних осіб РФ у зв'язку з анексією Криму транскордонні програми у галузі освіти, культури, гуманітарного розвитку та наукових досліджень не були призупинені [39].

У ході експертної роботи з норвезькими партнерами обговорювались також виклики, ризики та суперечності в оцінках результатів та змісту ТКС. Зокрема, з норвезької сторони підкреслювалась необхідність зменшення асиметрії між законодавством РФ і країн Європи, учасників БС.

3. Пріоритетні програми і напрями співпраці в регіоні

Щодо Карпатського регіону, то в межах території Словаччини – між містами Кошице, Пряшевом, України – між Ужгородом, Мукачевом, Виноградівим, Угорщини – містами Ніредьгазою, Мішкольцем, Загони створилися передумови для міжнародного транскордонного кластерного розвитку. Частішають випадки довготривалої роботи на

українських підприємствах словацьких та інших іноземних спеціалістів, навчання українських кадрів на кооперованих підприємствах Словаччини та інших країн ЄС.

Пошук нових орієнтирів транскордонного співробітництва веде до неминучої констатації, що економіки України, Угорщини та Словаччини, зокрема їх прикордонні регіони, являють собою один з найпривабливіших у Центральній та Східній Європі плацдармів світового аутсорсингу, зокрема в таких галузях машино- і приладобудування, як автомобільна, електротехнічна і електронна промисловість, виробництво необхідних для них компонентів. «Трьохкордоння» спирається на розмаїті транспортно-логістичні можливості для забезпечення усього комплексу мультимодальних перевезень, близькість підприємств до потенційних споживачів, високий рівень розвитку існуючої транспортної мережі у вигляді залізниць, автомобільних доріг, водних та повітряних шляхів та їх високий інвестиційний рейтинг, закріплений належністю до 5-го Критського транспортного коридору.

Українською стороною вже здійснюється комплекс будівельних робіт в рамках великого інвестиційного проекту з реконструкції Бескидських залізничних тунелів на територіях Закарпатської та Львівської областей за кошти міжнародних фінансових організацій, зокрема Європейського банку реконструкції і розвитку. Словацька та угорська сторони докладають зусиль до завершення будівництва мережі нових автомагістралей в рамках п'ятого транспортного коридору з кінцевою точкою перетину на українсько-словацькому кордоні [33, с. 157-176].

У Норвегії та інших північних країнах накопичено значний досвід розвитку зв'язків між суміжними територіями. В Європі транскордонні відносини взагалі мають давні традиції, спираються на добре розроблену юридичну базу і цілком природно доповнюють інтеграційні процеси. Досвід взаємодії місцевих органів влади, наприклад на норвезько-шведському кордоні, може становити інтерес і в більш широкому плані. Площина транскордонного співробітництва

цтва дає можливість органам місцевого самоврядування стати ініціаторами проектів як локального, так і міжнародного масштабу. Прикладом такого проекту може служити «Блакитна дорога» - автомагістраль і туристичний маршрут, який з'єднує Норвегію, Швецію, Фінляндію і Росію (Республіка Карелія). Судячи з доступних публікацій у російському експертному середовищі окремими дослідниками позиція Норвегії розцінюється як антиросійська, гуманітарна спрямованість норвезьких проектів подається як така, що веде до послаблення геополітичних позицій Росії в Арктиці, лунають заклики до обережності і стриманості представників російських регіонів у Баренцєвій Регіональній раді, піддаються критиці недостатня економічна складова співпраці, труднощі в управлінні проектами і велика кількість учасників розподілу ресурсів. Активно обговорюються дослідження норвезьких і російських суспільствознавців у галузі вивчення т. зв. «північної ідентичності» [41].

Партнерами БЕАР досягнуто взаєморозуміння щодо зосередження зусиль на 4-5 найбільш перспективних і розроблених проектах, щоб отримати конкретну віддачу і показати ефективність Баренцова співробітництва.

Важливим напрямом діяльності БЕАР, де має місце успішна співпраця Росії і Норвегії, є діяльність Робочої групи по Північному морському шляху. Група вивчає можливість практичного використання цього маршруту для міжнародного комерційного судноплавства. Базовим для її діяльності є російсько-норвезько-японський проект - Міжнародна наукова програма Північний морський шлях (ІНСРОП), до якого останнім часом приєднуються й інші країни-члени і спостерігачі в Баренцовому регіоні.

Найбільш результативним напрямом співпраці в регіоні є взаємодія в галузі охорони природи і підвищення якості навколишнього середовища, п'ять основних пунктів якого зафіксовані в Декларації керівників природоохоронних відомств БЕАР, прийнятої в Равоніємі (Фінляндія) в грудні 1995 року. Держави - учасниці в якості пріоритетних розгля-

дають співпрацю з підвищення ядерної і радіаційної безпеки і запобігання промислових забруднень.

Північний фонд фінансування екологічних проєктів (НЕФКО) та Програма спостереження за екологією Арктики (Амапа) провели велику роботу по ідентифікації пріоритетних проєктів з проблематики радіаційної безпеки. Цей проєкт здійснюється в рамках тристороннього російсько-норвезько-американської співпраці. Є певні успіхи і в справі встановлення системи моніторингу радіаційної обстановки в Баренцовому регіоні. Росія, Норвегія та Фінляндія здійснюють спільний проєкт із створенню такої системи стосовно Кольської АЕС.

Прикладом успішного залучення міжнародних інститутів до фінансування природоохоронних проєктів стала російсько-норвезька програма «Чисте виробництво» (до неї приєдналася також Фінляндія), в якій досягнуто оптимальне поєднання екологічних і економічних інтересів. Вона дозволяє за рахунок мінімальних, а часто і нульових інвестицій, домагатися істотного скорочення викидів підприємствами забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі. URL : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine. In: European Commission: Treaties Office Database. List of treaties by country: Ukraine, URL:<http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=217> (access on 15 September 2015).

4. Державна програма транскордонного співробітництва. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>
5. Державні стратегії регіонального розвитку. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п
6. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 125 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20160401.pdf>
7. VISEGRAD BULLETIN 7 (4/2017). URL: <http://www.visegradgroup.eu>
8. Генсек НАТО Єнс Столтенберг похвалив ініціативу можливої участі у «Вишеградській групі» України та Румунії. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/415234.html>,
9. Спікери парламентів країн Карпатського регіону зустрінуться в червні в Трускавці. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258
10. Устич С.І. (керівник авторського колективу). Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською, англійською мовами). – Ужгород: Карпати, 2007. – 240 с., іл. – С.55–58.
11. Устич С.І. (відповідальний редактор). Оптимізація транскордонної статистики: збірник наукових праць. Ужгород: ПП Демідов А.А., 2014 р. 228 с.
12. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / відп. ред. С.І.Устич – 2012. – С. 5–6. URL: <http://www.inste.net/uk/robotinst>
13. Ганна Чубай-Федоренко. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?P.21.
14. Проект СВ 01030 «Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів у ТКС Словаччини та України. URL: <http://www.cbccinnovations.sk/index.php/uk/>
15. Cross-Border Cooperation on the EU's Eastern Border. Printed in institute for stability and development, Praha (Prague, Czech Republic). URL: Exborealux.isd-network.org/wp
16. Флікке Гейр. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження // Україна та Вишеградська четвір-

- ка: на шляху до взаємовигідних відносин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 13 травня 2010. Ужгород. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanka/1246854-11-ukrainavishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukrainavishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php>
17. Гончар М. Арктика: холодная война во льдах // ZN.ua. URL: gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-.html.
 18. Käpylä J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. // The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki. – 2013. URL: www.fiia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY2.
 19. Біла С.О., Романова В.В. Карпатський євро регіон як чинник євроінтеграції С.О.Біла / Стратегічні пріоритети.-2013. – № 3 (28).-С.78-88. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_3_2013.pdf
 20. K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce / Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.) – Košice 2017 © Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2017. – 238 S. – S.12. URL: <http://www.cbccinnovations.sk/wp-content/uploads/2017/07/Zbornik-z-konferencie-pre-Ultraprint-WEB-2.pdf>
 21. Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020 / V. Benč, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Hevci, Nataliya Nosa-Pylypenko, edited by M. Gochand V. Pylypenko. – Uzhhorod: Agency Drim, 2014. – 46 p. URL: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf.)
 22. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond / Vladimir Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszterédi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Maria Nadřová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankevych- Volosyanchuk -Volosianchuk, edited by MAIPP. – Uzhhorod: , MAIPP, 2015. – 114 p. URL: www.huskroua-cbc.net, http://iardi.org/wp-content/uploads/2015/StrategiaCBChuskroua__ENG.pdf.)
 23. Інноваційний університет: концепція становлення і розвитку: монографія / І.В.Артьомов, І.П. Студеняк, С.І.Устич та ін.; за заг. ред. І.В. Артьомова. - Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016. – 524 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.30).

24. Устич С.І. (у співавторстві). Практичні рекомендації вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва. – Ужгород: ІТС, 2017. – 8 с.
25. A.M. Slaughter. A New World Order. Princeton and London: Princeton University Press, 2004, 268 p.
26. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV так визначає поняття євро регіону – “організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до двох- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво” [Закон України “Про транскордонне співробітництво” // *Голос України*. – 22 липня 2004 р. - № 134. – С. 7.
27. Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції // Упор. Р. Вовк, О. Кучик. (14 квітня 2016 року, м. Львів) – Львів, факультет міжнародних відносин ЛНУ ім.І.Франка, 2016. – 89 с. © Центр міжнародної безпеки та партнерства, 2016. © Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. URL: http://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/conf_materials_04_2016.pdf
28. Аудит зовнішньої політики України. Всі публікації. – Інститут світової політики. URL: iwp.org.ua/ukr/public/2159.html
29. Круглий стіл «Угорський чинник у внутрішній політиці України» 20 червня 2017 р. URL: www.niss.gov.ua/articles/2625/
30. Устич С.І. (у співавторстві). Концепція емпіричного соціологічного дослідження словацько-українського транскордонного співробітництва. – Ужгород: ІТС, 2017. – 137 с.
31. Круглий стіл «Паспорт безпеки України: Закарпатський регіональний вимір» (м. Ужгород) © Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2715/>
32. Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001; Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. – Prešov-Uzhgorod: Research

- Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.
33. Україна в системі європейської інтеграції: монографія; навч. посіб. / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 344 с.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3. URL:<http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085P> 129.
 34. Химинець В.В. Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук, праць / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К. : ДУІЕПСР НАН України, 2013. – С. 154–159.
 35. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки / Кабінет Міністрів України. – К., 2010. – 17 с. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>
 36. “The Kirkenes Declaration”, Conference of Foreign Ministers on Co-operation in the Barents Euro-Arctic Region (January 11, 1993). URL: <http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>
 37. Review-of-the-achievements-of the Barents-Corporation/ In Russika. URL: www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/
 38. Устич С.І (відповідальний редактор). Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики. Зб. наук. праць. Ужгород: ПП Демідов А. А., 2014. 228 с. С. 19–20.
 39. Чекушин А. Баренцев Евро-Арктический регион как инструмент мягкой силы на Северо-Западе России. URL: 51eot.su/2016.01.-17.
 40. Україна в системі європейської інтеграції: монографія; навч. посіб. / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 344 с.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3). URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085P>
 41. Семушин Д. Это началось до украинско-российского кризиса. Баренцев регион и его апологеты в России. URL: www.norge.ru/barentsregion_rus

REFERENCES

1. Pro ratyfikatsiyu Protokolu pro vstup Ukrayiny do Svitovoyi orh-anizatsiyi torhivli. [On ratification of the Protocol on the accession of

- Ukraine to the World Trade Organization*]. Retrieved from <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>
2. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [*Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other*]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
 3. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine. In: European Commission: Treaties Office Database. List of treaties by country: Ukraine. Retrieved from <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=217> (access on 15 September 2015).
 4. Derzhavna prohrama transkordonnoho spivrobitnytstva [*State Program of Cross-Border Cooperation*]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>
 5. Derzhavni stratehiyi rehional'noho rozvytku [*State Strategies for Regional Development*]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF
 6. Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva: naukovo-analitychna dopovid' (2016) [*Development of cross-border cooperation: scientific and analytical report*] / DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny»; nauk. redaktor V.S. Kravtsiv. (Seriya «Problemy rehional'noho rozvytku»). L'viv, 125 s. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20160401.pdf>
 7. VISEGRAD BULLETIN 7 (4/2017). Retrieved from <http://www.visegradgroup.eu>
 8. Hensek NATO Yens Stoltenberh pokhvalyv initsiatyvu mozhlyvoyi uchasti u «Vyshehrads'kiy hrupi» Ukrayiny ta Rumuniyi [*NATO Secretary General Jens Stoltenberg praised the initiative for possible participation in the Visegrad Group of Ukraine and Romania*]. Retrieved from <http://ua.interfax.com.ua/news/political/415234.html>,
 9. Spikery parlamentiv krayin Karpat-s'kohu rehionu zustrinut'sya v chervni v Truskavtsi [*Speakers of the parliaments of the Carpathian region will meet in June in Truskavets*]. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258
 10. Ustych S.I. (kerivnyk avtors'kohu kolektyvu) (2007). Transkordonne spivrobitnytstvo yak al'ternatyva noviy «zalizniy zavisi»

- ta konfliktam: Kompleksne doslidzhennya (ukrayins'koyu. rosiys'koyu, anhliys'koyu movamy) [*Cross-border cooperation as an alternative to the new «Iron Curtain» and conflicts: Comprehensive research (in Ukrainian, Russian, English)*]. Uzhhorod: Karpaty, 240 s., il.
11. Ustych S.I (vidpovidal'nyy redaktor) (2014). Optyimizatsiya transkordonnoyi statystyky. Zbirnyk naukovykh prats' [*Optimization of cross-border statistics. Collection of scientific papers*]. Uzhhorod: PP Demidov AA, 228 s.
 12. (2012) Posibnyk z indeksatsiyi ta monitorynhu transkordonnoho spivrobitnytstva [*Guide to indexation and monitoring of cross-border cooperation*] / vidp. red. S.I.Ustych. S. 5-6. Retrieved from <http://www.inste.net/uk/robotinst>.
 13. Hanna Chubay-Fedorenko. Problemy transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy v umovakh rozshyrenoho Yevropeys'koho Soyuzu [*Problems of cross-border cooperation of Ukraine in the conditions of the enlarged European Union*]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? p. 21.
 14. Proekt SV 01030 «Informatsiyne zabezpechennya ta implementatsiya innovatsiynykh pidkhodiv u TKS Slovachchyny ta Ukrainy [*Project CO 01030 «Information support and implementation of innovative approaches in TCS of Slovakia and Ukraine»*]. Retrieved from <http://www.cbccinnovations.sk/index.php/uk/>
 15. Cross-Border Cooperation on the EU's Eastern Border. Printed in institute for stability and development, Praha (Prague, Czech Republic). Retrieved from Exborealux.isd-network.org/wp
 16. Flikke Heyr (2010). Rehional'na spivpratsya v Pivnichnomu rehioni: yiyi znachushchist' ta obmezheniya [*Regional cooperation in the Northern region: its significance and limitations*]. Ukraina ta Vyshehrads'ka chetvirka: na shlyakhu do vzayemovyhidnykh vidnosyn: Materialy mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi, 13 travnya 2010, Uzhhorod. Retrieved from <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php>
 17. Gonchar M. Arktika: kholodnaya voyna vo 'ldakh [*Cold War in the Ice*] // ZN.ua. Retrieved from gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-.html.
 18. Käpylä J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. / J. Käpylä, H. Mikkola // The Finnish Institute of International Affairs, Helsin-

- ki. – 2013. Retrieved from www.fiaa.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY2.
19. Bila S.O., Romanova V.V. (2013). Karpats'kyi yevrorehion yak chynnyk yevrointehratsiyi [*Carpathian Euroregion as a Factor of European Integration*] / Stratehichni priorityty. – № 3 (28). S.78-88. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_3_2013.pdf
 20. K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce (2017) [*To innovate the Slovak-Ukrainian Cross-border Cooperation*] / Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.) – Košice 2017 © Centrum spoločenských a psychologických vied SAV. 238 S. S.12. Retrieved from <http://www.cbccinnovations.sk/wp-content/uploads/2017/07/Zbornik-z-konferencie-pre-Ultraprint-WEB-2.pdf>
 21. Stratehiya ukrajyns'ko-slovats'koho transkordonnoho spivrobitnytstva 2020 (2014) [*Ukrainian-Slovak Cross-Border Cooperation 2020 Strategy*] / V. Bench, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Hevci, Nataliya Nosa-Pylypenko, edited by M. Gochand V Pylypenko. –Uzhhorod: Agency Drim. 46 p. Retrieved from http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf.)
 22. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond (2015). (Vladimir Benc), Adina Dumitru, Andrea Geszterédi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorna László, Maria Naďová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankevych-Volosyanchuk -Volosianchuk, edited by MAIPP. – Uzhhorod: MAIPP. 114 p. Retrieved from www.huskroua-cbc.net, http://iardi.org/wp-content/uploads/2015/StrategiaCBChuskroua__ENG.pdf.)
 23. Innovatsiyyny universytet: kontseptsiya stanovlennya i rozvytku: monohrafiya (2016) [*Innovation University: the concept of formation and development: a monograph*] / I.V.Art'omov, I.P. Studenyak, S.I.Ustychna in.; za zah. red. I.V. Art'omova. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU». – 524 s. (Seriya «Yevrointehratsiya: ukrajyns'kyi vymir». Vyp.30).
 24. Ustychna S.I. (u spivavtorstvi) (2017). Praktychni rekomendatsiyi vyshchym kerivnym instytutsiyam Yevropeys'koho Soyuzu, orhanam derzhavnoho upravlinnya ta mistsevoho samovyraduvannya, hromads'kym orhanizatsiyam shchodo efektyvnoyi implementatsiyi pivnichnoho dosvidu transkordonnoho spivrobitnytstva [*Practical recommendations to the highest governing institutions of the European*

- Union, public administration and local government, and public organizations for the effective implementation of the northern experience of cross-border cooperation*]. – Uzhhorod: ITS. – 8 s.
25. A.M. Slaughter. *A New World Order*. Princeton and London: Princeton University Press, 2004, p. 268.
 26. Закон Украйини “Pro transkordonne spivrobitnytstvo” vid 24.06.2004 r. № 1861-IV. (2004) [*The Law of Ukraine «On Transboundary Cooperation» from 24.06.2004 № 1861-IV.*] // Holos Украйiny. 22 lypnya – № 134. – S. 7.
 27. Transkordonna bezpeka: polityko-pravovyy, sotsial'no-ekonomichnyy ta humanitarnyy vymiry (2016) [*Cross-border security: political, legal, socio-economic and humanitarian dimensions*] / Materialy Mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi // Upor. R. Vovk, O. Kuchyk. (14 kvitnya 2016 roku, m. L'viv) – L'viv, fakul'tet mizhnarodnykh vidnosyn LNU im.I.Franka. – 89 s. © Tsentr mizhnarodnoyi bezpeky ta partnerstva. © L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2016. Retrieved from http://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/conf_materials_04_2016.pdf
 28. Audyt zovnishn'oyi polityky Украйiny. Vsi publikatsiyi [*Audit of foreign policy of Ukraine. All publications*]. Instytut svitovoyi polityky. Retrieved from iwp.org.ua/ukr/public/2159.html
 29. Kruhlyy stil «Uhors'kyy chynnyk u vnutrishniy politytsi Украйiny» 20 chervnya 2017 r [*Round Table «Hungarian Factor in Ukraine's Internal Policy» June 20, 2017*]. Retrieved from www.niss.gov.ua/articles/2625/
 30. Ustych S.I. (u spivavtorstvi). (2017) Kontseptsiya empirychnoho sotsiolohichnoho doslidzhennya slovats'ko-ukrayins'koho transkordonnogo spivrobitnytstva [*Concept of an empirical sociological study of Slovak-Ukrainian cross-border cooperation*] – Uzhhorod: ITS. – 137 s.
 31. Kruhlyy stil «Pasport bezpeky Украйiny: Zakarpat-s'kyy rehional'nyy vymir» (2017) [*Round Table «Hungarian Factor in Ukraine's Internal Policy»*]. (m. Uzhhorod) June 20, © Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/2715/>
 32. Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. – Prešov-Uzhhorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.

33. Ukrayina v systemi yevropeys'koyi intehratsiyi (2016) [*Ukraine in the system of European integration*]: monohrafiya. Navch. posib. / M. Palinchak, V. Prykhod'ko, V. Khymynets' ta in. – Uzhhorod: TOV «RIK-U». – 344 s.: tabl., rys. (Seriya «Kafedral'na biblioteka. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny»). Vypusk 3. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085P> 129.
34. Khymynets' V.V. (2013). Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dovkilliya [*Economics of Nature Use and Environmental Protection*]: zb. nauk, prats' / Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny». – K.: DUIEPSR NAN Ukrayiny. – S. 154–159.
35. Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2011-2015 roky (2010) [*State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2011-2015*] / Kabinet Ministriv Ukrayiny. – K. – 17 s. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>
36. “The Kirkenes Declaration”, Conference of Foreign Ministers on Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region (January 11, 1993). Retrieved from <http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>
37. Rewiev-of-the-achievements-of the Barents-Corporation / In Russika. Retrieved from www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/
38. Ustych S.I (vidpovidal'nyy redaktor) (2014). Optyimizatsiya transkordonnoyi statystyky. Zbirnyk naukovykh prats' [*Optimization of cross-border statistics. Collection of scientific papers*]. Uzhhorod: PP Dyemidov A.A. 228 s. S. 19–20.
39. Chekushin A. Barentsev Yevro-Arkticheskiy region, kak instrument myagkoy sily na Severo-Zapade Rossii [*Euro-Arctic Region, as a tool of soft power in the Northwest of Russia*]. Retrieved from 51eot.su/2016.01.-17.
40. Ukrayina v systemi yevropeys'koyi intehratsiyi (2016) [*Ukraine in the system of European integration*]: monohrafiya. Navch. posib. / M. Palinchak, V. Prykhod'ko, V. Khymynets' ta in. – Uzhhorod: TOV «RIK-U». – 344 s.: tabl., rys. – (Seriya «Kafedral'na biblioteka. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny»). Vypusk 3. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085P>
41. Semushin D. Eto nachalos' do ukrainsko-rossiyskogo krizisa. Barentsev region i yego apologety v Rossii [*It started before the Ukrainian-Russian crisis. Barents Region and its apologists in Russia*]. Retrieved from www.norge.ru/barentsregion_rus

УДК 33.012.3+33.012.42:327-043.5+339194
DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).210–229

*Світлана П'ясецька-Устич,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТЕОРЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ЯВИЩА КОРУПЦІЇ У ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЦЕСАХ

У статті досліджуються причини високої життєздатності інститутів бюрократії та корупції. Наголошується, що корупційна складова економічної діяльності в Україні набула критично небезпечної форми, перетворивши корупцію на системний фактор, який впливає на всі сфери життя суспільства, гальмує розвиток країни.

Розкрито специфічні фактори, які визначають характер розвитку корупційних економічних відносин у сучасній Україні, визначено їх негативні економічні наслідки. Обґрунтовано необхідність системності антикорупційних заходів з огляду на те, що корупція є системною проблемою.

Обґрунтовано тезу про те, що інноваційна економіка, проголошена як стратегічний шлях розвитку України, взагалі не може бути реалізована в умовах існування корупційних мереж. У політиці корупційні механізми перешкоджають розвитку демократії, дискредитуючи її. Політичні «витрати» проявляються в політичній нестабільності, неспроможності держави забезпечити нормальне – без зубожіння – життя людей, в загрозі демократії. В соціальному аспекті корупція підриває довіру до всіх гілок влади, владних структур та інститутів, партій, демократії в цілому. Соціальний ефект корупції полягає також у невиправдано глибокій диференціації доходів, яка викликає дуже серйозне погіршення життя, соціальну напругу, оскільки в кінцевому результаті джерело корупції – в недоплаті основній масі

працюючих. У моральному аспекті суспільство деградує, оскільки відбувається дискредитація важливих для членів суспільства цінностей, мотивів, норм поведінки і підміна їх іншими, які спираються на корупційні відносини і руйнують особистість. За відсутності в суспільстві зрілих ідеологічних концепцій, у тому числі патріотичних, системи морального виховання, корупційні відносини відтворюються в кожному поколінні.

Наголошується, що існування тісного корупційного зв'язку між владою і бізнесом в Україні (на відміну від інших країн, де він менш помітний або носить випадковий характер) перетворює корупцію на інституціональне явище.

Ключові слова: корупція, соціально-економічна модель суспільства, тіньова економіка, контрабанда, антикорупційні заходи.

The article explores the reasons for the high viability of bureaucracy institutes and corruption. It is noted that the corruption component of economic activity in Ukraine has become critically dangerous form, transforming corruption into a systemic factor that affects to all spheres of society, hinders the development of the country.

The specific factors, which determine the nature of the development of corruption economic relations in modern Ukraine are revealed and their negative economic consequences are determined. The necessity of systematic anti-corruption measures is substantiated in view of the fact that corruption is a systemic problem.

There is substantiated that innovative economy is proclaimed as a strategic way of Ukraine's development, can't be realized at all in the context of the existence of corruption networks. In politics, corruption mechanisms impede the development of democracy by discrediting it. Political «costs» are manifest in political instability, insolvency of the state to provide normal (without impoverishment) people's lives, in the threat of democracy. In the social aspect, corruption undermines confidence to all branches of power, power structures and institutions, parties, and democracy in general. Also the social effect of corruption is in the unjustifiably profound differentiation of incomes, which causes a very serious deterioration of life, social tension, since the ultimate

source of corruption is the underpayment of the bulk of the working population. In a moral aspect, society degrades, because there is a discrediting of values, motives, norms of behavior, important for members of society, and the replacement of others who rely on corruption and destroy a person. In the absence of mature ideological concepts in society, including patriotic systems of moral education, corrupt relations are reproduced in each generation.

It is noted that existence of a tight corruptive connection between government and business in Ukraine (unlike other countries where it is less noticeable or accidental) turns corruption into an institutional phenomenon.

Key words: *corruption, social-economic model of society, shadow economy, smuggling, anti-corruption measures.*

Сучасний стан євроінтеграції України визначається активізацією транскордонного співробітництва, однак корупційно-тіньові відносини суттєво впливають на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві, в тому числі і транскордонні.

Корупційна складова економічної діяльності в Україні набула форми критично небезпечної проблеми. За оцінками Transparency International у «The Global Corruption Barometer 2017», яка публікує індекс сприйняття корупції в різних країнах світу – «Corruption perceptions index 2017» Україна посідає критичне 130 місце із 180 позицій.

Керівництво України неодноразово заявляло з високих трибун про гостру необхідність безкомпромісної боротьби з бюрократією та корупцією, які загрожують розвитку суспільства та економіки. Однак на практиці чітко простежується не тільки розростання апарату держчиновництва, але і постійна «модернізація» корупційних схем. У чому ж причина високої життєздатності інститутів бюрократії та корупції?

Корупція – складний, комплексний феномен, коріння якого пронизують як бюрократичні, так і політичні інститути. Вплив корупції на економічний розвиток неоднозначний,

тому не може здійснюватися лише поверховий аналіз. Корупція змушує уряд країн регулювати питання поза їх компетенцією, тим самим призводить до зростання бюрократичного апарату, який сам по собі є сприятливим ґрунтом для різного роду зловживань та хабарництва.

Корупція є реальністю фактично в усіх країнах, вона відома давно, сприймається як негативне суспільне явище, яке породжує макроекономічні диспропорції та стагнуючі тенденції. Однак при всьому різноманітті існуючих наукових підходів у дослідженні феномену корупції проблема формування і відтворення інституційних пасток корупційних взаємовідносин в Україні, яка значною мірою ускладнює боротьбу з корупцією на всіх рівнях, до цього часу не розглядалася як окремий об'єкт наукового аналізу.

Незважаючи на майже три десятиліття ринкових реформ, успіхи української економіки залишаються скромними. Це мимоволі порушує питання про якість вітчизняних перетворень і можливі напрями їх корегування. Заплановане зростання української економіки та євроінтеграція несумісні з існуючим широким розвитком корупції. Це означає, що або запланованих цілей досягти не вдасться, або для їх досягнення доведеться перейти від декларативної до реальної боротьби з корупцією.

Проблеми корупційної взаємодії в українському суспільстві сьогодні набули рівня глобального явища, коли корупція в країні утворює певну систему соціально-економічних відносин, тісно переплетених між собою.

Корупція зростає тоді, коли існує прагнення одержати економічну ренту за допомогою політичного процесу, яким є державне регулювання різних сфер економічного життя. Беручи цей принцип за основу, представники бюрократії, політики, бізнесу та всі зацікавлені групи намагаються державну владу підкорити приватним інтересам, що призводить до «приватизації держави». Це перетворює корупцію на системний фактор, який впливає на всі сфери життя суспільства.

Саме тому необхідним є розробка та реалізація ефективних соціально-економічних стратегій протидії корупції на всіх рівнях соціально-економічної організації.

Проблема аналізу корупції на початку XXI століття займає одне з провідних місць у наукових дослідженнях представників суспільних наук, знаходиться в центрі уваги державної політики України, міжнародних інститутів, аналітичних центрів, неурядових організацій, масових протестних виступів громадян.

Основи дослідження корупції як системної проблеми сучасного суспільства закладені в працях Д.Акемолга, Т. Варье, Л. Вайлда, Дж Джонса, Д.Кауфмана, Ж.-Ж. Лаффона, С. Роуз-Аккерман [1, 15], Дж. Хеллмана, Е. де Сото [19], В. Танзі, Л. Уайлда, М. Філла, С. Хантінгтона та інших.

Формуванню розширеного тлумачення поняття «корупція», вимірюванню і типологізації корупційної економічної активності присвячені роботи А. Алатаса [26], Р. Вішні, Р. Клітгарда [28, 29], Ф. Мендеса, П. Хейвуда, Е. Фейга [27], Ф. Шнайдера [31] та інших.

Значна увага дослідженню тіньової економіки і корупції приділена в працях С.Ю. Барсукової, А.С. Вахрушева, С.М. Гурієва, В.О. Исправнікова [6], Т.І. Корягіної, Т. Сатарова, С.П. Юхачова, С.М. Єчмакова [5], В.М. Полтеровича [12] та інших.

Розроблення проблем, пов'язаних з корупцією та тіньовою економікою і необхідністю їх суттєвого обмеження, знаходяться у сфері інтересів вітчизняних спеціалістів, таких, як: А. Базилук, З. Варналій [2, 21], А. Волошенко [3], В. Гончарова, І. Длугопольський, І. Мазур [11], В. Предборський [13], Р. Пустовіт [14], Т. Тищук [20], Ю. Харазішвілі [20], М. Фоміна [9, 25], А. Скрипник [18], Ю. Самаєва [17] та інші.

Актуальність теми дослідження зумовлена низькими результатами боротьби з корупцією в Україні і пов'язаним із цим зростанням загрози національній безпеці. Це ставить перед економічною наукою завдання системного дослідження корупції як особливій форми економічних відносин, її суті, причин і умов відтворення.

Традиційно корупція розглядалася перш за все як моральна, потім як правова, і лише в 70-х рр. ХХ ст. корупція почала досліджуватися як економічна категорія в рамках теорії ренти [14]. Корупційні економічні відносини розвиваються у тому разі, коли економічні інтереси суб'єкта, який має потенційні можливості для одержання статусної ренти, не можуть бути задоволені в межах діючих норм і обмежень.

У сучасній економічній літературі найбільш поширеними є підходи, в межах яких корупція розглядається як:

- форма економічної поведінки, яка обирається з існуючого (доступного) набору альтернатив;
- будь-які дії індивіда, державної установи, приватної компанії, які порушують закон або підривають довіру до нього з метою отримання прибутку або іншої вигоди;
- використання службового становища та суспільних фондів для підвищення особистого добробуту і добробуту своєї сім'ї та близьких родичів.

Таблиця 1

Основні підходи до інтерпретації поняття корупції

Концепція	Короткий зміст
Раціоналістичний підхід (економіка злочинності)	Індивід зважає всі витрати і блага своїх злочинних дій і раціонально вирішує вчинити злочин, якщо очікувана корисність подібних дій вища, ніж якби він залишився законослухняним і витратив свій час і ресурси іншим способом.
Теорія рентоорієнтованої поведінки	Економічна рента – плата за ресурси понад максимальну величину альтернативних витрат при монопольному використанні цих ресурсів. Рентоорієнтована поведінка – зусилля, спрямовані на здійснення державного втручання в ринковий розподіл ресурсів з метою привласнення штучно створених таким чином доходів у вигляді ренти. Під корупцією розуміють форму нелегальної рентоорієнтованої поведінки.

Інституціональний підхід	Корупція – контрактна взаємодія між економічними агентами з метою зловживання позицією заради приватної вигоди.
Модель «принципал – агент»	Корупція існує завдяки асиметричності інформації та високим витратам моніторингу за діяльністю агента – чиновника.
Теорія опортуністичної поведінки	Корупція – приватний випадок опортуністичної поведінки
Класичний лібералізм	Корупція як «провал держави» і як «провал ринку», як «суспільне антиблаго», яке приносить шкоду всім членам суспільства (негативні екстерналії)

Значна кількість економічних досліджень, присвячених феномену корупції, акцентують увагу на існуванні тісного взаємозв'язку між високим рівнем корупції в суспільстві і непропорційно високими доходами незначної групи осіб і одночасно зростаючою бідністю більшості населення країни [1, 30].

Ми поділяємо точку зору Р. Клітгарда, протягом десятиріч вивчав феномен корупції [28, 29] і описує схильність до корупції як формулу, що включає низький рівень ризику, помірне покарання і великий зиск:

Корупція = Монополія + Свобода дій – Підзвітність.

Таблиця 2

Фактори корупції

Типи факторів	Фактори
Фундаментальні	Недосконалість економічних інститутів та економічної політики; недосконалість системи прийняття політичних рішень, незрозумілість конкуренції, надмірне державне втручання в економіку, монополізація окремих секторів економіки, контроль держави над ресурсами, низький рівень розвитку громадянського суспільства, неефективність судової системи

Правові	Слабкість закону, відсутність чіткої законодавчої бази та занадто часта зміна економічного законодавства, недотримання норм міжнародного права, неадекватні міри покарання за корупційні угоди, можливість впливати на судові рішення, наявність норм, які дозволяють суб'єктивне трактування нормативних актів
Організаційно-економічні	Слабкість системи контролю над розподілом державних ресурсів (особливо – природних), громіздкий та неефективний бюрократичний апарат, відносно низька оплата праці службовців, дискримінація в доступі до інфраструктурних мереж, жорсткий торговельний протекціонізм (тарифні та нетарифні бар'єри), інші форми дискримінації
Інформаційні	Непрозорість державного механізму, інформаційна асиметрія, відсутність реальної свободи слова і друку, наявність офшорних зон, відсутність досліджень проблеми корупції
Соціальні	Кланові структури, традиції непотизму, експлуатація «дружніх зв'язків», блат, традиція «дарування» подарунків-хабарів, низький рівень освіти та грамотності
Культурно-історичні	Сформована система норм бюрократичної поведінки; масова культура, яка формує поблажливе ставлення до корупції; особливості історичного розвитку; надання невеликого значення поняттям чесності та честі

Всі ці фактори вкрай негативно впливають також на міжнародні економічні відносини України, в тому числі на регіональному рівні.

Так, тіньові схеми процвітають у зовнішній торгівлі. Традиційні стимули контрабанди та маніпуляцій митною вартістю, зокрема складні митні процедури, можливості мінімізації оподаткування та корупція, доповнилися новими.

Через корупцію на митниці Україна втрачає 4,8 млрд. дол. щороку.

На Заході дедалі частіше закидають українській владі недостатні зусилля в боротьбі з корупцією.

Як показує дзеркальна статистика з ЄС, зниження вартості імпорту має найбільші масштаби при імпорті споживчої та інвестиційної продукції. Зниження вартості одягу та взуття становить від 50 до 80 % від ціни придбаної у європейських компаній продукції. На значні суми занижується вартість імпорту інвестиційної продукції, зокрема машин та обладнання – на 40 %, транспортних засобів – на 25-30 % [16].

Зниження вартості інвестиційної продукції зумовлено тим, що підприємства намагаються мінімізувати податок на прибуток, це своєрідний індикатор ефективності існуючої системи оподаткування.

Наведені явища не є унікальними для України, вони спостерігаються і в країнах ЄС, однак там їх масштаби є значно меншими. Українські виробники несуть додаткові тіньові трансакційні витрати, що знижує конкурентоспроможність порівняно з європейськими колегами.

Нещодавно міжнародна асоціація сертифікованих бухгалтерів та аудиторів – АССА – оприлюднила дослідження світової тіньової економіки. Україна опинилася у ньому на третьому місці з показником понад 45 % від офіційного ВВП. У 2016 р. в Україні обсяг економіки, з якої не сплачуються податки, тобто «тіньовий», сягнув 1,1 трлн. грн., весь ВВП України у цьому ж році становив 2,38 трлн. грн., а дохідна частина бюджету – 595 млрд. грн. [16].

Для Закарпаття характерною ознакою є великі «промислові» масштаби контрабанди, як на угорській, так і на словацькій ділянках нашого кордону. Відомі випадки, коли для переправки контрабанди до Словаччини використовувалися навіть легкі літаки та гвинтокрили.

Вельми резонансними стали також оприлюднені в засобах масової інформації факти нецільового використання чи просто розкрадання в прикордонні України грантових коштів, що надходили за Програмами транскордонного співробітництва Європейського Союзу.

Низка експертів відзначає такі негативні наслідки корупції:

- ослаблення ролі закону;
- зменшення довіри економічних агентів до держави;
- сповільнення економічного зростання;
- збільшення соціальної нерівності;
- зниження ділової активності;
- погіршення інвестиційного клімату [27, 28, 29].

Отже, можна стверджувати, що наслідком корупції є формування непродуктивних моделей поведінки як державного сектору, так і бізнес-структур, оскільки корупційні дії спричиняють обмеження конкуренції, зниження темпів і якості економічного зростання.

Одночасно спостерігається збільшення попиту на корупційні послуги, що свідчить про те, що такі моделі поведінки стають дедалі більш поширеними серед економічних агентів, особливо в країнах з несформованим ринком. Основна причина полягає в тому, що корупція дозволяє отримувати більш високі доходи порівняно з легальними формами ведення бізнесу. Все це ослаблює стимули інвестувати в реальний сектор економіки. Це надзвичайно актуально і для української економіки в умовах нестабільного макроекономічного прогнозу, коли неухильно зростає кількість бюджетних проблем.

Одним із основних проявів корупційної діяльності є формування корупційної ренти. Термін «рента» широко використовується в економічній теорії і застосовується до факторів виробництва – праці, землі, капіталу. Утворення ренти пов'язано з володінням рідкісним ресурсом і з його обмеженою пропозицією. Таким ресурсом для корупціонерів різних рівнів державної влади є доступ до державних ресурсів (включаючи інвестиційні та фінансові ресурси) [28]. Системна корупція має можливість гарантувати бізнесу отримання державного або муніципального замовлення, забезпечивши тим самим стабільне джерело фінансування його підприємницької діяльності (з допомогою виграного тендера, участі в реалізації відповідної програми або конкретного інвестиційного проекту). Корупція часто навмисно створює перешко-

ди бізнесу, штучно обмежуючи пропозицію і вилучаючи при цьому значну вигоду. Таке становище можна порівняти з ситуацією, яка в економічній теорії визначається як формування монопольного прибутку або монопольної ренти.

Корупційна складова присутня сьогодні як у корпоративному, так і в приватному секторах економіки. Корупціонери не підкоряються регулюючим правилам, які встановлені для учасників ринку (або вдало маніпулюють ними). Вони беруть на себе певні ризики, зловживаючи своїм становищем, знаючи, що негативні наслідки їх рішень будуть оплачені за рахунок платників податків. Статус, який отримує корупціонер, забезпечує йому економічний імунітет у суспільстві.

В Україні корупція, як показують дослідження, набула системного характеру і стала самостійною політичною силою. Для неї зараз характерними є такі риси:

а) державна політика прямо диктується приватними інтересами осіб, які знаходяться у владі, біля влади, або здатні впливати на владу;

б) додаткові та тіньові доходи становлять основу і необхідну частину доходу чиновників;

в) корупційна поведінка стала нормою економічної і правової культури;

г) виконавча влада активно використовує «тіньові» форми мобілізації доходів і стимулювання [5].

Істотне зростання тіньової економіки почалося в 2013 році, подальше збільшення тіньового сектору пов'язано з цінними і девальваційними шоками, а також ескалацією військового конфлікту.

Корупція перетворилася на системоутворюючий фактор у процесі зрощування функцій приватного бізнесу і державного управління. Та обставина, що в корупції беруть участь і влада, і бізнес, перетворюють антикорупційну боротьбу у винятково складний напрям державної політики.

Специфічні фактори, які визначають характер розвитку корупційних економічних відносин у сучасній Україні,

з одного боку, зумовлені історичними умовами (терпиме ставлення суспільства до корупції в поєднанні з низьким рівнем правової грамотності населення; існування в Україні неформального «стихійного» громадянського суспільства, яке має більш значний вплив, ніж впроваджувані в українську практику західні моделі громадянських інститутів; широкий спектр дискреційних повноважень чиновників), а з іншого, обумовлені соціально-економічними реаліями українського суспільства (масштабністю тіньової економіки; неефективністю формальних інститутів; високим рівнем соціальної нерівності; недостатнім поширенням безготівкових форм розрахунків, незадовільними умовами для реалізації економічних інтересів державних службовців різного рівня).

Таблиця 3

Наслідки корупції

Політична сфера	Економічна сфера	Соціальна сфера
Неможливість здійснення демократичних принципів	Неефективний розподіл і використання державних засобів і ресурсів	Зростання соціальної нерівності, бідність
Зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення панування олігархічних угруповань	Високі часові та матеріальні витрати для ведення бізнесу; зростання фінансових і комерційних ризиків	Неспроможність влади вирішувати соціальні проблеми через «відкати» на шкоду бюджетній сфері
Порушення принципу верховенства закону	Пошук ренти за рахунок втрат у матеріальному виробництві	Посилення організованої злочинності
Неефективність політичних і судових інститутів	Викривлення (підвищення) цін	Безкарність злочинів

Зменшення довіри до влади, відчуження її від суспільства	Зниження конкуренції і гальмування економічного розвитку	Становлення мафіозних угруповань
Падіння престижу країни	Зростання тіньової економіки, податкові втрати	Дискредитація права в очах суспільства
Зникнення реальної політичної конкуренції	Погіршення інвестиційного клімату, зниження інвестицій	Морально-етичні норми втрачають значення
Фіаско держави	Зниження ефективності економіки країни в цілому	Зростання диференціації доходів, соціальної напруги

Проблема значної тіньової економіки і масової корупції стала для України важкою системною проблемою національної безпеки, вирішити яку можливо лише шляхом реалізації широкого цілеспрямованого комплексу заходів в усіх сферах життєдіяльності держави і суспільства, спільними зусиллями і держави, і суспільства.

Існуючі в суспільстві соціальні інститути та соціальне середовище незалежно від пріоритетів та бажань суб'єктів сприяють їх корупційним взаємозв'язкам, тобто породжують інституціональну корупцію.

Така корупція дуже небезпечна і перетворюється на масову, тому що вона не завжди оцінюється самими громадянами і посадовими особами як корупція. Такі дії спричиняють формування та інтенсивний розвиток корупційних мереж на різних рівнях – державному, регіональному, місцевому. Ці взаємозв'язки та взаємозалежності використовуються для систематичного здійснення корупційних угод, як правило, з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, які входять у корупційну мережу, підвищення її нелегальних доходів або для одержання конкурент-

них переваг фінансово-кредитними і комерційними структурами, з метою подальшого одержання таких доходів. Зростає небезпека корупційних мереж. Посадові особи, пов'язані взаємними зобов'язаннями, існують в усіх країнах і в усі часи, але особливість України полягає в тому, що через ці корупційні зв'язки, а не через нормативні контрактні відносини між владою і бізнесом, проходить значна частина ВВП.

Неефективність бюрократичної боротьби з корупцією полягає в тому, що структури, які покликані боротися з корупцією, насправді також зазнають її впливу. Бюрократія нездатна запропонувати суспільству реальне вирішення стратегічних проблем. Корупційні прояви повністю подолати неможливо, але це не може бути виправданням неефективної протидії. Ситуацію можна описати аналогічно боротьбі із злочинністю: повністю її викоринити неможливо, але необхідно змінити ситуацію в суспільстві таким чином, щоб вона не сприймалась як проблема, що перешкоджає розвитку суспільства.

Хоч українці втомилися від корупції, однак навчилися її використовувати, Звідси бажання зупинити корупційні практики для «інших», але залишити її у виняткових випадках для «себе»: наприклад, у військоматах не повинні брати хабарів, але всі засоби добрі, щоб врятувати сина від армії. Різке зростання диференціації доходів, криміналізація суспільства, які характерні для багатьох економік, що трансформуються, тісно пов'язані з присвоєнням перехідної ренти. В результаті створюються передумови для потрапляння системи у корупційну пастку [12, с. 23].

Висновки. В Україні сформувалася неефективна сукупність політичних та економічних інститутів, які ніхто з головних гравців не зацікавлений змінювати. Іншими словами, ми потрапили в «інституційну пастку». Саме корупція є характерною ознакою потрапляння соціально-економічної системи в «інституційну пастку». Корупція є «машинним мастилом», що «змащує» всі частини недосконалого механізму. Інституційна пастка в економіці чи політиці виникає тоді,

коли неформальні інститути руйнують формальні в умовах інституційного вакууму, що виникає внаслідок радикальних суспільних змін.

Приклад України, Росії та деяких інших пострадянських країн доводить, що держава може довго існувати в такому стані, не будучи в змозі подолати інституційні пастки.

Оскільки корупція – системна проблема, то необхідна і системність антикорупційних заходів, тобто подолання корупції за всіма основними напрямками, відповідно до наукового розуміння цього явища.

Існування тісного корупційного зв'язку між владою і бізнесом в Україні (на відміну від інших країн, де він менш помітний або носить випадковий характер) перетворює корупцію на інституціональне явище. Стійкість корупційних зв'язків є визначальним фактором характеристики української дійсності і становить серйозну суспільну небезпеку, оскільки суттєві корупційні тенета не просто отримують прибутки в результаті своєї протиправної діяльності, але й інвестують їх у розвиток самої корупції. Це перетворює корупцію на системний фактор української соціально-економічної моделі суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аккерман С.Р. Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы / перевод с англ.. О. Алякринский. – М.: Логос, 2010. – С. 39.
2. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. // Вісник Вінницького політехнічного інституту. –2014. – № 1. – С. 46 – 51.
3. Волошенко А.В. Проблеми здійснення антикорупційних реформ у сучасній Україні та шляхи їх реалізації //Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №8. – С. 51–61.
4. Гриценко А. Українське економічне диво, або куди ведуть реформи // Дзеркало тижня. – 2016. – № 22.
5. Ечмаков С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 408 с.

6. Исправников В.О. Теневая экономика [научно-методическое пособие для студентов экономических факультетов]. – М.: Инфра, 2007. – 321 с.
7. Иванов Ю.Б. Тіньова економіка в контексті кризи державного управління // Проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 21-24.
8. Контрабанда в законі. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/21/7054839/>
9. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. – Донецьк: Дон НУЕТ, 2012. – 333 с.
10. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження: монографія / кер. авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: Львівський ДУВС, 2011. – 220 с.
11. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 239 с.
12. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. – М., 1999.
13. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. –К.: Кондор, 2005. – 614 с.
14. Пустовіт Р.Ф. Институціональні фактори клептократичної економіки // Економіка України. – 2015. – №12. – С. 26-38.
15. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство: причины, следствия, реформы. – Логос, 2003. – 356 с.
16. Рух до Європи в тіні. URL: <http://m.dt.ua/macrolevel/ruh-do-evropi-v-tini>
17. Самаєва Ю. Шоу корупційного абсурду // Дзеркало тижня. – 2016. – №41.
18. Скрипник А., Вдовиченко А. Детермінанти корупції в Україні // Економіка України. – 2009. – №4. – С. 29–43.
19. Сото де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. – М.: Catallaxy, 1995. –249 с.
20. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / [Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов та ін.]; за заг. ред. Я.М. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
21. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
22. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, пер-

- спективи: монографія / за заг. ред. І.В.Артюмова. – Ужгород: Гражда, 2012 - 520 с.
23. Україна – у трійці країн з найбільшою «тіньовою» економікою. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2017/10/28/630573/>
 24. Фінансові таємниці контрабандного тунелю під українсько-словацьким кордоном. URL: <http://karpatnews.in.ua/news/57775-finansovi-taiemnytsi-kontrabandnoho-tuneliu-pid-ukrainsko-slovatskym-kordonom-foto-video.htm>
 25. Фоміна М.В. Корупційно-тіньові відносини: політекономічний аспект // Економічний нобелівський вісник. – 2014, № 1 (7). – С. 471–478.
 26. Alatas S.H. Corruption: its Nature, Causes and Consequences. Aldershot: Avebury, 1990. Ch.1.
 27. Feige E.L. Undegraund Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Transition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (eds) Transforming Post-Communist Political Economies. National Academe Press, Washington D.C.? 1997 – pp. 19-34.
 28. Klitgaard R. Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries. University of California Press, 1988.
 29. Klitgaard R., Maclean-Abaroa R., Lindsey Parris H. Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention. ICS Press and World Bank Institute, 2000.
 30. Sanjeev C., Davoodi H., Alonso-Terme R. Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? // IMF Working Paper 76, 1998.
 31. The Shadow Economy in Europe. 2013 / K. Scheider, Ph.D. // AT-Kearney. Johannes Kepler / Universitat Linc. JKU. 2013.
 32. URL: https://m.dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-znovu-lider-schodo-kontrabandi-sigaret-v-yes-286667_.html
 33. URL: <https://www.0312.ua/news/192614634>.
 34. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/6/708527/>
 35. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2408453-u-es-pidt-verdili-zakritta-sesti-transkordonnih-program-z-ukrainou.html>

REFERENCES

1. Akkerman, S. R. & Alyakrinskiy O. (2010). *Korrupciya i gosudarstvo. Prichiny, sledstviya, reformy* [Corruption and the state. Causes, effects, reforms]. M.: Logos, p. 39 [in Russian].

2. Varnaliy, Z. S. (2014). *Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny* [Theoretical principles of shadow economy of Ukraine]. Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu. No. 1, pp. 46 – 51 [in Ukrainian].
3. Voloshenko, A. V. (2016). *Problemy zdiysnennya antykoruptsiynykh reform u suchasniy Ukrayini ta shlyakhy yikh realizatsiyi. Aktual'ni problemy ekonomiky* [Problems of implementation of anti-corruption reforms in modern Ukraine and ways of their realization. Current problems of the economy]. No. 8, pp. 51–61 [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. (2016). *Ukrayins'ke ekonomichne dyvo, abo kudy vedut reformy* [Ukrainian economic miracle, or where are the reforms]. Dzerkalo tyzhnya. No. 22 [in Ukrainian].
5. Yechmakov, S. M. (2004). *Tenevaya ekonomika: analiz i modelirovaniye* [The shadow economy: analysis and modeling]. M.: Finansy i statistika, p. 408 [in Russian].
6. Ispravnikov, V. O. (2007). *Tenevaya ekonomika* [Shadow economy] –M.: Infra, p. 321 [in Russian].
7. Ivanov, YU. B. (2010). *Tin'ova ekonomika v konteksti kryzy derzhavnogo upravlinnya. Problemy ekonomiky* [Shadow economy in the context of the crisis of public administration. Problems of the economy]. No. 4, pp. 21–24 [in Ukrainian].
8. *Kontrabanda v zakoni* [Smuggling in the law]. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/21/7054839/> [in Ukrainian].
9. Fomina, M. V., Prykhod'ko, V. V., Kapturenko, M. H. (2012). *Koruptsiya i tin'ova ekonomika: politekonomichnyy aspekt* [Corruption and Shadow Economy: Polytechnical Aspect]. Monohrafiya. M. V. Fomina (Ed.). – Donets'k: Don NUET, p. 333 [in Ukrainian].
10. Revak, I. O. (2011). *Koruptsiya: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya* [Corruption: Theoretical and Methodological Principles of Research]. Monohrafiya. L'viv: L'vivs'kyi DUVS, p. 220 [in Ukrainian].
11. Mazur, I. I. (2008). *Detinizatsiya ekonomiky Ukrayiny: teoriya ta praktyka: monohrafiya* [Detonization of the Ukrainian economy: theory and practice: monograph]. K.: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivs'kyi universytet», p. 239 [in Ukrainian].
12. Polterovich, V. M. (1999). *Institutsional'nyye lovushki i ekonomicheskiye reformy* [Institutional traps and economic reforms] [in Russian].
13. Predbors'kyi, V. A. (2005). *Detinizatsiya ekonomiky u konteksti transformatsiynykh protsesiv* [Detonization of the economy in the context of transformation processes]. K.: Kondor, p. 614 [in Ukrainian].

14. Pustoviyt, R. F. (2015). *Instytutsional'ni faktory kleptokratychnoyi ekonomiky, Ekonomika Ukrayiny* [Institutional factors of the kleptocratic economy, *Economy of Ukraine*]. No. 12, pp. 26-38 [in Ukrainian].
15. Rouz-Akkerman, S. (2003). *Korruptsiya i gosudarstvo: prichyny, sledstviya, reformy* [Corruption and the state: causes, consequences, reforms]. Logos, p. 356 [in Russian].
16. Rukh do Yevropy v tini [Move to Europe in the shade]. dt.ua Retrieved from <http://m.dt.ua/macrolevel/ruh-do-yevropi-v-tini> [in Ukrainian].
17. Samayeva, YU. (2016). *Shou koruptsiynoho absurdu, Dzerkalo tyzhnya* [Show of the corruption absurd, *Mirror of the week*]. No. 41 [in Ukrainian].
18. Skrypnyk, A., Vdovychenko, A. (2009). *Determinanty koruptsiyi v Ukrayini. Ekonomika Ukrayiny* [Determinants of Corruption in Ukraine. *Economy of Ukraine*]. No. 4, pp. 29-43 [in Ukrainian].
19. Soto, de E. (1995). *Inoy put'. Nevidimaya revolyutsiya v tret'yem mire* [Another way. *The invisible revolution in the third world*]. M.: Catalax, p. 249 [in Russian].
20. Tyshchuk, T. A., Kharazishvili, YU. M., Ivanov, O. V. (2011). *Tin'ova ekonomika v Ukrayini: masshtaby ta napryamy podolannya: analitychna dopovid'* [Shadow economy in Ukraine: scales and directions of overcoming: an analytical report]. YA. M. Zhalila (Ed.). K.: NISD, p. 96 [in Ukrainian].
21. Varnaliy, Z. S (Eds.). (2006). *Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shlyakhy lehalizatsiyi* [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization]. K.: NISD, p. 576 [in Ukrainian].
22. Art'omov, I. V. (Eds.). (2012). *Transkordonne spivrobotnytstvo Ukrayiny: stan, problemy, perspektyvy* [Cross-border cooperation of Ukraine: status, problems, perspectives]. Monohrafiya. Uzhhorod: Hrazhda, p. 520 [in Ukrainian].
23. *Ukrayina – u triytsi krayin z naybil'shoju «tin'ovoyu» ekonomikoyu* [Ukraine - in the top three countries with the largest «shadow» economy]. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/news/2017/10/28/630573/> [in Ukrainian].
24. *Finansovi tayemnytsi kontrabandnoho tunelyu pid ukrajyns'ko-slovats'kym kordonom* [Financial secrets of the smuggling tunnel under the Ukrainian-Slovak border]. Retrieved from <http://karpat-news.in.ua/news/57775-finansovi-taiemnytsi-kontrabandnoho-tuneliu-pid-ukrainsko-slovatskym-kordonom-foto-video.htm> [in Ukrainian].

25. Fomina, M. V. (2014). Koruptsiyno-tin'ovi vidnosyny: politekonomichnyy aspekt. [Corrupt-Shadow Relations: Political-Economic Aspect]. *Ekonomichnyy nobeliv's'kyy visnyk*, no. 1 (7). – Dnipropetrovs'k. Pp. 471-478 [in Ukrainian].
26. Alatas, S. H. (1990). *Corruption: its Nature, Causes and Consequences*. Aldcrshot: Avebury, Ch.1 [in English].
27. Feige, E. L. (1997). Undegraud Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Transition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (ads) *Transforming Post-Communist Political Economies*. National Academe Press, Washington D.C., pp. 19-34 [in English].
28. Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries*. University of California Press [in English].
29. Klitgaard, R., Maclean-Abaroa, R., Lindsey Parris, H. (2000). *Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention*. ICS Press and World Bank Institute [in English].
30. Sanjeev, C., Davoodi, H., Alonso-Terme, R. (1998). Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?. IMF Working Paper, p. 76 [in English].
31. The Shadow Economy in Europe. (2013). K. Scheider, Ph. D. AT-Kearney. Johmannes Kepler / Universitat Linc. JKU [in English].
32. Retrieved from https://m.dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-znovu-lider-schodo-kontrabandi-sigaret-v-yes-286667_.html [in Ukrainian].
33. Retrieved from <https://www.0312.ua/news/1926146> [in Ukrainian].
34. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/6/7085270/> [in Ukrainian].
35. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2408453-u-es-pidtverdili-zakritta-sesti-transkordonnih-program-z-ukrainou.html> [in Ukrainian].

УДК 352/354-047.52:005.591.6

DOI:10.24144/2078-1431.2018.2(21).230–259

Ольга Руденко,

*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та
менеджменту організації*

Чернігівського національного технологічного університету

Людмила Юценко,

*заступник начальника відділу
матеріально-технічного забезпечення
Департаменту організаційної роботи
Антимонопольного комітету України*

ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ПРОТИРІЧ У ВПРОВАДЖЕННІ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІННОВАЦІЙ: НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Запропоновано визначення нових факторів спротиву інноваціям з урахуванням удосконалення механізмів впровадження інновацій у діяльність органів публічної влади та пріоритетності їх здійснення шляхом одночасного використання конфігурації SWOT-аналізу і техніки "ЗС". Систематизовано механізми (інструменти) забезпечення (організаційні, правові, економічні тощо) та суб'єкти, що відповідають за впровадження окреслених напрямів. Розроблено систему "механізми забезпечення" ← напрями удосконалення → відповідальні суб'єкти", в результаті чого виокремлено забезпечувальні передумови, а також напрями удосконалення нагальних та другорядних механізмів.

Ключові слова: державне управління, публічне управління, органи публічної влади, інновації, механізми впровадження інновацій, державно-управлінська інноваційна діяльність, кризові протиріччя, фактори спротиву інноваціям.

The definition of new factors of resistance to innovations is proposed taking into account the improvement of the mechanisms of implementation of innovations in the activities of public authorities and the priority of their implementation by using simultaneously the configuration of SWOT analysis and technology "3C". The mechanisms (tools) of the provision (organizational, legal, economic, etc.) and the subjects responsible for the implementation of the above-mentioned directions are systematized. The system of "mechanisms of providing" ← directions of improvement → responsible subjects "has been developed, as a result of which the security prerequisites and directions of improvement of urgent and secondary mechanisms are identified.

Key words: *public administration, public administration, public authorities, innovations, mechanisms of introduction of innovations, state-management innovation activity, crisis contradictions, factors of the opposite to innovations.*

Не викликає заперечень той факт, що державно-управлінська діяльність потребує постійних трансформацій і тісно пов'язана з розвитком суспільства. Саме інноваційна діяльність органів публічної влади є одним із цілеспрямованих засобів: досягнення мети Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" [1], виявлення прогалин у здатності цього виду діяльності до впровадження інновацій, формулювання пріоритетних напрямів удосконалення державного управління інноваційною діяльністю (далі – ДУІД).

Виходячи з того, що державно-управлінська інноваційна діяльність є цілеспрямованим засобом досягнення мети Стратегії, необхідно виявити прогалини у здатності цього виду діяльності до її реалізації, за допомогою виявлених проблем сформулювати напрями удосконалення механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади. Для цього застосуємо підхід, запропонований С.А. Поповим [2].

Беручи за основу тлумачення поняття підхід "ситуаційний" і підхід "сценарний" (Енциклопедія державного управління [3, с. 453–455]), у цьому дослідженні розуміємо термін

“підхід” як сукупність найбільш придатних інструментів (методів, методик, засобів тощо), які використовуються за визначеною схемою для вироблення напрямів удосконалення механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади. За основу у формулювання цих напрямів покладемо результати стратегічного аналізу (орієнтири розвитку, захисту, спротиву та кризи), про які йтиме мова дещо далі. Головними засобами для їх визначення оберемо SWOT-аналіз та зручну для цього практику розробки відповідних факторів, зосереджених у рамках стратегічних орієнтирів.

До того ж вважаємо, що напрями удосконалення механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади формулюються за результатами перехресного зіставлення визначених вище факторів згідно з конфігураціями, що наведені у SWOT-аналізі. На сьогодні відомі техніки перехресного зіставлення SS, SNN тощо, які є прикладами подальшого удосконалення SWOT-аналізу [2, с. 95–113]. У нашому дослідженні використаємо техніку “ЗС” (“позитивні – негативні сторони”), тому що прерогатива цієї техніки полягає у можливості виявити напрями удосконалення механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади шляхом перехресного зіставлення найвагоміших факторів з позиції аналізу сильних та слабких сторін системи державного управління, що є попереднім критерієм для цього дослідження. До того ж, зазначена техніка дає можливість виявлення “позитивних сторін” напрямів удосконалення з позиції змін чи оптимізації впливу негативних сторін за рахунок переваг позитивних сторін; виявити “залишкові” напрями удосконалення з позиції послаблення кризових протиріч шляхом подолання прогалин у зовнішньому середовищі.

Одночасне використання конфігурації SWOT-аналізу і техніки «ЗС» засновано на формально-логічних зв'язках “стратегічний аналіз – пріоритети удосконалення” (рис. 1). Розробка цих напрямів у рамках конфігурації “інструменти

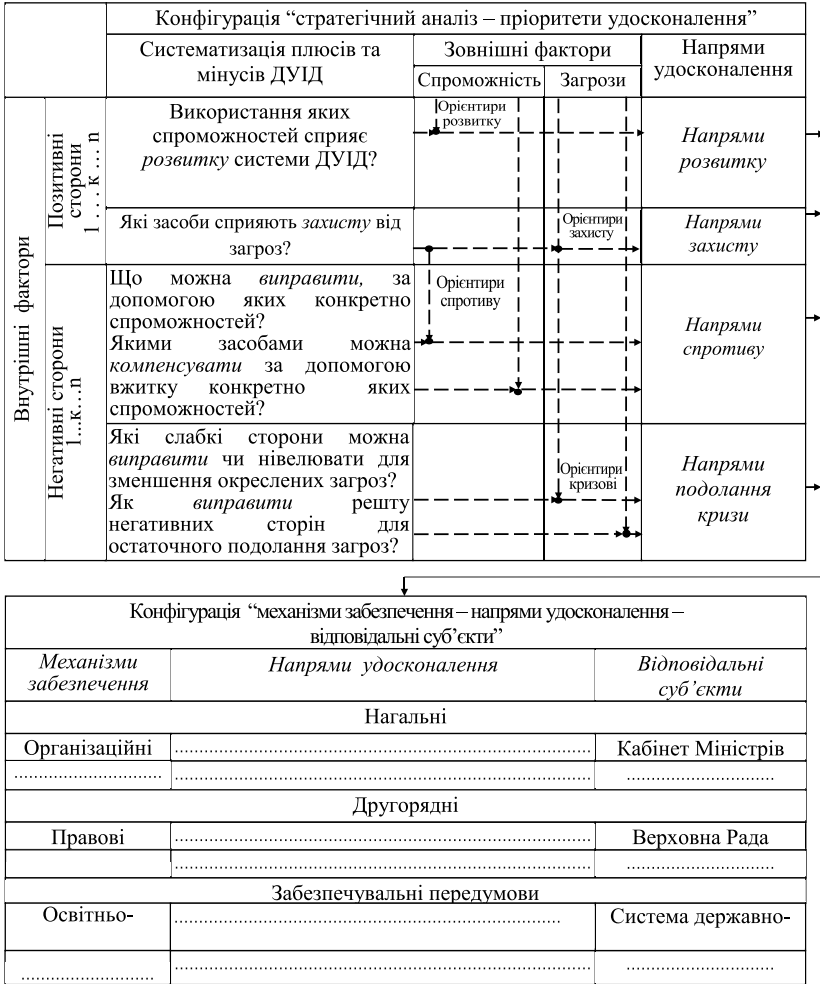

Рис. 1. Формулювання напрямів удосконалення ДУІД

забезпечення – пріоритети удосконалення – відповідальні суб’єкти” дозволить їх систематизувати як механізми (інструменти) забезпечення (організаційні, правові, економічні тощо) та визначити відповідальних суб’єктів за впровадження окреслених напрямів удосконалення механізму впро-

вадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади з урахуванням пріоритетності їх здійснення. З огляду на питання, що наведені у конфігурації “стратегічний аналіз – пріоритети удосконалення” (рис. 1), та зміст стратегічних орієнтирів (розвитку, захисту, спротиву та кризи; табл. 1), проведемо перехресне зіставлення відповідних факторів.

Таблиця 1

Зміст позитивних і негативних факторів

Позитивні сторони	
1.	Компетентне керівництво системи ДУ
2.	Легітимні владні повноваження системи ДУ з організації її інноваційного розвитку
3.	Наявність деякого інноваційного досвіду у рамках державних програм і міжнародних проектів
Негативні сторони	
1.	Брак визнаних державних менеджерів «проривного» характеру
2.	Відсутність усталеного інноваційного менеджменту системи ДУ
3.	Низький рівень стратегічного мислення керівництва системи ДУ, зокрема щодо ДУІД
Спроможності	
1.	Наявність політичної волі до стратегічних перетворень у системі ДУ
2.	Наявність нормативно-правового визначення напрямів та форм інноваційного оновлення
3.	Наявність нормативно-правового забезпечення розробки і реалізації державних цільових програм
Загрози	
1.	Відсутність інноваційної стратегії з масштабного оновлення системи ДУ
2.	Неефективність чинного програмно-цільового управління ДУН
3.	Недостатня увага до інноваційно-орієнтованої підготовки державних лідерів

Перехресне зіставлення позитивних сторін (далі – ПС) і спроможностей (далі – С) дозволяє визначити такі напрями удосконалення розвитку:

– ПС “компетентне керівництво” → С “наявність політичної волі до стратегічних перетворень у системі органів публічної влади” можна сформулювати як напрями удосконалення з організації та забезпечення масового поінформування керівництва системи органів публічної влади про цілі якісних змін та їх переваги. Використати їх як орієнтир для започаткування підготовки стратегічних рішень на всіх рівнях державно-управлінської діяльності органів публічної влади;

– ПС “компетентне керівництво” → С “наявність нормативно-правового визначення напрямів та форм оновлення ефективності системи органів публічної влади” як напрямів удосконалення з організації та забезпечення масової соціалізації сутності та переваг директивних державно-управлінських інновацій усередині системи органів публічної влади, особливо її керівного складу; конкретизації дій з розробки відповідних управлінських рішень та інформаційно-методичного супроводу;

– ПС “компетентне керівництво” → С “наявність нормативно-правового забезпечення розробки і реалізації державних програм” як напрямів удосконалення оволодіння теоретико-прикладними засадами у сфері використання програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку системи органів публічної влади” → С “наявність політичної волі до стратегічних перетворень у системі органів публічної влади” як напрямів удосконалення щодо організації та забезпечення масової соціалізації сутності та переваг державно-управлінських нововведень, підготовки відповідних стратегічних рішень та теоретико-методологічного забезпечення державно-управлінської діяльності органів публічної влади;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” → С “наявність нормативно-правового визначення напрямів та форм інноваційного оновлення системи органів публічної влади” як напрям щодо організації та забезпечення розробки та реалізації заходів щодо управління, здійснення та забезпечення державно-управлінської діяльності органів публічної влади;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” → С “наявність нормативно-правового забезпечення розробки і реалізації державних програм” як напрям щодо організації та забезпечення опанування керівництвом системи органів публічної влади теоретико-прикладними засадами програмно-цільового управління державно-управлінськими інноваціями;

– ПС “наявність деякого інноваційного досвіду в рамках державних програм і міжнародних проектів” → С “наявність політичної волі до стратегічних перетворень у системі органів публічної влади” як напрямів удосконалення з ініціювання дослідження кращого досвіду державно-управлінських інновацій з метою його використання у процесі стратегічних перетворень;

– ПС “наявність деякого інноваційного досвіду у рамках державних програм і міжнародних проектів” → С “наявність нормативно-правового визначення напрямів та форм інноваційного оновлення системи органів публічної влади” як напрямів удосконалення з вивчення конкретного досвіду з впровадження директивних державно-управлінських нововведень;

– ПС “наявність деякого інноваційного досвіду у рамках державних програм і міжнародних проектів” → С “наявність нормативно-правового забезпечення розробки і реалізації державних цільових програм” як пріоритетний напрям удосконалення з вивчення конкретного досвіду із застосування програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями.

Використовуючи попередню методику перехресного зіставлення позитивних сторін і загроз (далі – З), визначимо відповідні захисні напрями удосконалення:

– ПС “компетентне керівництво” → З “відсутність інноваційної стратегії” як пріоритетний напрям удосконалення оволодіння керівництвом теоретико-прикладними засадами стратегічного управління державно-управлінськими нововведеннями;

– ПС “компетентне керівництво” → З “неефективність чинного програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями” як напрям щодо з’ясування переваг та недоліків застосування програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями;

– ПС “компетентне керівництво” → З “недостатня увага до інноваційно-орієнтованої підготовки державних лідерів” як напрям з організації та забезпечення інноваційно-орієнтованого навчання, зокрема вищого керівництва органів публічної влади на базі системи державно-управлінської освіти;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” → З “відсутність інноваційної стратегії” як напрям з організації та забезпечення пошуку придатного зразку цієї стратегії, її адаптації до умов оновлення системи органів публічної влади або замовлення її розробки;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” → З “неефективність чинного програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями” як напрям з організації та забезпечення досліджень щодо виявлення можливостей програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями, його удосконалення для конкретних умов;

– ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” → З “недостатня увага інноваційно-орієнтованій підготовці державних лідерів” як напрям з організації та забезпечення іннова-

ційно-орієнтованого навчання вищого керівництва системи органів публічної влади на базі системи державно-управлінської освіти.

Виявимо через перехресне зіставлення негативних сторін (далі - НС) і позитивних сторін внутрішні напрями удосконалення державно-управлінської діяльності органів публічної влади, а саме:

– НС “брак визнаних державних менеджерів “проривного” характеру” → ПС “компетентне керівництво” і ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” як напрям з організації і здійснення відбору осіб зі складу компетентного керівництва, які здатні і бажають взяти дієву участь у впровадженні державно-управлінських інновацій;

– НС “брак визнаних державних менеджерів “проривного” характеру і НС “низький рівень стратегічного мислення керівництва системи державного управління, зокрема щодо напрямів удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади” → ПС “наявність деякого інноваційного досвіду у рамках державних програм і міжнародних проектів” як напрям з вивчення, поширення і використання кращих практик з підготовки державних менеджерів зі стратегічним мисленням з керівного складу системи органів публічної влади;

– НС “відсутність усталеного інноваційного менеджменту в системі органів публічної влади” → ПС “компетентне керівництво”, ПС “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” як напрям з організації та забезпечення досліджень щодо розвитку теоретико-методологічного забезпечення інноваційного менеджменту, його впровадження у державно-управлінську практику;

– НС “відсутність усталеного інноваційного менеджменту в системі державного управління” → ПС “наявність деякого інноваційного досвіду у рамках державних програм і міжнародних проектів” як напрям з використання кращо-

го вітчизняного інноваційного досвіду з управління державно-управлінськими інноваціями;

– НС “низький рівень стратегічного мислення керівництва системи державного управління, зокрема щодо механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади” → ПС “компетентне керівництво” і “легітимні повноваження системи державного управління з організації інноваційного розвитку” як напрям з організації і здійснення відбору з-поміж керівництва осіб, здатних і охочих опанувати стратегічним мисленням з впровадження державно-управлінських нововведень.

До напрямів удосконалення державно-управлінської інноваційної діяльності, визначених шляхом перехресного зіставлення негативних сторін в спроможності подолання негативності перших віднесемо:

– НС “брак визнаних державних менеджерів “проривного” характеру”, “низький рівень стратегічного мислення керівництва системи державного управління, зокрема щодо державно-управлінської діяльності органів публічної влади” → С “наявність політичної волі до стратегічних перетворень у системі органів публічної влади” як напрям з організації використання політичних орієнтирів для вмотивування керівництва публічної служби щодо переосмислення стратегічних цінностей і значущості системи органів публічної влади; зорієнтованість на результат, розвиток інноваційної активності та інноваційної культури;

– НС “відсутність устаєного інноваційного менеджменту в системі державного управління” → С “наявність нормативно-правового визначення напрямів та форм інноваційного оновлення системи державного управління” як напрям щодо цілепокладання в управлінні державно-управлінськими нововведеннями та формулювання пріоритетів розвитку теоретико-методологічного забезпечення інноваційного менеджменту;

– СЛС “відсутність устаєного інноваційного менеджменту в системі державного управління” → С “наявність нормативно-правового забезпечення розробки і реалізації

державних цільових програм” як напрям для опанування та використання програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями.

“Кризові” напрями удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади виявлено шляхом перехресного зіставлення факторів “негативні сторони → загрози” з позиції забезпечення виправлення певних чинників для послаблення відповідних протиріч:

– НС “брак визнаних державних менеджерів “проривного” характеру”, НС “низький рівень стратегічного мислення керівництва системи державного управління, зокрема щодо механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади” → З “недостатня увага до інноваційно-орієнтованої підготовки державних лідерів” як напрям з виправлення зазначених НС через прискорене підвищення кваліфікації вищого керівництва системи органів публічної влади щодо державно-управлінських інновацій на базі системи державно-управлінської освіти; впровадження у підготовку магістрів державного управління дисципліни “Інноваційний менеджмент системи органів публічної влади”; впровадження підготовки магістрів державного управління за спеціалізацією “Інноваційна діяльність системи органів публічної влади”;

– НС “відсутність усталеного інноваційного менеджменту в системі органів публічної влади” → З “неефективність чинного програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями” як напрям “пом’якшення” цього протиріччя через раціональне використання програмно-цільового управління державно-управлінськими нововведеннями.

“Залишкові” (кризові) напрями виявлено через зіставлення залишку факторів, що породжують найгостріше протиріччя: НС “відсутність усталеного інноваційного менеджменту в системі державного управління” → З “відсутність інноваційної стратегії” .

Головна мета цієї стратегії спрямована на забезпечення успішного здійснення процесу поширення державно-управлінських інновацій з урахуванням ефективного використання інноваційного потенціалу системи органів публічної влади, який включає управлінські інноваційні ресурси і забезпечувальні передумови. Визначені напрями удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади переважно зорієнтовані на досягнення належного рівня інноваційно-орієнтованої професійної компетентності керівного складу. Це наголошує на першочерговості реалізації принципу інноваційної готовності кадрового ресурсу та його важливості поміж інших складових інноваційного ресурсу, особливо щодо його інноваційно-активного ядра. Водночас провідну роль у поширенні державно-управлінських інновацій відіграють неформальні лідери, які сприяють дієвій міжособистісній комунікації, зокрема щодо поширення власного досвіду з управління інноваціями. Інноваційна діяльність системи органів публічної влади загалом забезпечується застосуванням основних механізмів провадження, якими є стратегічний інноваційний менеджмент та організаційний процес поширення інновацій. Застосування цих механізмів не є можливим у разі відсутності однієї із складових, що входять до інструментів впровадження: чи то стратегія, чи власне інноваційний процес. Вони у свою чергу тісно взаємопов'язані і взаємозалежні від наявності інноваційних ресурсів та заперечувальних (стартових) умов.

Тому наступним напрямом щодо подолання вищезначеного кризового протиріччя є виявлення з-поміж публічних службовців неформальних лідерів та їх залучення до управління державно-управлінськими нововведеннями.

Стосовно ресурсів нематеріального характеру, то, зважаючи на принцип необхідності й достатності передумов, першорядним є створення інформаційно-інтелектуальної бази знань щодо:

– засобів (інструментів) стратегічного управління, винятково щодо розробки стратегічного рішення (на етапах

прогнозування, цілепокладання, пілотного впровадження, створення стратегічних альтернатив та вибору з них раціональної стратегії) та його реалізації стосовно управління інноваційними процесами та процесами поширення інновацій;

- відомих та впроваджених інноваційних стратегій (зокрема запозичених із зарубіжної практики та з бізнес-середовища), які можна адаптувати для потреб якісного оновлення системи органів публічної влади України;

- новостворених та запозичених інновацій, власних інноваційних розробок, які є популярними та затребуваними у межах вітчизняних державно-управлінських реформ та відповідають світовим тенденціям розвитку системи органів публічної влади. Наступним слушним напрямом щодо подолання зазначеного вище кризового протиріччя є створення у системі органів публічної влади інформаційно-інтелектуальних баз знань.

Щодо забезпечувальних передумов цього напрямку то, зазвичай, дослідники акцентують увагу [4, с. 23–24] на інноваційній культурі, мотиваційному механізмі, організаційно-управлінській складовій. Приділено увагу інноваційній культурі як одному з напрямів удосконалення механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади. Щодо мотивації, то в державно-управлінській практиці частково застосовуються відповідні моральні та (або) матеріальні винагороди. До прикладу, відзнака “Кращий державний службовець” супроводжується матеріальною винагородою. У світовій практиці впровадження державно-управлінських інновацій також застосовуються аналогічні нагороди та службові підвищення [5, с. 68–69; 6, с. 66; 7, с. 133–152]. Необхідно у цьому контексті врахувати й те, що мотивація колективу до інноваційної активності породжується наявністю в ньому якостей особливого соціально-психологічного клімату, зокрема коли [8, с. 47–51]: чинний керівник є лідером, має місце висока згуртованість провідних фахівців; моральні стимули обумовлені

досягненням важливого результату, прагненням до самоактуалізації та творчої самореалізації, особливо у великих проєктах; впроваджувачі прагнуть підвищити власний престиж участю в успішно завершеному інноваційному проєкті тощо. Отже, з огляду на вищезазначене, наступний напрям пом'якшення кризового протиріччя має ґрунтуватися на застосуванні мотиваційних інструментів, формуванні соціально-психологічного клімату новаторського типу в середовищі системи органів публічної влади.

Спираючись на результати цього дослідження щодо системи управління державно-управлінськими інноваціями (зокрема на принцип системності механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади), то її побудова має своїм фундаментом наявну ієрархію системи органів публічної влади та повинна формуватися завдяки введенню додаткових (інноваційно-орієнтованих) функцій у цих органах на час впровадження інновацій у межах державно-управлінських реформ. Новостворена система управління має відповідати принципам побудови механізму впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади та поєднувати сукупність тимчасово утворених колективів. З цього логічно випливає наступний напрям подолання кризового протиріччя – створення системи управління державно-управлінськими нововведеннями на базі чинної системи органів публічної влади, оптимальної за кількістю рівнів ієрархії, вертикально та горизонтально зв'язаної за цілями загалом.

Спираючись на те, що стратегічний менеджмент є одним із засад управління державно-управлінськими інноваціями, можна розширити перелік забезпечувальних передумов компромісного характеру також і через виправлення зовнішніх факторів. Так, стратегічні цілі оновлення ефективності системи органів публічної влади (принцип стратегічності інноваційного розвитку системи органів публічної влади) мають відображатися в основних положеннях Конституції України, політичних орієнтирах розвитку України та пріо-

ритетах державно-управлінських реформ. Крім того, оновлення ефективності системи органів публічної влади повинно мати прогнозований та завчасний характер як своєчасне реагування на нові зовнішні виклики і внутрішні потреби, зокрема стосовно реалізації сучасних стратегічних пріоритетів державної політики, а також стосовно підтримки щодо утвердження свого іміджу в суспільстві. Кінцевий результат здійснення державно-управлінських реформ та віддзеркалювання уявлення про якісно новий стан розвитку системи органів публічної влади покладається на мету впровадження стратегії розвитку. Тому наступним напрямом пом'якшення кризового протиріччя є відповідність стратегічних цілей розвитку системи органів публічної влади політичним орієнтирам розвитку України через завчасне реагування цієї системи на світові тенденції розвитку, зовнішні виклики та внутрішні потреби.

Важливим напрямом удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади є унормування організаційно-правового забезпечення стратегічного управління державно-управлінськими інноваціями як напрям з реалізації принципу необхідності і достатності передумов. За дорученням Кабінету Міністрів України інноваційна стратегія може розроблятися ЦОБВ за участю інших органів влади, на які покладається забезпечення її реалізації у рамках державно-управлінської реформ. Проект стратегії має подаватися на розгляд та схвалення Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, а потім затверджуватися Президентом України. Зважаючи на це, актуальним напрямом пом'якшення кризового протиріччя є унормування організаційно-правового забезпечення розробки та реалізації інноваційної стратегії системи органів публічної влади.

Розглядаючи інноваційну інфраструктуру (стосовно реалізації принципу необхідності і достатності передумов), визначимо, що процес управління державно-управлінськими нововведеннями є наукомістким, не обмежується викорис-

танням ресурсу інформаційно-інтелектуальних баз знань, особливо на етапі діагностування стартових стратегічних орієнтирів. Як показує вітчизняний та світовий досвід впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади, цей процес супроводжується послугами дослідницьких, інформаційних, консалтингових, комунікаційних і освітніх структур різних форм власності, а також обміном досвіду на відповідних сайт-майданчиках тощо. Тому доречним напрямом пом'якшення має бути створення повноцінної інноваційної інфраструктури у системі органів публічної влади.

Досліджуючи результати перехресного зіставлення факторів, доходимо висновку, що сформульовані пріоритетні напрями удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади дещо перегукуються, але кожен з них має власний, притаманний лише йому "відтінок". Така ситуація є об'єктивною, оскільки ці фактори багаторазово розглядаються перехресно з різних напрямів за визначеними питаннями, тому необхідно більш узагальнено сформулювати напрями удосконалення у рамках конфігурації "інструменти забезпечення" ← напрями удосконалення → відповідальні суб'єкти" (табл. 2).

Достовірність наведених вище напрямів удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади підкріплюється за допомогою їх порівняння з основними пріоритетами сучасних інноваційних стратегій розвитку України на 2010–2020 роки [1], які охарактеризовано у [9]. У стратегіях особлива увага приділяється формуванню людини інноваційного типу, що по важливості і масштабності поєднується з іншими видами завдань у цих стратегіях.

На сьогодні існує термінова необхідність у переорієнтації системи освіти України, зокрема державно-управлінської; заохочення до засвоєння відповідних навичок тієї частини населення (особливо молоді), яка спроможна і готова до інноваційної діяльності; підвищення іміджу останньої, форму-

вання інноваційної культури в суспільстві через використання сучасних інструментів. Саме цій складовій інноваційного ресурсу приділяє увагу більшість дослідників [2; 10-15], які наголошують на необхідності отримання впроваджувачами відповідної освіти, кваліфікації, здібностей та навичок.

Таблиця 2

**Конфігурація
“інструменти забезпечення ← напрями удосконалення
→ відповідальні суб’єкти”**

Механізми забезпечення	Напрями удосконалення ДУД	Відповідальні суб’єкти
Нагальні		
Організаційні, інформаційно-роз’яснювальні, науково-методичні	Організація і забезпечення масового інформування службовців ОПВ, особливо їх керівного складу, про: цілі, сутність і переваги як стратегічних перетворень у цілому, так і ДУІ зокрема. Розробка і розповсюдження інформаційно-методичного забезпечення щодо ДУІ.	КМУ, НАДС, система державно-управлінської освіти
Організаційно-кадрові	Організація та здійснення відбору, з-поміж компетентного керівництва, осіб, здатних і бажаючих: – взяти дієву участь у стратегічних перетвореннях; – розвинути стратегічне мислення з впровадження ДУІ. Організація та здійснення відбору неформальних лідерів з кадрового складу системи ОПВ з метою їх залучення до управління і впровадження ДУІ	КМУ, НАДС, зацікавлені центральні ОВВ, система державно-управлінської освіти
Політико-мотиваційні	Використання політичних орієнтирів з оновлення ефективності системи ОПВ для вмотивування керівництва щодо підвищення його інноваційної активності шляхом осмислення переваг ДУІ, їх цінності і значимості для розвитку цієї системи, зорієнтованої на результат	

Другорядні		
Організаційні, освітньо-професійні	Організація і здійснення професійного навчання керівництва системи ОПВ щодо практичного використання теоретико-прикладних засад стратегічного і програмно-цільового управління ДУІ. Впровадження у програми підготовки магістрів ДУ дисципліни “Інноваційний менеджмент системи ОПВ”. Впровадження підготовки магістрів ДУ за спеціалізацією “Інноваційна діяльність системи ОПВ”	КМУ, НАДС, система державно-управлінської освіти
Організаційні, дослідницькі	Організація та здійснення досліджень щодо: – пошуку визнаного у світі зразку інноваційної Стратегії, її адаптації до умов системи ОПВ; – розвитку теоретико-методологічних засад стратегічного інноваційного менеджменту системи ОПВ, зокрема щодо прийняття і реалізації стратегічного рішення; – використання наявних кращих світових і вітчизняних практик, придатних для управління ДУН; – запозичення кращих світових і вітчизняних практик з підготовки державних «проривних» менеджерів, керівництва системи ОПВ зі стратегічним мисленням	Система державно-управлінської науки і освіти
Організаційні, управлінські	Організація і здійснення підготовки, розробки і прийняття стратегічних рішень на всіх рівнях системи ОПВ, їх зорієнтованість на впровадження ДУІ	КМУ, НАДС, зацікавлені центральні ОВВ, система державно-управлінської освіти
Цілепокладальні	Відповідність цілей стратегічних перетворень системи ОПВ політичним орієнтирам розвитку України через завчасне реагування на світові тенденції розвитку, зовнішні виклики та внутрішні потреби	
Забезпечувальні передумови		
Інноваційно-світоглядні, соціально-психологічні	Розвинення інноваційної культури у середовищі публічної служби через утвердження інноваційного світогляду, ендогенно сформованої чутливості до новацій, стійкого новаторського соціально-психологічного клімату, готовності до нововведень	КМУ, НАДС, зацікавлені центральні ОВВ, система державно-управлінської освіти
Мотиваційні	Використання сукупності інструментів внутрішнього і зовнішнього характеру, сприятливих для підвищення інноваційної активності впроваджувачів ДУН	

Організаційні, управлінські	Створення на базі чинної системи ОПВ системи управління ДУН на основі принципів побудови та функціонування ДУІД	КМУ, НАДС, зацікавлені центральні ОВВ
Організаційні, правові	Унормування організаційно-правових засад розробки та реалізації стратегічних рішень з інноваційного розвитку системи ОПВ	Верховна Рада України, КМУ, НАДС, зацікавлені центральні ОВВ
Інфраструктурні	Створення: – бази інтелектуальних напрацювань з розробки і реалізації визнаних зразків стратегій, новостворених і запозичених ДУН, власних розробок, затребуваних практикою; – структури різних форм власності з надання дослідницьких, інформаційних, консалтингових, комунікаційних і освітніх, інших видів послуг	Зацікавлені центральні ОВВ, НАДС, система державно-управлінської науки і освіти

У Стратегії одним із напрямів, згаданих вище, зазначається що значна увага має бути приділена створенню системи державного управління інноваційною діяльністю шляхом впровадження сучасних державно-управлінських інструментів, а також підвищення прозорості у взаємодії цієї системи з інститутами громадянського суспільства. Також у Стратегії розглядається системний підхід до управління інноваційним розвитком і пропонується створити ефективну централізовану державну систему координації інноваційного розвитку економіки та використати програмно-цільове управління реалізацією цієї стратегії. Крім того, в Стратегії зазначені проблеми, пов'язані зі створенням забезпечувальних передумов не лише з розвитку інноваційної культури, а й інфраструктури та відповідного організаційно-правового супроводу.

У Державній цільовій програмі розвитку державної служби на період до 2016 року [16] визначено завдання та заходи щодо розв'язання проблем розвитку цієї служби стосовно теоретико-методологічного забезпечення стратегічного підходу до управління державно-управлінськими іннова-

ціями. А саме: пропонується посилити її інституціональну спроможність шляхом наукового забезпечення її розвитку, визначення методів і механізму її модернізації відповідно до принципів Європейського Союзу та надання науково-методичної допомоги органам публічної влади з урахуванням міжнародного досвіду. З огляду на це та орієнтуючись на попередньо отримані результати досліджень і твердження щодо напрямів удосконалення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади, перспективними, на наш, є ті, що стосуються: інноваційно-орієнтованого професійного навчання службовців органів публічної влади; а також теоретико-методологічного забезпечення механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади, зокрема в аспекті стратегічного управління державно-управлінськими нововведеннями.

Стосовно підвищення професійного рівня та конкретного професійного навчання потенційних упроваджувачів нововведень, а також підготовки лідерів інноваційних змін у системі органів публічної влади ключовим є обґрунтування механізмів (інструментів) формування інноваційно-орієнтованого поля навчальних потреб та розробки навчальних планів професійного навчання з точки зору компетентнісного підходу. Автором було використано проблемно-орієнтований підхід для формування та визначення навчальних потреб державних службовців за джерелом [2], який було апробовано на замовлення органів публічної влади Півдня України та Вінницької області [2, с. 122–130, 137–153; 9; 10; 17; 18]. Зберігаючи ідею цього підходу, необхідно дослідити її з позиції визначення теоретико-прикладних навчальних потреб потенційних упроваджувачів ДУІ та лідерів інноваційних змін у системі органів публічної влади. Освітні потреби насамперед мають включати питання стосовно: недосконалостей функціонування органів публічної влади загалом, а також очікуваних наслідків організаційних змін (структурних, функціональних, інструментальних, професійних знань

тощо), зокрема через прогностні оцінки ефекту від запровадження державно-управлінських нововведень; сутності цих нововведень, їх переваг та можливих їх змін під час адаптації до органів публічної влади і навпаки, а також з'ясування особливостей та умов процесів їх впровадження.

На основі аналізу багатофакторних інструментів оцінювання ефективності діяльності органів публічної влади доцільно обґрунтувати достатню та необхідну сукупність найбільш важливих критеріїв оцінювання, які характеризують множини, багатогранність та відмінності діяльності органів публічної влади не лише у звичайному середовищі, а й з урахуванням запровадження державно-управлінських інновацій, більш поглибленого дослідження комплексного механізму запровадження інновацій в діяльності органів публічної влади.

Стосовно навчальних планів з інноваційно-орієнтованого навчання потенційних впроваджувачів державно-управлінських інновацій та лідерів інноваційних змін, то в основу їх розробки доцільно покласти двомірну конфігурацію формально-логічного взаємозв'язку, показану вище. Цей підхід концептуально охарактеризовано у монографіях та статті [2, с. 242–245; 8; 15, с. 130–137]. У цьому контексті з'являється потреба теоретично та експериментально обґрунтувати найбільш вагомий склад та зміст інноваційних компетентностей. Привертають увагу результати монографічного дослідження Т.В. Маматової [19, с. 172–181], яка розглядає цю проблематику в аспекті запровадження системи управління якістю.

У процесі визначення передумов інноваційних змін обов'язково актуалізуються проблеми стосовно прогнозування чисельності кадрового складу впроваджувачів державно-управлінських інновацій, які мають за час навчання освоїти конкретні професійні знання, вміння та навички, тому, визначення практичних потреб у таких прогностичних оцінках зумовлює окремих напрям досліджень. В основу їх визначення доцільно буде закласти метод диференціації щодо виявлення частки впроваджувачів у складі публічної служби

з урахуванням їх розподілу за рівнями механізмів впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади, етапами її здійснення та особливостями використання державно-управлінських інновацій. Для отримання прогнозних оцінок можна використати кореляційно-регресійний аналіз. Цей підхід застосовано для прогнозування кадрового потенціалу управління розвитком регіону [20, с. 16–22].

Найважливішим, на наш погляд, і найскладнішим напрямом у дослідженні теоретико-методологічного забезпечення є обґрунтування побудови інноваційної стратегії з впровадження державно-управлінських інновацій міжорганізаційного типу. Складові цієї інновації розпорошені у системі органів публічної влади. До прикладу, стратегічне планування охоплює простір цих органів “зверху вниз”, причому на кожному рівні це планування є своєрідним. Крім того, додатково передбачається програмно-цільове фінансове забезпечення. Прогнозується, що поряд з іншими факторами спротиву також проявляться проблеми взаємозалежності окремих частин цих державно-управлінських інновацій. Тому можна припустити, що успішність її впровадження буде забезпечена розробкою нового підходу до побудови системи управління інноваційною діяльністю, зокрема через використання управління конфігураційного типу, у результаті чого також слід очікувати іншого підходу до її оптимізації та прояву нових факторів спротиву інноваціям.

Ще одним, не менш важливим напрямом для подальших досліджень щодо впровадження інновацій в державно-управлінську діяльність органів публічної влади є пошук підходів, які прискорять це впровадження. У цьому контексті цікавим є досвід НАДС 2006 року: система управління якістю була впроваджена протягом майже одного кварталу в її територіальних підрозділах [21]. Цього вдалося досягти завдяки врахуванню як монотипності самої інновації у територіальних підрозділах, так і уніфікованості інноваційних процесів внутрішньо-організаційного типу. Проведений аналіз

впровадження інновації показав, що такий підхід скоротив тривалість поширення системи управління якістю не менш як удвічі. Напрошується висновок про те, що такі особливості характерні і для інших органів публічної влади, тому цей досвід доцільно використати при впровадженні схожих інновацій.

Досить вагомим напрямом досліджень є уточнення як самої моделі прийняття та реалізації раціонального стратегічного рішення на кожному з рівнів ієрархії інноваційної стратегії, так і розробка відповідного інструментарію, придатного для практики управління державно-управлінськими інноваціями. Зокрема, цікавими для досліджень є інструменти цілепокладання, діагностування, розробки стратегічних альтернатив та вибору з них раціонального рішення. Для стратегічного аналізу вкрай важливою є розробка інструменту з діагностування як властивостей державно-управлінських інновацій, так і інноваційного потенціалу системи органів публічної влади. Принципи побудови цього інструменту, на відміну від відомих, мають враховувати найбільш впливові фактори спротиву інноваціям з позиції забезпечення успішності поширення нововведення з урахуванням відповідних забезпечувальних передумов, які характерні для конкретного типу державно-управлінських інновацій.

Дуже вдалим засобом для надання наочного уявлення про майбутній перебіг інноваційних змін є прогнозна модель, яку доцільно доопрацювати з урахуванням оцінок ймовірності: реалізованості державно-управлінських інновацій та їх життєспроможності; ефективності прийнятого управлінського рішення та можливості його реалізації; комплексної готовності інноваційного ресурсу системи органів публічної влади та забезпеченості зовнішніми ресурсами тощо. Врахування вищеперелічених чинників надасть можливість уточнити прогнозні оцінки як щодо процесу поширення інновації загалом, так і її порогової точки стосовно: утворення “критичної маси” впроваджувачів, яка підкреслює ефективність і успішність започаткування цьо-

го процесу; точки надмірності цього процесу як сигнал про можливість започаткування впровадження наступних державно-управлінських інновацій тощо.

Запропоновані напрями подальших досліджень, звісно, закономірно приведуть до необхідності своєчасної розробки інструментарію для забезпечення їх проведення. Зокрема, ключовим у цих дослідженнях буде визначення основних проблем з управління державно-управлінськими інноваціями, в основу формування яких можна закласти проблемно-орієнтований підхід [2, с. 82–89, 169–175]. Цей же підхід використано для формування множини проблем регіонального управління [18] на прикладі органів публічної влади Півдня України та Вінницької області. Основні відмінності у його застосуванні слід очікувати в особливостях проблем управління державно-управлінськими інноваціями, інструментах їх виявлення та формування фокус-групи експертів, яка включатиме не лише досвідчених управлінців-практиків, безпосередніх впроваджувачів і користувачів інновації, компетентних науковців-експертів, а й вище керівництво системи органів публічної влади. Ймовірно, у цьому разі можуть бути застосовані комбіновані інструменти як колективних, так і індивідуальних оцінок.

Досвід наукової співпраці з органами публічної влади вказує, що дослідження переважно здійснюються на договірних засадах [8]. Зокрема, такий досвід отримано при впровадженні системи управління якістю Центрами підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, зокрема у співпраці з ОРІДУ НАДУ [22]. Одним із основних додатків до договору є кошторис вартості науково-дослідних робіт та протокол про узгодження ціни на їх виконання. Однак у постанові КМУ від 20.07.1996 р. № 830 «Про затвердження Типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт» зазначається, що планування витрат на проведення робіт здійснюється організацією (виконавцем) самостійно за кожною темою окремо на основі нормативних та розрахун-

кових даних. Отже, організація керується своєю відповідно затвердженою нормативною базою. Зазначена постанова не визначає порядку розрахунку трудовитрат на створення конкретного наукового продукту та оцінки його собівартості, на основі якої можна б було розробити та затвердити відповідну нормативну базу, зокрема для галузі державного управління І у цьому також міститься прихований фактор спротиву впровадженню інновацій, адже їх попереднє теоретико-методологічне обґрунтування доцільності вимагає певних ресурсів, у тому числі і фінансових. С.А. Попов з цього приводу зазначає, що "...взагалі оцінити фактичні трудовитрати на виконання наукового дослідження проблематично, оскільки поряд з типовими мають місце роботи виключного (неповторного) характеру: відмінні оригінальністю, новизною і особливою трудомісткістю інтелектуальних трудовитрат. При цьому співвідношення між типовими та оригінальними дослідженнями залежить від характеру досліджень. Приміром, частка "оригінальності" у прикладних дослідженнях може досягати 45 %, а при впровадженні державно-управлінських нововведень може бути ще більш значною, що ускладнить планування досліджень та визначення їх трудомісткості. Проте, спираючись на певні аргументовані припущення, можна достатньо достовірно структурувати процес нормування трудовитрат на виконання науково-дослідних робіт у галузі державного управління" [2, с. 42–58]. Напрацювання з цієї проблематики також можна використати для розробки методики з визначення трудовитрат та собівартості створення наукової продукції, що стосується управління, здійснення та забезпечення системи впровадження інновацій у державно-управлінську діяльність органів публічної влади. Однак насамперед випробування зазначеної методики має бути затвердженою та регламентованою відповідним нормативно-правовим документом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: проект. URL: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1#_Точ231016346. – Назва з екрану.
2. Попов С. А. Державно-управлінські нововведення: теорія, методологія, практика: монографія. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. – 296 с.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 2: Методологія державного управління. – К.: НАДУ, 2011. – 692 с.
4. Верба В. А., Новікова І. В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємств // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22–31.
5. Лахижа М. І. Система управління якістю в органах влади (вітчизняний та зарубіжний досвід): монографія. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 132 с.
6. Титов А. Б. Маркетинг и управление инновациями: учеб. пособие / А. Б. Титов. – СПб.: Питер, 2001. – 240 с.
7. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах. – К. : ТОВ «Полігр. Центр «Крамар», 2010. – 258 с.
8. Попов С. А., Білорусов С. Г. Інноваційно-орієнтовані складові щодо впровадження Програми економічних реформ // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. – Одеса, 2011. – Вип. 2 (46). – С. 47–51.
9. Попов С. А. Інноватизація системи державного управління: напрями удосконалення // Теоретичні та прикладні питання державотворення : електр. наук. фахове вид. ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – 2013. – Вип. 13. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/trpd/index.html>. – Назва з екрану.
10. Осовська Г. В., Фіщук О. Л., Жалінська І. В. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. – К.: Кондор, 2003. – 196 с.
11. Бакуменко В. Д. Прийняття рішень в державному управлінні: навч. посіб. [у 2 ч.]. Ч. 1. Теоретико-методологічні засади. – К.: ВПЦ АМУ, 2010. – 230 с.
12. Виханский С. О. Стратегическое управление: учебник. – М.: Экономистъ, 2004. – 296 с.

13. Гончарук Н. Т., Прудіус Л.В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні // Аспекти публічного правління. – 2018. – Т. 6. – №1-2. – С. 42–51.
14. Линдюк О. А. Теорія та практика модернізації державної служби України в умовах глобалізації: монографія. – Київ : НАДУ, 2016. – 304 с.
15. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія та практика державного управління: монографія. – К. : КНЕУ, 2010. – 420 с.
16. Про затвердження Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року: постанова Кабінету Міністрів України № 350 від 13 трав. 2013 р. [чинна] / Кабінет Міністрів України. URL: zakon.rada.gov.ua.
17. Наукове супроводження регіональних перетворень – 2006: визначення та задоволення потреб з вдосконалення професійної діяльності службовців місцевої влади Херсонської області: звіт про НДР (заключ.) / наук. кер. А. М. Пойченко ; відп. викон. С. А. Попов. – № держреєстрації 0106U003531. – Одеса, 2006. – 290 с.
18. Експертно-аналітичний супровід регіональних перетворень – 2008: визначення потреб з вдосконалення професійної діяльності службовців Вінницької області: заключ. звіт про НДР / наук. кер. М. М. Іжа. – № держреєстрації 0108U008906. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – 146 с.
19. Маматова Т. В. Управління на основі якості: методологічні засади для органів державного контролю: монографія. – Дніпропетровськ, 2009. – 326 с.
20. Кухарская Н. А. Концепция стратегирования социально-экономического развития регионов Украины: монография. – Одеса : Фенікс, 2011. – 88 с.
21. Ващенко К. О. Професійна підготовка державних службовців : теорія, методологія, практика: монографія. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. – 416 с.
22. Розробка інформаційно-методичного забезпечення впровадження системи управління якістю в діяльність органів виконавчої влади: заключ. звіт про НДР / ОРІДУ НАДУ при Президентові України ; наук. кер. М. М. Іжа. – № держреєстрації 0107U007959. – Одеса, 2007. – 86 с.

REFERENCES

1. Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv: proekt [*Strategy of innovative development of Ukraine for 2010–2020 in the context of globalization challenges: a project*]. Retrieved from: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1#_Toc231016346. – Title from the screen.
2. Popov S. A. (2014). Derzhavno-upravlins'ki novovvedennya: teoriya, metodolohiya, praktyka [*State and Management Innovations: Theory, Methodology, Practice*]: monohrafiya. – Odesa: ORIDU NADU. – 296 s.
3. (2011) Entsyklopediya derzhavnoho upravlinnya [*Encyclopedia of Public Administration*]: u 8 t. T. 2: Metodolohiya derzhavnoho upravlinnya. – K.: NADU. – 692 s.
4. Verba V. A., Novikova I. V. (2003). Metodychni rekomendatsiyi z otsinky innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstv [*Methodological recommendations for assessing the innovation potential of enterprises*] // Problemy nauky. – № 3. – S. 22–31.
5. Lakhyzha M. I. (2008). Systema upravlinnya yakisty v orhanakh vlady (vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid) [*Quality management system in the authorities (domestic and foreign experience)*]: monohrafiya. – Poltava: RVV PUSKU. – 132 s.
6. Titov A. B. (2001). Marketing i upravleniye innovatsiyami [*Marketing and innovation management*]: ucheb. posobiye / A. B. Titov. – SPb.: Piter. – 240 s.
7. Kuybida V. S., Tolkovanov V. V. (2010). Dosvid vprovadzhennya standartiv dobroho vryaduvannya na mistsevomu rivni v Ukrayini ta inshykh yevropeys'kykh krayinakh [*Experience of implementation of good governance standards at the local level in Ukraine and other European countries*]. – K.: TOV “Polih. Tsentr “Kramar”. – 258 s.
8. Popov S. A., Bilorusov S. H. (2011). Innovatsiyno-oriyentovani skladovi shchodo vprovadzhennya Prohramy ekonomichnykh reform [*Innovatively oriented components in implementing the Program of Economic Reforms*] // Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya: zb. nauk. pr. ORIDU. – Odesa. – Vyp. 2 (46). – S. 47–51.
9. Popov S. A. (2013). Innovatyzatsiya systemy derzhavnoho upravlinnya: napryamy udoskonalennya [*Innovations in the Public Administration System: Directions of Improvement*] // Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya: elektr. nauk. fakhove vyd. ORIDU

- NADU pry Prezydentovi Ukrainy. – Vyp. 13. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/index.html>. – Nazva z ekranu.
10. Osovs'ka H. V., Fishchuk O. L., Zhalins'ka I. V. (2003). Stratehichnyy menedzhment [*Strategic Management*]: navch. posib. – K.: Kondor. – 196 s.
 11. Bakumenko V. D. (2010). Pryynyattya rishen' v derzhavnomu upravlinni [*Decision-making in public administration*]: navch. posib. [u 2 ch.]. CH. 1. Teoretyko-metodolohichni zasady. – K.: VPTS AMU. – 230 s.
 12. Vikhanskiy S. O. (2004). Strategicheskoye upravleniye [*Strategic Management*]: uchebnyk. – M.: Ekonomist". – 296 s.
 13. Honcharuk N. T., Prudius L.V. (2018). Modernizatsiya derzhavnoyi sluzhby ta upravlinnya lyuds'kymy resursamy v Ukraini [*Modernization of the civil service and human resources management in Ukraine*] // Aspekty publichnoho pravlinnya. – T. 6. – №1-2. – S. 42–51.
 14. Lyndyuk O. A. (2016). Teoriya ta praktyka modernizatsiyi derzhavnoyi sluzhby Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya [*Theory and practice of modernization of the civil service of Ukraine in the conditions of globalization: monograph*]. – Kyiv : NADU. – 304 s.
 15. Nykyforov A. YE. (2010). Innovatsiyna diyal'nist': teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya: monohrafiya [*Innovative activity: theory and practice of public administration: monograph*]. – K.: KNEU. – 420 s.
 16. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku derzhavnoyi sluzhby na period do 2016 roku: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 350 vid 13 trav. 2013 r. [chynna] [*On Approval of the State Target Program for the Development of the Civil Service for the Period until 2016: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 350 dated May 13, 2013 [effective]*] / Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from zakon.rada.gov.ua.
 17. Naukove suprovodzhennya rehional'nykh peretvoren' – 2006: vyznachennya ta zadovolennya potreb z vdoskonalennya profesiynoyi diyal'nosti sluzhbovtziv mistsevoyi vlady Khersons'koyi oblasti: zvit pro NDR (zaklyuch.) (2006) [*Scientific support of regional transformations - 2006: definition and satisfaction of needs for improvement of professional activity of employees of local authorities of the Kherson region: report on research work (conclusion)*]/ nauk. ker. A. M. Poychenko ; vidp. vykon. S. A. Popov. – № derzhreyestratsiyi 0106U003531. – Odesa. – 290 s.

18. Ekspertno-analitychnyy suprovid rehional'nykh peretvoren' – 2008: vyznachennya potreb z vdoskonalennya profesiynoyi diyal'nosti sluzhbovtziv Vinnyts'koyi oblasti: zaklyuch. zvit pro NDR (2008) [*Expert and analytical support of regional transformations - 2008: definition of needs for improvement of professional activity of employees of Vinnytsia region: concluding report*] / nauk. ker. M. M. Izha. – № derzhreyestratsiyi 0108U008906. – Odesa: ORIDU NADU. – 146 s.
19. Mamatova T. V. (2009). Upravlinnya na osnovi yakosti: metodolohichni zasady dlya orhaniv derzhavnoho kontrolyu: monohrafiya [*Management on the basis of quality: methodological principles for state control bodies: monograph*]. – Dnipropetrovs'k. – 326 s.
20. Kukharskaya N. A. (2011). Kontseptsiya strategirovaniya sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov Ukrainy: monografiya [*The Concept of Strategizing the Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine: a Monograph*]. – Odessa: Feniks. – 88 s.
21. Vashchenko K. O. (2017). Profesiyna pidhotovka derzhavnykh sluzhbovtziv: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrafiya [*Professional training of civil servants: theory, methodology, practice: monograph*]. – Ivano-Frankivs'k : Misto NV. – 416 s.
22. Rozrobka informatsiyno-metodychnoho zabezpechennya vprovadzhennya systemy upravlinnya yakisty v diyal'nist' orhaniv vykonavchoyi vlady: zaklyuch. zvit pro NDR [*Development of information and methodological support for the implementation of a quality management system in the work of executive bodies: concluding report*] / ORIDU NADU pry Prezydentovi Ukrayiny ; nauk. ker. M. M. Izha. – № derzhreyestratsiyi 0107U007959. – Odesa, 2007. – 86 s.

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Збірник наукових праць

Випуск 2 (21)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Коректура: *Середа Л.І.*

Технічна редакція: *Хохол Т.І., Артёмова А.А.*

Комп'ютерна верстка, обкладинка: *Кокіна Р.С.*

Підписано до друку 27.11.2018. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.15,1. Зам. № 2540. Тираж 100 прим.

Виготовлено та видруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Г36 **Геополітика України: історія і сучасність:** збірник наукових праць. Вип. 2 (21). / ред.кол.: І.І. Черленяк (гол.ред.), І.В. Артёмов, С.В. Віднянський та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. 260 с.

ISSN 2078-1431

DOI:10.24144/2078-1431.2018.2(21)

УДК 327 (477)